

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezető: Dr. Frönlich Ida DSc.

A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében.

Doktori értekezés

Gazdaság-, Régió- és Politikatörténeti Műhely
Műhelyvezető: Dr. Berényi István DSc.

Készítette: Marek Viktor

Témavezető: Dr. M. Kiss Sándor
egyetemi tanár

2012.

Tartalom

1. Bevezetés.....	4
2. Dorog és környékének története a kezdetektől az 1950-es évekig.....	6
2.1. A bányászat története.....	7
2.1.1. A kezdetektől a XIX. század második feléig.....	7
2.1.2. Nagyvállalatok a dorogi szénmedencében, mélypont és fellendülés	9
2.2. A szénmedence története a második világháború végéig.....	10
2.2.1. Schmidt Sándor Dorogon, a bányafejlesztés időszaka	10
2.2.2. A keresztényszocialista mozgalom Magyarországon.....	12
2.2.3. Schmidt Sándor településfejlesztési munkája	13
2.2.4. Az újabb fellendülés és hanyatlás időszaka.....	14
2.2.6. Schmidt Sándor élete a II. világháború után.....	17
2.3. A város és a bányászat története a második világháború alatt	20
2.4. Bányászat története a második világháború végétől 1956-ig	22
2.4.1. A bányák helyzete és a munkakörülmények	22
2.4.2. Dorog helyzete a világháborútól az 1950-es évekig.....	27
3. 1953. Sztálin halála és az azt követő politikai változások.....	30
3.1. Nagy Imre első miniszterelnöksége és a dorogi bányavállalat helyzete az ötvenes években.....	30
3.2. Politikai fordulatok és Dorog helyzetének változatlansága.....	31
3.2.1. A bányászok problémái és sérelmei és az MDP támogatottságának alakulása. 32	
4. 1956. és a forradalom közvetlen előzményei	35
4.1. Forradalmi események Komárom megyében	35
4.1.1. Dorog a forradalom alatt.....	37
4.1.2. A dorogi tanács ülése 1956. október 24-én	38
4.1.3. Október 25.-26.: A forradalom kitörése Dorogon és környékén.....	39
4.1.4. Október 27.: Nagygyűlés Dorogon.....	41
4.1.5. A forradalmi helyzet megoldási kísérletei katonai oldalról.....	42
4.1.6. Október 28.	44
4.1.7. Október 29. A hadsereg a felkelők mellé áll; az Ideiglenes Nemzeti Bizottság	47
4.1.8. November 1.-3.	50
4.1.9. November 4. A védelem megszervezése	51
4.1.10. November 6.-12. A forradalom utolsó lépései, ...	53
4.2. A megtorlás kezdetei	58
4.3. Munkástanácsok	59
4.3.1. A dorogi munkástanácsok működése és feloszlata	62
5. 1956. eseményei a Dorog környéki településeken	68
5.1. Tokod és Tokodaltáró	68
5.2. Mogyorósbánya	72
5.3. Piliscsév	73
5.4. Más Dorog környéki falvak.....	75
5.5. Csolnok és a rabbánya	75
5.5.1. Csolnok története a kezdetektől a II. világháború végéig	76
5.5.2. Csolnok a világháború után	78
5.5.3. A rabbánya létrejötte	79
5.5.4. 1953: A rabbánya kiépülése és a politikai enyhülés.....	83
5.5.5. A rabbánya őrsege és a szökési kísérletek.....	84
5.5.6. Mindennapi élet a rabbányában.....	87

5.5. 7. A forradalom hatásai a csolnoki rabbányára	88
5.5.8. A Széna téri Bányász-brigád Csolnokon	91
5.6. Kesztlöc: tények és torzítások	93
5.6. 1. Kesztlöc története a kezdetektől a II. világháborúig	93
5.6.2 „Felszabadulás” és csalódás: a szovjet csapatok bevonulása Kesztlöcre	95
5.6.3. Kesztlöc a háború után: nyomor és lakosságcsere	97
5.6.4. Válaszok a diktatúrára; tiltakozás és büntetése: Marek Lajos története	98
5.6.5. Marek és Erdélyi: egy rendszerellenes szervezkedés kezdetei	99
5.6.6. Jámbor László és a szervezkedés budapesti szálai	101
5.6.7. A kesztölci szervezkedés valós elemei	102
5.6.8. Leleplezés és megtorlás	103
5.6.9. Az ítéletek	109
5.6.10. Leleplezéstől a forradalomig	110
5.6.11. Kesztlöc 1956-ban: a Kesztlöci Köztársaság legendája	111
5.6.12. Kesztlöc 1956-ban: a valóság I.	114
5.6.12.1. Rövid kitérő a diktatúra természetrajza felé	116
5.6.13. A kesztölci kommunisták	117
5.6.14 Kesztlöc 1956-ban: a valóság II.	119
5.7. Sárísáp	122
5.7.1 Sárísáp története a kezdetektől a II. világháború végéig	122
5.7.2. Kommunista irányítás Sárísápon	123
5.7.3. Sárísáp 1956-ban	125
5.7.4. Sárísáp a forradalom eltiprása után	127
6. Megtorlások	128
6.1.Országos tervek és tendenciák a megtorlások végrehajtása kapcsán	128
6.2 Megtorló perek Dorogon	130
6.2.1 A dorogi munkástanács-per	130
6.2.2 Személyes sérelmek és bíróság általi bosszú	135
6.2.3 A vasút-robbantók pere	136
6.2.4 A dorogi Mészmu Vállalat munkástanácsának pere	137
6.2.5 Viktor Géza pere	139
6.2.6 A nyugati kém ügye	140
6.3. Megtorlások a dorogi szénmedence többi településén	141
6.3.1. Tolnai Gábor, a Tokodi Nemzeti Tanács és a Szénbányászati Tröszt Munkástanácsának elnökének pere	141
6.3.2. A csolnoki rabbányák volt foglyainak perei	142
6.3.3. A kesztölci forradalmárok pere: Kertész Ferenc és társai	143
6.3.4. Peren kívüli megtorlások Dorog környékén	146
7. A bányászat és a bányászok helyzete a Kádár-korszakban	150
7.1. A bányászok életkörülményeinek javulása	150
7. 2. Az államvédelem újraszerveződése a Dorogi bányavállalatnál és a környék településein	153
7.3. Egy felderítetlen ügy: az államvédelem kutatása a „Gárdista” után	158
7.4. Kesztlöc és Csolnok az Államvédelem látókörében	159
7.5. A '60-as évektől a '90-es évek végéig: a szénbányászat vége	161
8. Összegzés és új eredmények	163
9. Zárszó	165
9.Felhasznált források és bibliográfia	167

„Tíz nap szabadság? Tizenegy!
Csók, szívre, minden pillanat!
És nem volt többé szégyen az,
hogy a magyar nép fia vagy.”

Szabó Lőrinc

1. Bevezetés

Nem valószínű, hogy akár itthon, akár a magyar történelmet ismerő külföldiek körében sokan vitatnák azt az állítást, hogy az 1848-49-es forradalom és szabadságharc világtörténelmi jelentőségű esemény volt.

A többi európai forradalom bukása után egyedül Magyarország tartott ki, és csak egy világhatalom bevonása volt képes elfojtani a magyarok ellenállását. Ezt a forradalmat, az azt követő szabadságharcot, sőt az ezeket övező személyeket és legendákat is az egész nemzet a magáénak érzi. Nemcsak a fővárosi eseményeket ismerik az emberek, hanem a települések, még a mai Magyarország határain kívül esők is, büszkék honvédjeikre, az ország nagy részén tanult és/vagy vándorszínészként járt Petőfire, a toborzókörútján lakhelyükön megpihenő, és szavával a férfiak színét-virágát hadba hívó Kossuthra.

Ezzel ellentétben az 1956-os forradalom és szabadságharc mind a mai napig nem került a helyére sem a magyar nemzet történetében, sem az emberek fejében és szívében. Igaz, hogy a világtörténelmi fontosságát már kevesen vitatják. Hiába élnek köztünk még olyanok, akik aktív részesei vagy legalább szemtanúi voltak, a társadalom nagy része még mindig nem érzi teljesen magáénak, vagy pedig egészen egyszerűen nem törődik vele.

Mindazonáltal a két szabadságharc összehasonlítása nem ennek a dolgozatnak a témája. Az alábbi értekezés az '56-os forradalom megítélésének egyik elemét veszi vizsgálat alá, mégpedig azt, hogy amíg az '56-os forradalom budapesti eseményeivel a legtöbben többé-kevésbé tisztában vannak, és azt is mindenki tudja, hogy Magyarország egy elnyomó világméretű diktatúra ellen egyedül küzdött, de a helyi, településtörténelmi eseményeket jószérivel egyáltalán nem ismerik.

Amikor a '48-as honvéd hazatért a szabadságharc leverése után, de különösen a kiegyezés után, mindenki szemében hős volt, életében és halálában is feltétlen tisztelet övezte, sírját mind a mai napig ápolják.

Az '56-os szabadságharcosról nem beszélnek még ma sem, a helyi eseménytörténetet nem ismerik, nem érzik magukénak, nem válik személyessé a forradalom emlékezete. Nincs társadalmi mélysége a forradalomnak. Több mint harmincévnyi kényszerű hallgatás és elhallgatás vérvé vált a generációknak, amit még húszévnnyi kutatás, feltárás, közzététel és ünneplés sem fordíthatott olyan katarzissá, ami rendet tenne a szívekben és az agyakban.

Ez a dolgozat ezért arra tesz kísérletet, hogy egy régió '56-os eseményeinek leírásán keresztül megmutassa az országos tendenciákat és a helyi sajátosságokat. Bemutatva egy város és az azt körülvevő települések történetét, igazolja azt az állítást, hogy sokak téves elképzelésével ellentétben a forradalom az egész nemzeté volt, és nem csak a fővárosban történtek forradalmi események, hanem vidéken is, minden ott lakót érintve.

1956-ot értelmezni azonban sem az előzmények nélkül, sem a következményeket figyelmen kívül hagyva nem lehet. Ezért értekezésünk arra vállalkozik, hogy a térség történetét egy olyan ívben rajzolja fel, ami a kezdetektől a bányák bezárásáig húzódik, csúcán a forradalommal, mely sajátos fénytörésbe helyezi a vizsgált időszakot.

Szólni kíván továbbá egy (szocialista) bányászvárosról az 1950-es években, egy rabtáborról, illusztrálva a teljes elnyomást. Kiemelten is foglalkozik két faluval a várost körülvevő települések közül, bemutatva két hasonló gyökerekkel rendelkező, de az eseményekre mégis egészen más válaszokat adó közösséget.

Az '56-os forradalom az egész magyar nemzetet érintette, még akkor is, ha mai szemszögből ez nem mindenkinek egyértelmű, sőt még akkor is, ha a mai emberek nagy részének ez már csak történelem. 1956-nak mindannyian részesei, áldozatai és nyertesei vagyunk.

De ugyanúgy, ahogy az országos eseményeket, úgy a vidék történéseit sem lehet megérteni az előzmények nélkül.

2. Dorog és környékének története a kezdetektől az 1950-es évekig

A Gerecse és a Pilis hegység völgyében a Gerecse Gete nevű önálló tömbjére támaszkodva Budapesttől mintegy 30 kilométerre fekszik Dorog. A település első okleveles említése 1181- ből származik. A település neve többféle változatban is fennmaradt, például Dorogh, Durug formában. Ezek a változatok szláv gyökereket feltételeznek (a szlávban a *drug* társat, barátot jelent), de semmi kizárólagos bizonyítékkal nem rendelkezünk e tekintetben.

A település területe a bronzkor óta lakott. A római hódítás korából is van adat róla, mivel az Aquincum (Óbuda) és Brigetio (Szöny) közötti hadiút itt vezetett el. Az ókori út nyomvonalát követi a mai 10-es út is, amit a környékeliek mind a mai napig a régi elnevezésen: Bécsi útként emlegetnek.

Az Árpád-korban a főváros, Esztergom közelsége emelte a sövényel körülvett apró falu jelentőségét, amely ekkor a királyi és királynői szakácsok lakhelye volt.

A tatár, majd a török pusztítás nyomán teljesen elnéptelenedett település csak a XVIII. század első évtizedeiben született újjá.¹ Ekkoriban a Német-Római Császárság területéről érkeznek német telepések Dorogra. A régi-új település lélekszáma még 1720-ban sem haladta meg sokkal a 200 főt.² Ezeknek a telepéseknek a leszármazottai művelik a mindössze 2007 holdas határt, a domboldalak szőlőskertjeit és a patak völgy szántóföldjeit.³ Ekkoriban még nyoma sem volt a későbbi nagyközségnek, majd városnak.

Változás csak a XVIII. század végén következett be egy Doroghoz közeli településen történt eseményhez köthetően.

---

¹ Kovács: Dorog várostörténet

² Fűrészné (1991) 75 o.

³ Fakász (2000) 30 o.

2.1. A bányászat története

2.1. 1. A kezdetektől a XIX. század második feléig

1781. január 27-én a Ruhr-vidékről származó Rückschaus Antal a Dorog melletti falu, Csolnok Miklósbergek nevű részére széntermelési szerződést kötött a csolnoki bíróval.⁴ Vállalta 25 krajcár megfizetését és 100 center szén átadását a csolnoki parókiának a bányászati jogért.⁵ Ez a szerződés az első ránkmaradt írásos emlék a Dorogi medence szénbányászatáról. Az feltételezhető, hogy Rückhaus Antal nem csak „találomra” vette bérbe a miklósberki részt. Nagy valószínűséggel már korábban híre ment a szén jelenlétének a környéken.⁶

A szénmedence ásványkincse 20 illetve 55 millió évvel ezelőtt keletkezett és 0-120 m vastag agyag, márga és édesvízi mészkő zárta el a felszíntől.⁷ A bányászat kezdetben kibúvásokra épült. A kibúvás a bányaművelésben elfogadott megfogalmazás szerint: „Az egyéb helyein takaróréteggel fedett ásványelőfordulás külszínre kiérő takaróréteggel nem fedett része”⁸ Laikusok számára talán úgy lehetne világosabban megfogalmazni, hogy a kőszén-réteg földfelszínre kiérő része, amelyet különösebb kutatás és bányaművelési technika nélkül is ki lehet termelni.

Rückschaus tehát egy ilyen kibúvás mentén kezdett el bányászni és jutott egyre mélyebbre. 1795-ben azonban a bányában balesetet szenvedett és meghalt.

A bányászati jogot testvére örökölte, de ő még ugyanebben az évben tovább is adta budai, ill. kisebb részben esztergomi polgároknak.⁹

Szintén ebben az esztendőben nyitottak bányát a közeli Annavölgyön. Itt ugyancsak egy kibúvástra telepítették a bányát. Annavölgy és a bánya ebben az időben gróf Sándor Móric (a híres ördöglovas), majd a család férfiági kihalása után a Metternich grófok uradalmához tartozott.¹⁰

⁴ Tóth (1981) 10 o. ill. Kmetty (1999) 16o.

⁵ u.o

⁶ Tóth (1981) 16 o.

⁷ Kmetty (1999) 4-5 o.

⁸ u. o. 129 o.

⁹ Tóth (1981) 16 o.

¹⁰ Kmetty (1999) 11 o., Tóth (1981) 17 o.

Az 1815-ös főszolgabírói jelentésből már tudunk a sárisápi, csolnoki, a dömösi és a tokod határában lévő bányákról. 1828-ban nyílt a mogyorósbányai bánya, az első, amely már nem kibúváásra, hanem kutatásra épült.¹¹

Az 1800-as évek első felében egy német származású férfi, bizonyos Weisenberger volt az, aki továbbfejlesztette a medence szénbányászatát. 1812-ben a csolnoki bányákat bérbe vette a helytartótanáctól, a mogyorósbányáit pedig a lehető legjobb időzítéssel telepítette, mivel az 1831-ben megindult gőzhajózás rendkívüli módon megnövelte a kőszén iránti keresletet. 1838-ban Weisenberger bérletét Miesbach Alajos vette meg. 1855-től pedig a tokodi bányákat is ő bérelte.¹²

Dorogon az első bányákat 1843-ban nyitották. Az esztergomi főkáptalan birtokához tartozó részen Waschuber Ferenc és Jülke József végezte az első kutatásokat. 1850-re azonban a felhagytak itt a bányászattal, valószínűleg csődbe jutottak.¹³ A főkáptalan Miesbachhal kötött új szerződést. Így a szénmedence az annavölgyi bánya kivételével egy kézbe került.

1857-ben Miesbach halála után unokaöccse Drasche Henrik vette át a bérleteit.¹⁴

Ugyanebben az évben a Duna Gőzhajózási Vállalat saját bányát nyitott Pécsen, így a legnagyobb megrendelőtől estek el az immár Drasche által bérelt bányák. Szerencsére azonban ekkora már megépült a még Miesbach által elkezdett téglagyár és az egyre szaporodó pesti gőzmalmok is új felvevő piacot jelentettek a Dorog környéki bányákban kitermelt szénnek.

1867-ben azonban újabb csapás érte a szénmedencét: megnyitották a Pest-Salgótarján-Losonc vasútvonalat.¹⁵ A még mindig szekéren és vízen szállított dorogi szén nem volt versenyképes a vasúton szállított észak-magyarországgal. Drasche 1869-ben végül feladta a kilátástalan küzdelmet, és jogait átadta a Kőszénbánya és Téglagyártó Társulatnak. Ez cég volt az, amelyik átvette az esztergomi érsekséghez tartozó bányák bérletét is.¹⁶ Ezzel a lépéssel lezárult az egyéni vállalkozások korszaka a szénmedencében. Ezután már csak tőkeerős nagyvállalatok folytattak bányaművelést.

---

¹¹ Tóth (1981) 17 o.

¹² u. o.

¹³ Kmetty (1999) 12 o.

¹⁴ Kmetty 12 o.

¹⁵ u. o

¹⁶ u. o 14 o.

2.1.2. Nagyvállalatok a dorogi szénmedencében, mélypont és fellendülés

A XIX. század közepe felé vált nyilvánvalóvá az a tény is, hogy a medence erősen vízveszélyes. A mind mélyebbre hatoló bányaművelés ekkora már elérte a triász kori mészkőréteget, és az itt jelenlévő karsztvíz előntéssel fenyegette a bányákat, ami nem csak a termelés biztonságát, hanem a bányászok életét is fenyegette. 1875-ben elfulladt az annavölgyi Vilmos-akna, 1878-ban pedig a dorogi Henrik-akna, azaz a beömlő víz miatt lehetetlenné vált ezeken a helyeken a szén kitermelése¹⁷ Az 1870-es évtized jelentette a szénbányászat mélypontját.

Az 1880-s években újabb bányák nyíltak. Az új lendületet a vasútfejlesztés adta. 1890-ben megnyílt az esztergom-almásfüzitői, 1892-ben az annavölgy-tokodi, 1895-ben pedig a kenyérmező-budapesti vasútvonal.¹⁸ Ezek után újra megértte a bányaművelés, hiszen a legnagyobb hátrány, vagyis a szállítás drága és nehézkes volta vált semmissé az új vasútvonalak átadásával. Így a dorogi szénmedence bányái újra felvehették a versenyt a pécsi bányákkal, illetve a vasút terjeszkedése a felvevőpiac bővülését is jelentette.

Az 1800-as évek végére két nagy érdekelttség vetélkedett a szénmedencében. A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. rendelkezett a főkáptalan dorogi, a papnevelde tokodi és az érsekség bajóti szénjogaival. Az Esztergom Szászvári Kőszénbánya (1924-től Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.) pedig az annavölgyi, a csolnoki, a dorogi és a mogyorósbányai bányák szénjogaival.¹⁹

Az 1800-as évek közepén és második felében nyíló bányákhoz kezdetben kevesen jelentkeztek bányamunkásnak a környékbeli településekről. A szénmedencébe érkező népességet a Habsburg Birodalom egész területéről toborozták. Fokozatosan kapcsolódtak be a bányaművelésbe a helybeliek. A helybeli munkaerő arányának növekedését a bányatársaságok örömmel fogadták, mivel sokkal megbízhatóbb munkaerőt jelentettek, mint a könnyebben munkahelyet váltó és ennél fogva sokkal megbízhatatlanabb idegenek.²⁰

---

¹⁷ Kmetty (1999) 14 o., Tóth (1981) 19 o.

¹⁸ Kmetty (1999) 21 o., Tóth (1981) 19 o.

¹⁹ Kmetty (1999) 22 o., Tóth (1981) 20 o.

²⁰ u.o.

Dorog „őslakói” továbbra is a földműveléssel foglalkoztak, de a megtorpanások ellenére az egyre jobban fellendülő bányászat mindinkább megváltoztatta a település foglalkozási jellegét.²¹

A századfordulón a szénkitermelés elérte az évi 448 ezer tonnát, ami több mint ötszöröse volt a vasúti közlekedés megindulása előtti éveknek.²² A szénmedence központja először - ha csak rövid időre is- 1892-ben lett Dorog, amikor is itt volt a bányafelügyelőség székhelye. 1904-ben a Samu-akna vízbetörés miatti művelhetetlenné válása után újra a korábbi székhelyre, Annavölgyre került a felügyelőség, de már csak néhány évre. A századforduló után ugyanis Dorogon kapott munkát a szénmedence történetének legnagyobb formátumú vezetője.

2. 2. A szénmedence története a második világháború végéig

2. 2. 1. Schmidt Sándor Dorogon, a bányafejlesztés időszaka

Dr. Schmidt Sándor a Szatmár megyei Felsőbányán született 1882-ben.²³ 1904-ben szerzett bányamérnöki oklevelet, majd 1905-ben a Zsil- völgyi (Petrozsényi) szénbányáktól az Esztergom Szászvári Rt. Dorogi igazgatóságához helyezték át. Kezdetben a vezérigazgató mellett dolgozott, majd 1911-ben a szénmedence 74%-át birtokló bányavállalat helyi irányítójává nevezték ki.²⁴

Az 1900-as évek első évtizedében Schmidt Dorogra érkeztek kezdődtek el olyan technológiai újítások, amelyek lehetővé tették a szénmedencében folyó széntermelés folytatását szinte az egész XX. században.

1906-ban a folyamatos vízbetörések leküzdésére tatabányai tapasztalatok alapján először a konkurens Magyar Általános Kőszénbánya Rt bányáiban, majd 1908-tól az Esztergom Szászvári Rt. bányáiban is bevezették az iszaptömedékelést.²⁵

Az iszaptömedékelés azt jelentette, hogy a felhagyott, azaz a művelésből már kivont bányatérseget homokkal töltötték ki, így megakadályozva a vízbetörést.²⁶ 1906-ban erőmű épült Dorogon. Ez az iszaptömedékelés mellett lehetővé tette, hogy az egyre

²¹ Kmetty (1999) 22 o., Tóth (1981) 20 o.

²² Fűrészné (1991) 75 o., Tóth (1981) 20

²³ Zsembery (1999) 16 o.

²⁴ Fűrészné (1991) 75 o., Kovács Lajos (2001)

²⁵ Kmetty(1999) 23 o., Tóth(1981) 21 o.

²⁶ u. o. 128 o.

jobban fejlődő szivattyútechnikával az elöntött bányákat is víztelenítsék, és az újabb betörésektől is megóvják.²⁷ Így vízveszélyes környezetben is lehetett nyereséges bányaművelést folytatni.

Az 1910-es évekre a bányászat fellendülése volt a jellemző. A fentebb felsorolt újításokon kívül új frontfejtési technológiát vezettek be, tökéletesítették a szellőztetési rendszert és a szállítást is gépesítették. Rázócsúszdákat, villanymozdonyokat állítottak munkába.

1917-re elkészült a Reimann-akna majd altáró (a bányavízszint felett futó, tehát vízbetörés esetén is biztonságos, vízszintes alagút), melyet a föld alatt összekötöttek az annavölgyi bányával. Így kialakult a dorogi alagútrendszer, amely véglegesen is Dorogot tette az alagútrendszer középpontjává.²⁸

1920 után új erőmű, szénosztályozó, irodaház és homokvasút épült.²⁹ (Ez utóbbi az iszaptömedékeléshez volt nélkülözhetetlen.)

1910 és 1925 között a korábbi évekkal ellentétben nem volt vízbetörés a szénmedencében.

Mindezen fejlesztések és változások motorja és levezénylője Schmidt Sándor volt. A leírások szerint minden nap korán kelt és személyesen látogatta végig a bányákat.³⁰ Az évek során a bányavíz elleni küzdelem specialistájává vált.³¹ Ha csak a szénbányászatban végzett munkáját néznénk, akkor is azt mondhatnánk, hogy ő volt az, aki a legtöbbet tette a szénmedencében található bányákért, az ott dolgozókért és a bányásztelepülésekért. Amellett, hogy a bányavállalat érdekeit mindig a legmesszebbmenőkig szem előtt tartotta, a második világháború utáni kommunista bányairányítókkal ellentétben nem csak a termelést kívánta növelni, hanem az egész település fejlődését is próbálta elősegíteni. Az 1900-as évek elején még csak 1700 fős falucskából négy évtized alatt nyolcezer fős nagyközséget hozott létre.³²

A gyakorló katolikus Schmidt aktív tagja volt az Actio Catholicának. Az esztergomi szervezet szociális és karitatív szakosztályának elnöke, illetve az országos szociális és karitatív szakosztálynak tagja volt. Az 1940-es években az is felmerült, hogy

---

²⁷ Kmetty (1999) 23 o., Tóth (1981) 21 o.

²⁸ Kmetty (1999) 25 o.

²⁹ u.o

³⁰ Kovács (2001)

³¹ u.o

³² Kovács (2001)

az országos szakosztályt is ő vezesse.³³ Mindezek mellett a keresztényszocialista mozgalomnak is aktív támogatója volt.

2. 2. 2. A keresztényszocialista mozgalom Magyarországon

Az 1900-as évektől 1946-ig Magyarországon is létezett a keresztényszocialista mozgalom, mely komoly vetélytársa kívánt lenni a szociáldemokrata szakszervezeteknek. A mozgalom az 1919-21-es években volt a legsikeresebb. Ekkor országosan 190 ezer taggal rendelkezett. Központja a fővárosban volt. Vidéken a nagyobb katolikus városok, püspöki székhelyek jelentették a bázisát.³⁴

A hercegrímási székhely, Esztergom melletti Dorog magától adódott a mozgalom számára, mint potenciális bázis. A bányákban sokan voltak első generációs bányászok, akik sok szállal kötődtek a faluhoz és ezáltal a vallási tradíciókhoz.³⁵ Azonban a rossz munkakörülmények radikalizálták a munkásokat. Kezdetben a Peyer Károly vezette szociáldemokrata Magyarországi Bánya és Kohómunkások Országos Szövetsége, később az illegális kommunista párt és a nyilasok próbálták megnyerni maguknak a bányászokat. Ez tartósan csak a szociáldemokratáknak sikerült.³⁶ Ezekkel a szervezetekkel és pártokkal próbált versenyre kelni a keresztényszociális mozgalom.

1919 őszen, a még mindig anarchikus állapotok közt indult meg a keresztényszociális mozgalom helyi szervezetének kiépítése a bányászok között, mely sok nehézséggel járt és kevés sikerrel. 1920 elején jön létre a Keresztényszocialista Bánya és – Kohómunkások Országos Szövetsége, mely nem is annyira a bányászok, sokkal inkább a bányatisztviselők közt ért el sikereket.³⁷ A szervezet támogatására a katolikus egyház bányamunkás lelkipásztorokat állított szolgálatba. 1927. szeptember 1-én Pécs–Bányatelepen megrendezték a bányamunkások körében dolgozó lelkipásztorok első országos konferenciáját. Ezen a nagy iparvárosok, mint Tatabánya, Pécs és Salgótarján bányamunkás lelkipásztorai mellett a tokodi és dorogi lelkipásztorok is jelen voltak.³⁸ Az esztergomi hercegrímás és a bányatársaságok támogatásával a húszas évek

³³ Schmidt Sándor és az Actio Chatolika kapcsolatáról szóló információk Giannone András szíves közlései, melyekért és a szíves segítségéért ezúton is szeretnénk kifejezni köszönetünket.

³⁴ Kovács (2001)

³⁵ u.o.

³⁶ u.o.

³⁷ Gergely (1991) 6. o.

³⁸ u. o. 12 o.

végére országos méretű lett a bányalelkész hálózat, amely szorosan együttműködött a keresztényszociális mozgalommal.³⁹

2. 2. 3. Schmidt Sándor településfejlesztési munkája

A mozgalmat szintén támogató Schmidt Sándor a keresztényszociális szellemiség szerint próbálta vezetni a rábizott bányákat. Mit is jelentett ez a gyakorlatban?

Már a XIX. század utolsó éveiben megindul a bányászkolónia építése Dorogon. 1892-ben a Samu-akna közelében épül 176 munkásház, 14 altiszti és 9 tiszti lakás. Ezt nevezték később Drasche-telepnek.

Ebből az egyáltalán nem elhanyagolható tényből, és mint Schmidt Sándor tevékenységéből is kiderül: semmiképpen nem állja meg a helyét a későbbi kommunista propaganda azon állítása, hogy ebben az időben csak kizsákmányolták volna a munkásokat. A kommunista gyakorlattal éppen ellenkező módon ebben az időben nemcsak elvárták és megkövetelték a munkát, hanem a vezetőknek gondja volt a munkások élet- és munkakörülményeinek fejlesztésére is.

Az első világháború utolsó éveiben, immár Schmidt vezetősége idején épült fel Dorogon a falutól töltéssel elválasztva az újabb bányászkolónia, 95 új ház 358 lakás.⁴⁰ Ezek az újabb épületek korábbi házakhoz képest sokkal barátságosabb rendszerben épültek. Négy lakásból állott egy ház. A lakások mindegyikéhez tartozott egy kicsi kert is.

Egyes, a korszakkal foglalkozó munkák a bányászlakások építésében a bányászok korlátozását látják.⁴¹ Ezen álláspont szerint korábban a szakképzett bányászok az egy-két évtized alatt kimerülő bányák művelése után szabadon továbbvándoroltak egy újabb bányába. A bányászkolónia kiépülésével most sokkal inkább helyhez lettek kötve, és ezáltal kiszolgáltatottabbak lettek a bányavállalatnak.

Véleményünk szerint, azonban ha egy bányavállalat szolgálati házakat épít, akkor úgy látja, hogy nem egy- két évtized alatt fogja kitermelni a szénvagyont, hanem hosszabb távra tervez. Azzal pedig, hogy Schmidt Sándor, nem barakklakásokat, hanem

---

³⁹ Gergely (1991) 6. o.

⁴⁰ Fűrészné (1991) 78 o.

⁴¹ u. o.

a korábbiakhoz képest sokkal lakhatóbb házakat építtetett,⁴² éppen, hogy szociális érzékenységről tett tanúbizonyságot.

A házak építése mellett a jövőre gondolva 1916-17-ben egy négy tantermes iskola is épült a bányászok gyermekeinek.

Már Schmidt Sándor bányavezetésének első évtizedében elkezdte szociális és településfejlesztési tevékenységét, de ez a munkája igazán a 20-as években virágzott ki. Ezt még az első világháború és a Tanácsköztársaság uralma sem változtatta meg.

Az első világháború alatt fellendülő szénbányászat a háború végére válságba jutott.⁴³ A nehéz termelési és életkörülmények robbanásig feszítették a bányászok hangulatát. Ebből fakadt, hogy országosan kitörő lelkesedéssel és még nagyobb elvárásokkal fogadták az 1918-19-es eseményeket.⁴⁴ A nehézségek és a forradalmi események Dorogot sem kerülték el.

1917. május 10-én 6 napos sztrájk kezdődött.⁴⁵ 1919. április 18-án pedig a Szocialista Termelés Népbiztosságának Bányászati Szakosztálya alá rendelték a bányákat.⁴⁶

Mindeközben Schmidt mindent megtett a szociáldemokrata-kommunista mozgalmakkal szemben a bánya megőrzéséért. Ezen nem karhatalmi beavatkozást kell érteni, hanem erőteljes agitációt ellenük. Schmidt, ha kellett, akkor beült a fővárosból érkezett szocialista agitátorok előadásaira és a munkások előtt vitatkozott az előadókkal és próbálta megvédeni saját álláspontját. Olyannyira sikerült magát elfogadtatnia munkásaival, hogy - a szóbeli hagyomány szerint -1919 tavaszán a településre érkező Szamuely-féle terrorcsoport elől a bányászok voltak azok, akik elbújtatták őt az aknában.⁴⁷

2.2. 4. Az újabb fellendülés és hanyatlás időszaka

Az újonnan létrejövő Horthy rendszer bizalmatlanul kezelte a bányászokat. A Tanácsköztársaság leverése után Horthyék keményen felléptek minden elégedetlenkedővel szemben. 1919 szeptember 6-án csendőrsortűz dördült el

---

⁴² A megmaradt házakat mind a mai napig lakják.

⁴³ Schuller (2006) 247 o.

⁴⁴ u.o.

⁴⁵ Tóth (1981) 22 o.

⁴⁶ u.o.

⁴⁷ Kovács (2001)

Tatabányán.⁴⁸ Az életviszonyok nem nagyon javulhattak. Ezért is volt fontos az egyéni kezdeményezés.

Az 1920-as évek eleje szénkonjunktúrát, és ennek eredményeképpen újabb fejlesztéseket is hozott. Schmidt megrendelésére ekkor kezdődött el a bányafürdő építése, újabb tiszti illetve altiszti kolónia, valamint új bányairoda építése.⁴⁹

De Schmidt nem csak a bányáért tett meg mindent. Dorogon ekkor kapott keramit burkolatot a főutca. Bányatiszti kaszinó épült.⁵⁰ Az igazgató gondolt a bányászok lelki életére is. 1931-ben külön bányásztemplom épül, majd 1936-ban pedig egy erdélyi stílusú közös református-evangélikus templom. Ez utóbbi az Erdélyből érkezett bányamunkásoknak.⁵¹

Bányászszínház is építettek,⁵² majd 1923 és 28 között egy munkásotthont.⁵³ Ez utóbbiban könyvtár, bálterem, hivatásos -és nagyon sikeres- bányászzenekar, kártya és biliárdterem kapott helyet az olcsó étkezde mellett. A munkásotthon mellett sporttelep, zenepavilon, úszómedencék és teniszpálya is épült.⁵⁴

1923-ban Schmidt létrehozta A Munkásotthon Önszegélyező és Önművelő Egyesületet.⁵⁵ Az egyesület minden 30 évnyi munka után nyugdíjba vonulónak kertesházat építtetett, vagy ha már rendelkezett házzal, akkor 5000 pengőt adott át.⁵⁶ Kezdetben kevesen léptek be az egyesületbe pedig az bevételeinek 80%-át szociális kiadásokra fordította. Az alacsony érdeklődés azonban nem vette el Schmidt kedvét. Kiterjesztve fejlesztési programját a környező településeken is munkásotthonokat építtetett. A fiókotthonok helyi elnökei a települési üzemvezetők lettek. 13 munkásotthon épült meg így a környéken.⁵⁷

Habár beszéltek visszaélésekről az egyesület működésével kapcsolatban (egyeseket a nyugdíj előtt bocsátottak el így elkerülve a házépítést vagy a pénz kifizetését),⁵⁸ 1932-re azonban mégis elkészültek az első ikerházak. Sőt

---

⁴⁸ Schuller (2006) 248 o.

⁴⁹ Kovács (2001)

⁵⁰ u.o.

⁵¹ u.o.

⁵² Zsembery (1999) 16 o.

⁵³ Kovács (2001)

⁵⁴ u.o.

⁵⁵ Fűrészné (1991) 79 o.

⁵⁶ u. o.

⁵⁷ Kovács (2001)

⁵⁸ Fűrészné (1991) 79 o.

Balatonfenyvesen bányászudulót is vásárolt az egyesület ahová a munkásgyerekek utazhattak el nyaralni.⁵⁹

Schmidt Sándor tehát nem csak kiváló bányamérnök volt, hanem vallásos meggyőződéséből fakadóan szociálisan érzékeny és gazdaságilag előrettekintő. Többször volt rá szükség, hogy nehéz döntéseket hozzon, de ezekben mindig megpróbálta összeegyeztetni a bányavállalat és a bányászok érdekeit.

1923-24-ben véget ért a háború utáni szénkonjunktúra. A kitermelt szenet egyre nehezebben tudták értékesíteni. A szén árát így le kellett szorítani a termelési költségek csökkentésével. Ez a bérek csökkentésével és elbocsátásokkal járt együtt. 1924-ben 3706-ról 3107-re csökkent a munkások száma.⁶⁰ Schmidt a bányaművelés további működése érdekében kénytelen volt megtenni ezt a lépést. Az elbocsájtottakkal azonban közölte, hogy a jobbra forduló gazdasági helyzetben visszavárják őket.⁶¹ Ennek elősegítésére újabb fejlesztések történtek. A kevésbé gazdaságos üzemrészeket felszámolták. Ezzel párhuzamosan modernizáltak és régi aknákat nyitottak újra. Megkezdték a brikettgyártást.⁶²

A következő nagy nehézséget a gazdasági világválság okozta. Ekkor újabb bányászokat kellett elbocsátani. 1931-ben a vállalat 800 munkást küldött el,⁶³ és tovább csökkentette a béreket. Az újabb fellendülésre egészen 1936-ig kellett várni. Ekkortól kezdve kezdődött csak el a munkások számának jelentős növekedése.

Schmidt Sándor egy világháborús összeomlás és két gazdasági válság során a nehézségek és a szükséges nehéz döntések ellenére is sikeresen vezette a bányavállalatot. Virágzó nagyközséggé fejlesztette Dorogot, nem felejtkezve meg a környező bányásztelepülésekről sem.

Olyannyira sikeres volt a tevékenysége, hogy 1938-ban a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatóhelyettesévé nevezik ki Schmidtet, aki ekkora már a gyakorlati tevékenység mellett megírta az első magyar bányadoktori disszertációt⁶⁴ és 1932-ben pedig az esztergomi szénmedence bányászatának történetét.⁶⁵ Új hivatalától adódóan pedig a felsőháznak is tagja lett.⁶⁶ Nem állítjuk, hogy a bányamunkásság élete a két világháború között könnyű lett volna. Bányásznak lenni mindig nehéz volt. A két

⁵⁹ Kovács (2001)

⁶⁰ Fűrészné (1991).

⁶¹ Kovács (2001) Az elbocsátások Kesztlőcöt és Sárísápot érintő hatásairól, a településekről szóló részben.

⁶² Kovács (2001)

⁶³ Fűrészné (1991) 76 o.

⁶⁴ Kovács (2001)

⁶⁵ Schmidt (1932)

⁶⁶ Kovács (2001)

világháború között különösen is. Mindössze azt szeretnénk volna bemutatni, hogy Schmidt Sándor a lehetőségekhez mérten mindent megtett azért, hogy megfelelő élet és munkakörülményeket teremtsen a szénmedencében.⁶⁷

2. 2. 6. Schmidt Sándor élete a II. világháború után

1938-ban kerül fel Budapestre, majd a háború után a bányák államosításával egyidőben nyugdíjazták. Az ostrom során szinte mindenét elvesztette. Egy szobakonyhás túlszűfolt lakásban él feleségével.⁶⁸ A háború után eljárást indítottak ellene, több hónapot töltött börtönben az ekkora már 60. életévét is betöltött bányamérnök.⁶⁹ 1947-től alkalmi bányaszakértőként dolgozott és próbált megélni. Helyzetére jellemző, hogy 1950-ben volt munkatársai maguk között rendeztek gyűjtést támogatására. Az összegyűlt összeg nem is kevés, 2000 forint volt.⁷⁰

Mindeközben folyt a magyar gazdaság teljes átalakítása. 1953-ra azonban már az MDP felső vezetése számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az ipari termelés jelentősen elmarad az előirányzattól.⁷¹ Megoldásként döntés született a termelés mindenáron való fokozásáról és az elmaradásért okolható bűnösök megbüntetéséről. Ez utóbbi részeként kezdődött el egy nagyszabású bányamérnöki per lefolytatása.⁷² Ebbe a perbe vonták be 1953 tavaszán az immáron 73 éves Schmidt Sándort is.

1953 márciusában vették őrizetbe.⁷³ A háború előtti-alatti és utáni tevékenységéért egyaránt megvádolták. A háború előtti bűnéül rótták fel, hogy „Dorogon létrehozott egy klerikális alapon működő munkásegyesület”,⁷⁴ aktív klerikális tevékenységet fejtett ki. Tagja volt az „Akció Katolikának”(sic!) Csernoch és Serédi hercegprímásokkal baráti kapcsolatot ápol. A pápától megkapta a Szent Gergely

⁶⁷ Érdemes Schmidt Sándor második világháború előtti tevékenységét összevetni a háború utáni sorsának alakulásával.

⁶⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (A továbbiakban: ÁBTL) V-110208/35.sz. dosszié, Varga Béla és tsai. 251 o.

⁶⁹ ÁBTL V-110208/35.sz. dosszié, Varga Béla és társai 243 o.

⁷⁰ u. o., 102 o.

⁷¹ Germuska (2002) 55 o.

⁷² A per részleteiről lásd: Cserényi- Zsitnyányi Ildikó: Adalékok egy szabotázssper módszertanához. Betekintő, 2008/1 sz.

⁷³ ÁBTL V-110208/35, Varga Béla és társai 24 o.

⁷⁴ u. o., 265 o.

rend lovagkeresztjét.⁷⁵ Budapestre kerülése után kormányfőtanácsos lett, 1939-től pedig a felsőház tagja.⁷⁶

Súlyos vétkéül hozták fel továbbá, hogy „*fasiszta kémelhárító szervekkel*” tartott fenn kapcsolatot.⁷⁷ A vádak szerint az 1930-as években beszervezte Oszwald Imre magyar állampolgárt és kiküldte Franciaországba, hogy a kint lévő kommunisták között végezzen hírszerző tevékenységet. 1937-ben pedig beszervezte Bubics György bányamérnököt, és kémelhárító iskolába küldte (!). Ma már sajnos nem lehet ellenőrizni a két állítás hitelességét, de az előzmények alapján feltételezhető, hogy a keresztényszocialista mozgalmat erőteljesen támogató Schmidt több ellenséget is szerzett a nem túl sikeres illegális kommunista párt dorogi tagjainak sorában. Most ezek a „jóakarók” szolgáltathatták az információkat az államvédelemnek.

Schmidt maga mesélt zárkaügynökének találkozásáról Werth Henrikkel.⁷⁸ 1940-ben kereste fel a vezérkari főnököt, mivel egy Damján Béla nevű főhadnagy (aki 1919-ben direktórium tag volt, később azonban megbocsátottak neki) Dorogra került üzemi katonai parancsnoknak. 1940-re azonban nyilas lett és sztrájkot szervezett. Schmidt kérte Damján áthelyezését. Ez a látogatás lehetett a korábban már megfogalmazott kapcsolat a „kémelhárító szervvel”. Schmidt lépése nem csak azért lehet érthető, mert mindig szem előtt tartotta a bánya érdekeit, hanem mint már korábban szó esett róla, keresztény világszemlélete és szociális érzékenysége is ezt diktálta. Ennek megfelelően fellépett mind a szélsőbal, mind a szélsőjobb ellen. A pert előkészítő vizsgálótisztek természetesen ez utóbbi zárkajelentést nem vették figyelembe, amikor a vádpontokat megfogalmazták.

Schmidt Sándor háború utáni tevékenysége is problémát jelentett. A vádak szerint a volt „*Salgósok*” 1945-től kezdve hetente összejártak Schmidt lakásán és erős kritikát fogalmaztak meg a fennálló viszonyokkal szemben. A minisztérium ifjú titánjainak hozzánemértése gyakran volt beszélgetéseik tárgya csakúgy, mint az elfuserált tervek és a nyersanyag nélküli nehézipar fejlesztése.⁷⁹ A vádak szerint Schmidt egy névsort is összeállított, melyen egy esetleges rendszerváltozás utáni bányaipar lehetséges vezetői szerepeltek.⁸⁰ Ez a névsor azonban nem került elő a nyomozás során.

⁷⁵ ÁBTL V-110208/35, Varga Béla és társai 265 o.

⁷⁶ u. o.

⁷⁷ u. o., 243 o.

⁷⁸ ÁBTL V-110208/35, Varga Béla és társai 290 o.

⁷⁹ u. o., 92 o.

⁸⁰ u. o., 46 o.

Schmidt munkájában is problémát találtak az állambiztonság éber nyomozói. 1943-ban – amikor Schmidt már régen Budapesten dolgozott – a csolnoki XII-es akna tervszerű elárasztása során a víz a IX-es aknába is betört melynek következtében 9 ember meghalt. A vád szerint mindez Schmidt hanyagsága miatt történt.⁸¹

A világháború után pedig a petőfibányai bánya fejlesztéséhez írt szakvéleménye vezette félre a minisztériumot a vádak szerint. A szakvélemény hatására döntött ugyanis úgy a minisztérium, hogy fejleszti a bányát, pedig mint utóbb kiderült nem rentábilis a kitermelés.⁸²

1953. március közepére az idős, szívbeteg Schmidt egyre nehezebben viselte az alvásmegvonást és a folytonos éjszakai kihallgatást. Zárkaüagnőke is jelentést tett egyre súlyosbodó egészségügyi állapotáról.⁸³ Végül március 19-én kórházba került.⁸⁴ A Mosonyi utcai rabkórház 1953. március 26-án kelt orvosi jelentéséből⁸⁵ kiderül, hogy dr. Schmidt Sándor szívkoszorúér-elmeszesedésben szenvedett. A börtönben tüszős mandulagyulladás is kapott, amiből kigyógyították. A laboratóriumi vizsgálatok azonban kimutatták, hogy heveny fehérvérűségben szenved. Legjobb esetben is csak néhány hónapig élhet még, de lehet hogy, már csak néhány napig.

Az orvosi jelentés ellenére április és május folyamán tovább folytak Schmidt kihallgatásai.⁸⁶ Az ÁVH-s koncepcióból kiderül, hogy nem Schmidt lett volna a bányamérnöki per fővádlottja, csak sokadrangú szereplőként tekintettek rá. A kihallgatók azt is tudták, hogy a per nem fog néhány hónapon belül lezárulni, mivel még nagyon sok kihallgatás van hátra a végső „anyag” elkészítéséig. Így az ítélet sem fog rövid idő alatt megszületni. Schmidt Sándornak mégsem kegyelmeztek. Nem engedték haza feleségéhez meghalni. A dorogi szénbányászat felvirágoztatója, számtalan szociális és településfejlesztési terv megálmodója és végrehajtója 1953. május 31-én, este 21 óra 39 perckor halt meg a Mosonyi utcai rabkórházban.⁸⁷

---

⁸¹ ÁBTL V-110208/35, Varga Béla és társai., 266 o.

⁸² u. o., 41 o.

⁸³ u.o. 339 o.

⁸⁴ u. o., 343 o.

⁸⁵ u. o., 350 o.

⁸⁶ u. o. 352 ill. 356 o.

⁸⁷ u. o., 359 o. Talán nem túlzás életét párhuzamba állítani a MAORT perben elítélt Papp Simon szintén tragikus életútjával.

2. 3. A város és a bányászat története a második világháború alatt

Dorogon Schmidt Sándor Budapestre helyezése után is tovább folyt a munka, de már nem volt egy olyan kiemelkedő mérnök, aki mind a bányát, mind a települést és az azt körülvevő régiót egyaránt olyan kiemelkedően fejlesztette, működtette volna, mint elődje.

A háború alatt is tovább folyt a termelés. 1939-ben időlegesen a nyilas eszmék előretörése volt megfigyelhető. A nyilaskeresztes pártnak az 1940. szeptember 8-án Mátranovákból induló sztrájkot is sikerült demagóg szociálpolitikai ígéreteivel országos méretűvé duzzasztani.⁸⁸ Erről a sztrájkról Schmidt is beszámolt zárkaügynökének 1953-ban.⁸⁹ A bányászság azonban hamar kiábrándult a nyilas eszmékből.

Mivel a bányák hadiüzemeknek számítottak a katonai behívások nem érintették olyan nagymértékben az üzemeket, mint a más területen dolgozó munkásokat.⁹⁰ A más gyárakhoz mérten kisebb munkaerővesztés azonban így is problémát okozott Dorogon. A munkaerőhiány csökkentésére az újonnan visszacsatolt területekről katonai szolgálatra megbízhatatlan személyeket hoztak a bányavállalathoz. Ezek a megbízhatatlan személyek aztán internálótáborszerűen elhelyezve, katonai kísérettel ellátva végezték munkájukat.⁹¹ Ezzel a munkaerőhiány pótlással olyan „hagyomány” teremtődött a bányavállalatnál, amely „túlélte” a világháborús rendszerváltást is.

A háború alatti munkát két tragikus esemény árnyékolta be. 1942 nyarán az Erzsébet-aknai sújtólégrobbanásban 51 bányász lelte halálát.⁹² 1943-ban pedig Csolnokon történt tragédia. Ahogy a Schmidt Sándor elleni eljárás ismertetésekor már leírtuk, a víz alá eresztett XII-es aknából a víz a IX-es aknába is betört. 9 bányász halt meg. Maradványaikat csak 1952-ben tudták felszínre hozni. Több kisebb vízbetörés után 1944-ben a tokodaltárói bánya egy része is elúszott.⁹³

1944. december 25-én érték el a szovjet csapatok először Dorogot.⁹⁴ Ezt megelőzően december 12-én nyilas kíséretben 35 leventét szállítottak el Dorogról, a nyugati határ irányába. Sok nehézség árán végül Györszentivánig jutottak.

⁸⁸ Schuller (2006) 249 o.

⁸⁹ ÁBTL V-110208/35, Varga Béla és társai 35 o.

⁹⁰ Schuller (2006) 249 o.

⁹¹ Fűrészné (1991) 77 o.

⁹² Kmetty (1999) 25 o, ill. Tóth (1981) 23 o.

⁹³ u. o.

⁹⁴ Kmetty (1999) 26 o., Tóth (1981) 24 o.

Győrszentivánon azonban akkora volt a káosz, hogy a leventék nagy része megszökött és hazatért.⁹⁵ Otthon ezek után újra rejtőzködniük kellett, mivel december 24-ére újabb levente elszállítást hirdettek. Ezt akadályozta aztán meg a szovjet előretörés, amely kiszorította a német csapatokat Dorogról és környékéről.

A harcok ideje alatt az emberek nagy része a bányaaltóban keresett menedéket. Több ezer ember zsúfolódott össze a bánya tárnáiban.⁹⁶

A korábban nyugat felé szorított német csapatok megpróbálták feltörni a Budapest köré vont szovjet ostromgyűrűt. Ennek részeként indult meg január 1-én az ellentámadásuk. Január 3-ra a Dorogtól kb. 7 km-re lévő Tátra értek. Sőt január 7-ére sikerült Dorogra is betörniük, itt azonban megállították őket a szovjet csapatok.⁹⁷ Ezek után több hónapra megmerevedett a front.

A szovjetek és a németek dorogi harcai alatt mindkét fél igényt tartott a civil lakosság munkájára futóárkok, ágyú- és tankárkok ásásánál, barakkok építésénél.

A front időszakában szűnt meg Dorogon a villanyáram és az ivóvíz szolgáltatás. Január 6-án vagy 7-én,⁹⁸ a német ellentámadás idején a szovjet parancsnokság csupán néhány órás határidőt adott a villamos erőmű leállítására. Így elmaradt a szükséges víztelenítés, ezért súlyos fagykárrok keletkeztek az erőműben, melynek egyik 82 m magas tornyát fel is robbantották, hogy a romjaiból az Esztergom felé vezető úton barikádokat tudjanak építeni. A lezuhanó téglák az erőmű gépházát is tönkretették nagyban megnehezítve a majdani újraindítást.⁹⁹ Ezután a bányászat teljesen leállt, mivel nem lehetett biztosítani a vízmentesítést, és a bányák víz alá kerültek.

Miközben a front megmerevedett Dorogon január 11-én vagy 12-én a szovjet csapatok az altáróban tartózkodó menekültek közül körülbelül 1500 18 és 50 év közötti férfit hadifogságba hurcoltak. A fogságból vissza nem tértek özvegyeit „*ercsiseknek*” nevezték a településen, mivel - mint azt később néhány megszököttől megtudták- Ercsin keresztül hurcolták a hadifoglyokat a Szovjetunióba.¹⁰⁰

A harcok elhúzódásának következtében a szovjet csapatok teljesen kifosztották Dorogot és a környező településeket. Csak március 22. után vonultak ki a településről, miután a németeket Győr felé szorították.

⁹⁵ Dr. Csiffáry (1998) 53 o.

⁹⁶ u. o. 64 o.

⁹⁷ A 96-os német lövész hadosztály története (1998) 8 o.

⁹⁸ Előbbit Kmetty, utóbbit Dr. Csiffáry Nándor jelzi.

⁹⁹ Dr. Csiffáry (1998) 85 o.

¹⁰⁰ Vö.: Kesztyűkre vonatkozó rész, ill. Dr. Csiffáry (1998) 69 o.

2.4. Bányászat története a második világháború végétől 1956-ig

2.4. 1. A bányák helyzete és a munkakörülmények

A helyreállítási munkák 1945. március 27-én indultak meg.¹⁰¹ Sok nehézséggel kellett megküzdeni, amíg újra művelhetővé váltak a bányák. Bányafa nem állt rendelkezésre, vagy ha mégis volt, akkor csak kevés. Nem volt robbanóanyag, kéziszerszám.¹⁰² Kevés volt a munkáskéz is.¹⁰³ A munkaerőhiányt 1945-46-ban kb. 150 internált munkába állításával próbálták enyhíteni, akiket a komáromi internálótáborból „kölcsonzött ki” az ekkor még magánkézben lévő bányavállalat.¹⁰⁴ Ily módon már másodszor fordult elő a bányavidék történetében, hogy rabtábori körülmények között dolgoztattak embereket.

A második világháború végére egy, a korábbiaktól teljes egészében eltérő politikai rend alakult ki Magyarországon. A katonapolitikai helyzet következtében Magyarország és szomszédai a szovjet érdekszférába kerültek, ennek minden politikai, gazdasági és társadalmi következményével.

Az egyik ilyen a régiót érintő következmény volt a dorogi németek háború utáni kitelepítése 1947 augusztusában. A Volksbund agitáció a világháború alatt a második bécsi döntés után Dorogon is megerősödött. Külön helyisége is volt a szervezetnek a településen a volt Cseh vendéglőben. Inkább a fiatalok körében volt népszerű, az idősebb német ajkú gazdák és bányászok ellenérzéssel fogadták az újonnan megjelenő szervezetet.¹⁰⁵ A falusi papok is sokat tettek a Volksbund megerősödése ellen. Dorogon dr. Trink Kálmán óvta a fiatalságot azzal, hogy bünt követnek el hazájuk ellen, amikor idegen ügy szolgálatába állnak. Visszaemlékezések szerint egy ilyen prédikáció alatt érte a halálos agyvérzés is.

A nagypolitika azonban nem tett különbséget a különböző beállítottságú német ajkúak között. 1947 augusztusában Dorogról 80 családot, összesen 270 főt telepítettek ki az NDK-ba, mivel ekkora már csak itt fogadták be őket.¹⁰⁶ Hiába kérvényezték az NSZK-ba való letelepülést, ahol a háború előtt kivándorolt rokonaik éltek. A kitelepítés a jómódú gazdákat, iparosokat, vendéglősöket érintette. Mindössze hat család kapott

¹⁰¹ Kmetty (1999) 26 o., Tóth (1981) 24 o.

¹⁰² Tóth (1981) 24 o.

¹⁰³ Ennek egyik okáról lásd a Kesztyölc történetére vonatkozó részt.

¹⁰⁴ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XXIX-F-102-X 22.dob. Z 1099

¹⁰⁵ Tisovszky (1992) 66 o.

¹⁰⁶ u.o. 67 o.

mentességet, őket a cseh határtól fordították vissza.¹⁰⁷ Amire azonban visszatértek már más családok foglalták el házaikat. Ezek az újonnan betelepülők nem bányászok voltak, hanem a Felvidékről áttelepült magyarok illetve a környékbeli élelmes kommunisták, vagy a háború lezárásával egyre szaporodó volt „partizánok”.¹⁰⁸

1946. június 26-án államosították a szénbányákat. Dorogon létrejött a Dorogi Szénbányák Vállalat, egységes kezelésbe vonva a szénmedence összes bányáját.¹⁰⁹ 1947 őszére az MKP megszerezte a politikai és gazdasági vezető pozíciókat, politikai ellenfeleit megsemmisítette, vagy meggyengítette.¹¹⁰

A kommunista párt már a kezdetektől biztos bázisként tekintett a bányászokra. Más kérdés az, hogy a bányászok, hogy viszonyultak a kommunista párthoz. A magyarországi bányákban dolgozó bányászok csak mintegy 2/3-a volt állandó szakmunkás, a többi 1/3 idényszerűen a mezőgazdasági munka mellett, késő ősszel-télen vállalt munkát. Proletariátusról igazán csak a bányászkolóniákkal rendelkező településeken beszélhetünk.¹¹¹ Ilyen volt Pécs, Tatabánya és Dorog is. Ez utóbbi helyen azonban nem szabad megfeledkezni a Schmidt Sándor által megteremtett keresztényszocialista hagyományokról, és az ennél is nagyobb beágyazottsággal rendelkező szociáldemokrata befolyásról.

Mindezek miatt a kommunisták igen hamar, már 1945-ben elkezdték szervezni a Magyar Bánya- és Kohómunkások Szabad Szakszervezetét, hogy ezen keresztül tudják érdekkörükbe vonni a bányamunkásságot.¹¹² Szinte az első pillanattól kezdve ott voltak az üzemek szintjén. Kivették részüket az újjáépítésből, amitől a leggyorsabb sikerre számíthattak.¹¹³ Az MKP által indítványozott szociálpolitikai intézkedések kezdetben bizalommal töltötték el a bányásztársadalmat.¹¹⁴

Az 1947-es választásokon a bányavidékek a kommunista párt biztos bázisának számítottak. Az MKP majdnem minden bányásztelepülésen több szavazatot gyűjtött az MSZDP-nél. Kirívóan magas különbség azonban csak az északi országrészben volt, míg

¹⁰⁷ A kitelepítési lista összeállításánál nem csak a német nemzetiség, hanem a párthovatartozás is szempont volt. A hatalom megszerzésére törekvő kommunisták ilyen módon is megpróbálták eltávolítani a más pártokhoz kötődő polgárokat.

¹⁰⁸ Tisovszky (1992) 68 o.

¹⁰⁹ Kmetty (1999) 40 o.

¹¹⁰ Germuska (2001)

¹¹¹ Schuller (2006) 248 o.

¹¹² u.o 250 o.

¹¹³ Korabeli jelzöt idézve: „*Gerő a hidverő*”, mellyel a miniszter kiváló újjáépítő szerepét és munkáját hangsúlyozták

¹¹⁴ Schuller (2006) 251 o.

a Dunántúlon a szociáldemokrata bázisnak számító bányászkolóniákban még ekkor sem sikerült teljes győzelmet aratnia.¹¹⁵ Dorog is ezek közé a települések közé tartozott.

A kommunista párt hatalomra jutása nem jelentett azonnali szovjet mintájú átalakítást a bányászatban. Az 1947. augusztus 1-én elindult három éves terv egyelőre csak az újjáépítés lezárását és az utolsó háború előtti békeév, az 1938-as termelési szintjének meghaladását tekintette céljának.¹¹⁶ 1947. november 27-én a párt vezető gazdaságpolitikusa, Gerő Ernő által az MKP PB elé terjesztett irat az MKP tevékenységének eredményeként a földreformot, a pénzügyi stabilizációt és az iparvállalatok államosítását sorolja fel a három éves terv elfogadása mellett.¹¹⁷

Az új felfogás megfogalmazására egy év múlva, 1948 novemberében kerül sor. A Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségi ülésén öltött valamelyest végleges formát, bár az alapelveitől eltekintve folyamatosan változott.¹¹⁸

Mi volt az új cél? Az, hogy Magyarország „agrár-ipari” országból „ipari-agrár” országgá váljon. Az újonnan elfogadott program szerint az iparosítást kiugróan magasra szándékoztak növelni, ezen belül is a nehézipart tekintették a legfontosabbnak.¹¹⁹ A hadsereget a szovjet katonapolitikának megfelelően kívánták fejleszteni. Ez utóbbi fejlesztés nagyságát folyamatosan növelték a NATO 1949-es megalakulása és a koreai háború (1950-53) hatására eluralkodó fegyverkezési lázban.¹²⁰

Miután a szénbányászat a három éves tervet hivatalosan két és fél alatt teljesítette,¹²¹ a gyorsan fejlődő ipar emelkedő energiaigényét az első öt éves terv a széntermelés megduplázásával szándékozott kielégíteni.¹²² Ennek eléréséhez az 1950. november 20-án tartott bányászértekezleten a gazdaság vezetői megfogalmazták ígéreteiket és elvárásaikat is a bányászok felé.¹²³ Az ígéretek közé tartozott a fizikai és műszaki dolgozók fokozott premizálása, a hűségjutalom bevezetése, a földalatti dolgozók díjtalan munkaruha ellátása, a bányásznak ünnepé nyilvánítása és a bányászok autóbusz közlekedésének megkönnyítése. Az elvárások között pedig a fegyelmezett, lelkes munka, a fegyelem betartása, az önköltség csökkentése és a munkaversenybe való intenzív bekapcsolódás szerepelt.

¹¹⁵ Schuller (2006) 251 o.

¹¹⁶ u. o.

¹¹⁷ Germuska (2001)

¹¹⁸ Schuller (2006) 251 o.

¹¹⁹ Germuska (2001)

¹²⁰ Romsics (2000) 344 o.

¹²¹ MOL XXIX-F-102-x III.sor.189 dob. A szénbányászat első ötéves tervjelentése. 5 o.

¹²² Germuska (2001) , ill. Schuller(2006) 254 o.

¹²³ Schuller (2006) 254 o.

Az ígéretek beváltása a bányásznapi üneppé nyilvánításán kívül csak helyelközzel történt meg. Az elvárások viszont mind megmaradtak. A munkaverseny szovjet mintára indult meg Magyarországon, nem sokkal az államosítás után. A „széncsata” részeként először 1946. február 8-án a tatai bányászok tettek versenyfelhívást közzé.¹²⁴ Több oka is volt annak, hogy a bányászok felé az „önkéntes” felajánlásokat még 1950-ben is elvárásaként kellett megfogalmazni és nem volt „természetes” az ingyenes túlmunka.

A bányászat hagyományosan hierarchikusan épült fel. A bányásztársadalom alján a segédmunkás állt, aki legtöbbször a csilléket kezelte. Ezt a munkát rövid betanulási idővel bármely jó fizikumú férfi elsajátíthatta, és ha jól dolgozott, akkor a veszélyes munka során összekovácsolódott és rendkívül összetartó munkasközösség befogadta. Néhány év múlva feljebb emelkedhetett, lőmester vagy vájár lehetett belőle az ezzel járó magasabb fizetéssel együtt.¹²⁵

Az új szovjet típusú gazdaságpolitika azonban a termelés növeléséhez nem technológiai, szervezeti stb. fejlesztés útján szeretett volna eljutni, hanem szintén csak szovjet mintára a munkaerő állomány hatalmas mértékű, a tervek szerint 300 ezer fővel való növelésével. A munkaerőt pedig a paraszti rétegek proletárrá való gyúrásával képelték előteremteni.¹²⁶ Egy új embertípust képzeltek el: a szovjet típusú szocialista munkást. Mely egységes munkásosztályt alkot. Ez utóbbinak is a csúcán a kohászokat és közvetlenül utánunk pedig a bányászokat vizionálták. Rákosi Mátyás a „*mi derék bányászaink*”-ről beszélt.¹²⁷ A propaganda területén a lehető legnagyobb megbecsülést igyekeztek biztosítani. A bányászoknak fizetett bérek tekintetében azonban ez már nem volt tapasztalható. A fizetések reálértéke csak a háború előtti szintet érte el.

A nagyarányú munkaerő beáramlás is komoly problémákat okozott. Az új embereket nem volt idő betanítani. A szakmunkásokból hiány mutatkozott, ezért gyorsalpaló iskolákat hoztak létre. A régi és új munkások között nőtt a feszültség. Az egymás bizalmára épülő bányaművelésben ez különösen is nagy problémát okozott. A jobboldali szociáldemokraták elleni nagypolitikai harc a bányákban is éreztette hatását.¹²⁸ A mennyiségi szemlélet irracionális mértéket öltött.

---

¹²⁴ Schuller (2006) 250 o.

¹²⁵ u. o. 252 o.

¹²⁶ Nem mellékes, hogy a földhöz, ezáltal a magántulajdonhoz kötődő paraszt kommunista szemmel sokkal megbízhatóbb, mint az állandó kontroll alatt tartható ipari munkás.

¹²⁷ Schuller (2006) 250 o.

¹²⁸ u. o. 250 o.

1951-ben a világgazdasági események és az első tervidőszak tervtúlteljesítésén felbuzdulva megemelték a tervszámokat. A Rákosi és Gerő vezette klikk minden nehézségre a tervek további feszítésével és további fokozásával válaszolt.¹²⁹ Azonban az extenzív termelésnek köszönhetően csökkent az egy aknára eső átlagtermelés, fokozatosan romlott a szén minősége. 1951-től elindult a reáljövedelmek lassú, de folyamatos csökkenése. A munkakörülmények egyre romlottak. Gyakorlattá vált a hét napos munkahét. Mindezek mellett igazi szervezett érdekvédelem nem volt. A szakszervezetek 1948-tól kezdve szinte kizárólag a munkaversenyek megszervezését tekintették feladatuknak.¹³⁰

A tiltakozásnak egyetlen formája maradt: a munkahely változtatás. Az 1950-es évek elején a bányáiparban a bányászok létszámának kétszerese cserélődött ki.¹³¹ 1953-ban 77 500 főt vettek fel és 66 ezret töröltek az állományból.¹³²

A párt válasza a felmerülő problémára természetesen nem a munka körülmények javítása vagy a béremelés volt. Első lépésként a munkaközvetítést irányítás alá vonták. Létrehozták a Munkaerő Tartalékok Hivatalát (MTH), amely 1952-ig elsősorban a parasztság és a munkakezdő fiatalok köréből toborzott új bányászokat. 1952-ben azonban ezt a mezőgazdaság katasztrofális helyzete miatt fékezni kellett. Második lépésként 1950-től engedélyezték a nők földalatti munkába állását a bányákban. Itt csillésként, sőt néhol- a már említett gyorstalpaló vājāriskola elvégzése után – vājārként dolgoztak.¹³³

Ez utóbbit még Rákosi Mátyás is ellenezte az 1950. november 26-án tartott Országos Bányász Értekezleten:

*”Természetesen mi is hibákat csináltunk. Az elvtársak hallották, hogy néhol elsősorban vājāriskolákba küldik a nőket, holott a vājārmunka nehéz. (...) ez a munka a legtöbb nőnek nem való.”*¹³⁴

Megjegyzendő, hogy Rákosi ebben a beszédében nem a nők földalatti munkáját nehezményezi, hanem csak a vājārként való alkalmazásukat.¹³⁵

¹²⁹ Germuska (2001)

¹³⁰ Schuller (2006) 255 o.

¹³¹ u.o.256 o.

¹³² u.o.

¹³³ Fűrészné (1991) 77o., Schuller (2006) 256 o.

¹³⁴ Idézi: Schuller (2006) 257 o.

¹³⁵ A munkaerőhiány enyhítésének harmadik lépését lásd a csolnoki rabbányát bemutató résznél.

A világháború előtti egységes, hierarchizált bányászságot így sikerült felhívítani, és folyamatos feszültségben tartani, olyan munkahelyen, ahol állandó volt az életveszély és nagyon fontos volt a tapasztalat és a bizalmon alapuló közös munkavégzés.

A II. világháború után kiépült kommunista diktatúra azonban nem csak az egyének szintjén nem valósította meg azt, amit korábban és az új rendszerben is folyamatosan ígért.

2.4. 2. Dorog helyzete a világháborútól az 1950-es évekig

A bányászok helyzetének romlása mellett a települések sem fejlődtek az igényeknek megfelelően. Az ország irányítói 1948 és 1953 között folyamatosan újabb és újabb fejlesztési terveket dolgoztak ki. Ezekben célként fogalmazódott meg a szocialista városok létrehozása.¹³⁶

Politikai, szociológiai, település-földrajzi és demográfiai kritériumok alapján Germuska Pál tizenegy magyar települést sorol a szocialista nagyvárosok közé:¹³⁷ Ajkát, Dunaújvárost (Sztálinvárost), Kazincbarcikát, Komlót, Oroszlányt, Ózdot, Salgótarját, Százhalombattát, Tatabányát, Tiszaújvárost, Várpalotát. Komárom megyéből két város is szerepel a listán: Tatabánya és Oroszlány. Dorog azonban nem. Ha megvizsgáljuk részletesebben a kritériumokat, akkor elmondhatjuk, hogy Dorogra teljesen jellemző volt az ipari foglalkoztatottak túlsúlya és a gyors népességnövekedés. Részben jellemző volt - Schmidt Sándor korábbi tevékenységének ellenére - a városi tradíció hiánya. Speciális ipari funkciót annyiban látott el, hogy a kommunista gazdaságpolitika fontos sarokköve volt az önellátás is.¹³⁸ Habár a barnaszén nem volt olyan speciális ipari alapanyag, mint a pécsi urán, de gazdasági szempontból nagyon is fontos szerepet töltött be. Az egyetlen kritérium, aminek egyáltalán nem felelt meg az a szocialista redisztribúciós rendszerekben elfoglalt kiemelt hely volt.

Ennek több oka is lehetett. Lehetséges, hogy a kommunista gazdaságpolitika irányítói is tisztában voltak a dorogi szénmedence erősen vízveszélyes jellegével. Ennek azonban ellentmond, hogy a bányavállalat termelési csúcsát az 1960-as években érte el, és egészen a 90-es évekig működött. Igaz egyre kisebb területen.

---

¹³⁶ Germuska (2002) 49 o.

¹³⁷ u.o.50 o.

¹³⁸ Romsics (2000) 345 o.

A másik lehetséges magyarázat szerint Dorog túl kicsi volt szocialista nagyvárossá való fejlesztéshez. Ennek azonban ellentmond Dunapentele-Sztálinváros története. Illetve nem feledkezhetünk meg arról az 1952-53-ban kidolgozott javaslatról sem, mely szerint Dorogot egyesítették volna Esztergommal és Dózsafalva néven egy új nagyvárost hoztak volna létre.¹³⁹

Dorog elmaradt szocialista nagyvárossá fejlesztésének okai közt felmerülhet még a dorogi bányászság kötődése a keresztényszocialista és a szociáldemokrata eszmeiséghez. Ezt az érvet is meg lehet azonban cáfolni. Ahogy azt már korábban leírtuk az ötvenes évek elejére a bányászságot már felduzzasztották új munkavállalókkal. Eltűntek a régi hagyományos kötődések. Az 1956-os forradalom idejéből sem rendelkezünk semmi olyan forrással, amely arról tájékoztatna, hogy a településen valamelyik korábbi párt újjáalakult volna.

Bármilyen érvek is szóltak volna Dorog más településekhez hasonlóan történő felemelése mellett, a kommunista diktatúra irányítói másként döntöttek.

A túlbürokratizált döntési mechanizmus szigorú hierarchiát követett. Legfelső szinten a kommunista ideológia és a mindenkori katonapolitikai helyzet határozta meg a gazdaságpolitikát. Ez gyakorlatilag Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály kizárólagos szerepét jelentette a legfelsőbb szinten. Ők kritikátlan vakhittel követték a szovjet mintákat.¹⁴⁰

Következő döntési szinten a szintén csak szovjet mintára létrehozott Országos Tervhivatal állt, amely a gyakorlati iparpolitikát szabta meg a felső vezetés utasításainak megfelelően. A hivatalt az 50-es évek elején a szintén régi kommunista Vas Zoltán irányította.¹⁴¹

A harmadik szintet a konkrét tervek kidolgozása jelentette. Ez szintén az Országos Tervhivatal hatókörébe tartozott, amely főosztályai révén, egyeztetve a különböző minisztériumokkal készítette el a részletes tervet.

A bürokráciát megkettőzve és a különböző szinteket átfogva az MDP KV mellett is működtek osztályok. Az Adminisztratív Osztály, az Államgazdasági Osztály, a Terv-Pénzügyi és Kereskedelmi Osztály valamint az Ipari és Közlekedési Osztály mind szerepet vállalt a döntések előkészítésében és végrehajtásában.¹⁴²

---

¹³⁹ Germuska (2006) 73 o.

¹⁴⁰ Germuska (2002) 49 o.

¹⁴¹ u.o.

¹⁴² u. o. 51o.

Dorog nem csak a szocialista nagyvárossá történő fejlesztési tervbe nem került be. A többi fejlesztési tervből és a különböző ipartelepítési javaslatokból is rendre kimaradt. Az 1949 októberében javasolt 1950. évi ipartelepítési tervbe Mohács, a komlói bányák és a Sajó völgye szerepelt.¹⁴³ Az ezt módosító, MDP titkárság által jóváhagyott tervben Sajószentpéter- Kazincbarcika környéke, Dunaföldvár és (Mohács helyett) Dunapentele illetve a Várpalota- Veszprém- Balatonfüzfő tengely szerepelt.¹⁴⁴

Dorog egyedül a döntési mechanizmus alsó fokán elhelyezkedő, az Országos Tervhivatal hatáskörébe működő Területrendezési Intézet (Terint) 1951. július végi tervezetében szerepel, mint fejlesztendő terület: új szocialista városként Esztergommal együtt kezelve.¹⁴⁵ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezt a tervet sem hagyták jóvá. A döntési hierarchia alsó fokán álló Terint folyamatosan készített beruházási terveket, amelyeket azonban a legfelsőbb szint újabb és újabb módosításai során újra és újra át kellett szerkeszteni illetve egészen új terveket kellett készíteni.

1950 májusában az MDP PB 750 millió forinttal felemelte az éves beruházási tervet a kommunális-szociális ágazatban. A lakásviszonyok javításáért a tervezett 586 helyett 2000 új bányászlakás és 2000 helyett 2500 új munkásszállói férőhelyet kívántak létrehozni. Ez a kezdeményezés érintette volna Komárom megyében Tatabánya és Oroszlány mellett Dorogot is.¹⁴⁶ 1951-ben azonban a konkretizált tervben Vas Zoltán a valóban érdemi beruházások által érintett települések közé ez utóbbit már nem sorolta. Bár ha bekerült volna az sem jelentette volna biztosan, hogy ilyen mértékben megindult volna a lakás illetve a munkásszálló építés Dorogon. A Vas által jóváhagyott tervek ugyanis nem valósultak meg teljes egészében. Az első ötéves terv időszakában a minimálisan szükséges 120 ezer új lakás helyett csak 88 ezer épült.¹⁴⁷

Miután Dorog kimaradt a nagy fejlesztési tervek közül (és azok megvalósulásából) a településnek és a bányászatnak önjelétől kellett javítania a legégetőbb problémán: a lakáshelyzeten. Kertes családi házakhoz ingyen telket biztosítottak. 1953-ban 180 kertes ház épült.¹⁴⁸ Azonban a jogos igénylők száma több száz volt. A helyzetet csak nehezítette, hogy ezzel egyidőben több lakást kellett felszámolni is elavultságuk, vagy valamilyen bányakár következtében. Az építkezések mellett a tatarozások, háborús

---

¹⁴³ Germuska (2002).52o.

¹⁴⁴ u. o. 53 o.

¹⁴⁵ u. o. 54o.

¹⁴⁶ u. o. 61o.

¹⁴⁷ u. o. 14 o.

¹⁴⁸ Fűrészné (1991) 80 o.

károk helyreállításai is nehezen haladtak. Még az ötvenes évek közepén is akadtak háborús sérült házak Dorogon.¹⁴⁹

3. 1953. Sztálin halála és az azt követő politikai változások

3. 1. Nagy Imre első miniszterelnöksége és a dorogi bányavállalat helyzete az ötvenes években.

1953. március 5-én meghalt Sztálin. A Kreml-ben hatalmi harc indult meg az utódlásért. A szovjet politika módosuláson esett keresztül, és ennek Magyarországon is meg lett a következménye. Júniusban Moszkvába hívták Rákosi Mátyást és a magyar politika irányítóit. Rákosi fejére olvasták eddig elkövetett hibáit és felszólították, hogy mondjon le a miniszterelnökségről és ossza meg hatalmát. Az MDP vezetősége június végi ülésén mindenben az új szovjet iránymutatásnak megfelelően járt el. Rákosi, Gerő és Farkas önkritikát gyakorolt és ezzel egyidőben kinevezték Nagy Imrét miniszterelnöknek.

A moszkvai „ajánlások” elfogadását nem csak a nagypolitikai változások tették szükségessé. Már 1951 őszén kiderült, hogy egyre több a gazdasági nehézség, csak erről ekkor még nem volt hajlandó tudomást venni a pártvezetőség. Az évek előrehaladtával a helyzet csak rosszabbodott. Végül 1953 nyarán átértékelték az eddigi beruházási előirányzatokat. Visszafogták a nehézipar fejlesztését, illetve az iparon belüli részesedését is csökkentették. A mezőgazdasági beruházások arányát ugyanakkor növelték.¹⁵⁰ Számos nagyberuházást leállítottak.

A Nagy Imre-kormány ugyanakkor béremelést is végrehajtott, ez azonban a bányáknál a kívánttal ellentétes hatást kiváltva újabb feszültséget okozott. Mivel a béremelés oly módon valósult meg, hogy a magasabb képzettséget igénylő szakmák - mint amilyen az esztergályos, villanyszerelő, öntő és vájár is volt- bérét kisebb mértékben emelték, a kevésbé képzett szakmák bérét jobban emelték, így közelítve egymáshoz a béreket.¹⁵¹ Ezzel a lépéssel a jószándék ellenére, csak még jobban szétzilálták a bányászhierarchiát, amelynek kialakulása nem valamiféle régi világból

¹⁴⁹ Fűrészné (1991) 81o.

¹⁵⁰ Romsics (2000) 377 o. ill. Germuska (2001)

¹⁵¹ Schuller (2006) 255 o.

megmaradt csökevény volt, hanem az évszázados tapasztalatok során természetszerűen kialakult rend, mely nem utolsó sorban a munkatársak életét is hivatott volt védeni.

Összegzésképpen elmondható, hogy a II. világháború után a bányászok élete nemhogy javult volna, hanem 1950-től kezdve lassan, de folyamatosan romlott. Hiába volt a hivatalos propagandában kiemelt helyen a bányász, a mindennapokban ő sem élt jobban, mint sorstársai a korszakban.

A dorogi bányavállalat is kimaradt a nagy fejlesztési tervekől éppúgy, mint azok megvalósításából. A szénbányászat első öt éves tervjelentéséből kiderül, hogy habár a széntermelés Dorogon 1949 és 1955 között 121 %-al nőtt, országosan mégis a legkevesebb növekedést mutatta.¹⁵²

1955-ben 11 652 fő dolgozott a bányavállalatnál, amely 1952. január elsejétől a gazdaságpolitikai akaratnak megfelelően trösztként működött.¹⁵³ Ebből a 11652 főből kolonizált, azaz szolgálati lakásban vagy házban élt 5539 fő. Munkásszálláson 471 fő lakott. Honvéd illetve KÖMI táborban 1789 fő dolgozott. Nem kolonizált 3853 fő volt. Ők ingáztak, gyalog, biciklivel vagy bányászbusszal jártak munkahelyükre. (A korszakban létezett még az un. *fakarusz* is. Ez az Ikarusz buszt helyettesítő teherautó volt, melynek platójára személyszállításra alkalmassá tett fabódét szereltek.¹⁵⁴) Busszal átlagosan 3635 főt szállítottak.¹⁵⁵

3.2. Politikai fordulatok és Dorog helyzetének változatlansága.

Nagy Imrét, az újabb moszkvai fordulat következtében 1955. április 14-én leváltották miniszterelnöki hivatalából. Az új miniszterelnök, Hegedűs András csak báb volt Rákosi és Gerő kezében. Azonban akármennyire is szerettek volna visszatérni az ötvenes évek eleji politikához, ezt akkor már nem teheték meg.

Egyrészt azért, mert megváltozott a világpolitikai helyzet. A szovjet blokk országait leginkább érintő események sorában meg kell említenünk Hruscsov találkozását Titóval, ahol is elfogadták, hogy minden népnek joga van megfelelő keretek közt a maga útján építenie a szocializmust. Másrészt 1956 februárjában az SZKP XX. kongresszusán elítélték a személyi kultuszt és a törvénysértéseket.

¹⁵² MOL XXIX-F-102-X III. sorozat. 189 dob. 4 táblázat.

¹⁵³ Tóth(1981) 26 o.

¹⁵⁴ Fakász(2000) 14 o.

¹⁵⁵ Schuller(2006) 267 o.

Rákosinak tehát hiába sikerült kiütnie a hatalomból Nagy Imrét már nem folytathatta tovább korábbi politikáját. Nem tehetette ezt annál is inkább sem, mert a magyar társadalom nem fogadta volna el az enyhülés után újra a régi társadalom- és gazdaságpolitikát. Rákosi azonban nem volt tekintettel a külső és belső változásokra. Újra növelték a beszolgáltatási kötelezettséget, folytatták az erőszakos kollektivizálást, a politikai foglyok rehabilitációját késleltették.¹⁵⁶

Jól illusztrálják a régi- új politika jellegét és ezzel együtt Dorog szerepét Komárom megyében a hivatalos megyei lap, a Komárom Megyei Dolgozók Lapjának 1955-56-os évfolyamai. Az újság az év folyamán egy meghatározott „menetrend” szerint készítette el lapszámait. Az előző év értékelése után a felszabadulás ünnepére való felkészülés-beszámoló, majd értékelés következett. Ezt május 1. és augusztus 20. követte ugyanilyen séma szerint. Majd a betakarítás értékelése és az év végi vetés, illetve a téesz beszámolók következtek. Ezen előre meghatározott események közt a tervteljesítésről, a különböző munkaversenyek állásáról és természetesen mindezeket megelőzve a külpolitika állásáról számolt be a lap.

Dorog mindezen lapszámokban csak mintegy mellékesen jelent meg. A fő hangsúly Tatabányán volt. Ha mégis megjelent, akkor is inkább elmarasztalóan írtak róla, mint ahol nem teljesítik a tervet,¹⁵⁷ vagy mint a Tatabányával való párosverseny vesztes településéről.¹⁵⁸

Írtak még a nagy idővesztéséről, ami a belső fegyelem hiányából fakad.¹⁵⁹ A cikkek a dorgál-dicsér-dorgál ciklust követik, nagyobb hangsúlyt helyezve a dorgálásra.

Dorog így sem az ötvenes évek elején sem az ötvenes évek közepén nem tölti be azt a szerepet, amelyre a világháború után kialakult új rendszerben minden adottsága képessé tette volna.

3.2.1. A bányászok problémái és sérelmei és az MDP támogatottságának alakulása.

1956 nyarán Rákosinak a Szovjetunióba való távozása után az egyre szabadabbá váló környezetben, más problémák mellett, egyre többször merülnek fel a bányák problémái is. A Szakszervezetek Országos Tanácsának 1956. július 28. és 29. között

¹⁵⁶ Romsics (2000) 381 o

¹⁵⁷ Komárom Megyei Dolgozók Lapja, 1955. május 21

¹⁵⁸ u. o július 6

¹⁵⁹ u. o november 2

megrendezett kongresszusán hosszasan sorolták sérelmeiket a küldöttek.¹⁶⁰ A lakáshelyzet tarthatatlansága mellett a bérezés problémája volt a legfontosabb kérdés. A mindenhol meglévő munkaversenyek ellenére az aktuális hónap végén nem a teljesítmény alapján fizettek a vállalatok, hanem a rendelkezésre álló beralapot osztották szét.¹⁶¹ A nyugdíjazásnál is problémát jelentett, hogy a nyugdíj összegét az utolsó év fizetése alapján állapították meg, ami az idős bányászoknál alacsonyabb volt, mint a fiatalok bérének.

Ha az 1956 őszi állapotokat alapul véve visszatekintünk az azt megelőző évtizedekre, akkor elmondhatjuk, hogy mindazon negatívumok ellenére, amelyek a bányászok életét jellemezték a II. világháború előtt, akkor mégis jobban éltek, mint a kommunista diktatúra éveiben. Létszámarányosan több ház illetve lakás épült. Fizetésük nem ért kevesebbet, mint a háború után, sőt az 1950-es évekhez képest még több is volt. A bányászok társadalma egységesebb, jobban szervezett volt.

Ha Dorogot, mint települést tekintjük, akkor még jobban kiütözik az ellentét. A Schmidt Sándor nevéhez fűződő, magántőkéből megvalósuló településfejlesztésnek nyomába sem ért az új világ új rendszere. Egyszerűen csak államosították és átkeresztelték a meglévő épületeket. Újat nem építettek. Így az Esztergom ellensúlyozására járási székhellyé tett település járási tanácsa beköltözött a Községháza épületébe. A járási pártbizottság a bányaigazgató főúton található volt lakóházába. A rendőrkapitányság a bányatiszti kaszinó épületében talált helyet. A községi tanács egy ideiglenes épületet használt. A régi munkásotthon Bányász Művelődési Házra keresztelték át. Az épületben lévő mozi pedig Szabadság Mozgónak. A bányászok Szent Borbála kórházát a Dorogi Járási Tanács Kórházának hívták ezután. Mindezekhez hozzátartozik, hogy az átkeresztelt intézmények, egy a munkásbeáramlás miatt megnövekedett lélekszámú település ügyeit próbálták intézni.

A bányászok életét így egyrészt a kívülről érkező negatívumok - az alacsony fizetés, a rossz életkörülmények, a rossz lakáshelyzet és a társadalom egészét átható terror- tették egyre kilátástalanabbá, másrészt, ezen külső ingerekre adott válaszként, egy egyre erősödő belső indulat tette egyre feszültebbé.¹⁶²

Az MDP támogató bázisát ekkora már csak a pártban, gyárakban, termelő szövetkezetekben vezető pozícióba került emberek, a társadalom alsóbb osztályaiból

¹⁶⁰ Schuller (2006) 261- 262 o.

¹⁶¹ u. o

¹⁶² Fakász (2000) 30 o.

érkezett káderek és az egyre fogyatkozó megtévesztett emberek jelentették. Előbbiek egyértelműen a rendszer hasznélvezői, utóbbiak az egyre távolabbra kerülő fényes jövő várományosai voltak.

A vezető pozícióba ültetett munkáskáderek, párttitkárok, személyzeti vezetők általános (de talán nem kizárólagos) hozzáállásáról sok mindent elárul, az 1956-os forradalom után elítélt Hrobarek Tibor vallomása, aki bírósági tárgyalása során azt állította, hogy „*Hidasi (egy pártfunkcionárius, M.V) azt mondta, hogy ő inkább kommunista lesz, de dolgozni nem fog.*”¹⁶³

Ezek az emberek voltak azok, akik nem vettek vagy nem akartak tudomást venni az egyre növekvő társadalmi feszültségről.

Az MDP Dorogi Járási Bizottságának az 1956. évi népgazdasági tervet és a pártszervezetek feladatait tárgyaló dokumentumában¹⁶⁴, 1955-re visszatekintve csak azt hangsúlyozzák, hogy „*A tervteljesítés számadatai beszédesen bizonyítják a Központi Vezetőség márciusi (Nagy Imrét és a jobboldali elhajlást elítélő M.V) határozatának helyességét és döntő csapást jelentenek a munkásosztály forradalmi lendületét, alkotóerejét lebecsülő ellenséges antimarxista jobboldali nézetekre.*”¹⁶⁵

A dokumentum mindezek mellett elítélőleg szól az 1954-es évről, amikor is a gazdaságpolitikában a jobboldali nézetek következtében a termelés egyhelyben toporgott, a nehézipar termelése csökkent és a termelékenység színvonala visszaesett.¹⁶⁶ Ez az állítás akár még igaz is lehetne, de mint azt már korábban többször is hangsúlyoztuk Dorog a nehézipar felvirágoztatásának „legszebb éveiben” sem kapott támogatást, csak elvárást a termelés fokozására.

Arról, hogy mindezekről a háború utáni változásokról a dorogiak miként vélekedtek, és hogy alakultak át, arra csak az 1956-os forradalom idején történekből következtethetünk vissza. Nem reprezentatív, de mindenesetre elgondolkoztató Szánthó Barnának a visszaemlékezése:¹⁶⁷

Az ekkoriban pályakezdő fiatal testnevelő tanár az új munkahelyén, a dorogi Petőfi Sándor Általános Iskolában a „*Szabadság X elvtárs!*” köszöntéssel lépett be a tanári szobába. Ez után az igazgató félrevonta és finoman tudtára adta, hogy ebben az intézményben a „*Jó napot kívánok!*” a megfelelő és az elvárt köszönési formula. Az

¹⁶³Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára (Továbbiakban: KEMÖL) XXV 4 B 732/1957

Szalai Ferenc és társai 77 o.

¹⁶⁴ KEMÖL 33 fond. 2. fondcs. 1956-os év 43 ö.e 2 o.

¹⁶⁵ u. o 3 o.

¹⁶⁶ u. o 2 o.

¹⁶⁷ Interjú Szánthó Barnával, 2011 aug.10.

iskolában pártszervezet sem működött, és a '60-as évektől eltérően nem is kérték, hogy lépjen be a pártba. Sőt azt is elnézték, hogy templomba jár. (A korban bevett formula szerint: „*klerikális befolyás alatt áll*”.)

4. 1956. és a forradalom közvetlen előzményei

Az SZKP XX. kongresszusa után Magyarországon is elindult az újabb változás. 1956. március 17-én megtartották a Petőfi Kör első nyilvános rendezvényét. A rehabilitált és újra pártfunkciót kapott pártvezetők is bírálni kezdték Rákosit. Rajk László rehabilitációja is új problémákat vetett fel. A feszült helyzetre való tekintettel július 22-én a minden tisztségéből leváltott Rákosi Mátyás elhagyta az országot. A párt felső vezetésében eluralkodott a bizonytalanság.

Mint a bevezetésben szó volt róla, a közhiedelemmel ellentétben a vidék is élénken figyelt és reagált a politikai változásokra. Nem volt ez másként Komárom megyében sem, bár itt nem indult a fővároshoz vagy a nagy egyetemi városokhoz hasonló politikai mozgolódás.

Az első említésre méltó esemény a Dorogtól mintegy 10 km-re nyugatra fekvő Nyergesújfalun történt. Október 18-án az Eternitművek Azbesztcement-Pala és Csögyarában a túl szigorú normák ellen indítottak akciót.¹⁶⁸ A korábbi években erre nem lett volna lehetőség. Az üzem munkásai október 22-én nyolc órára üzemi nagygyűlést hívtak össze, ahol norma és bérbizottságot választottak. Az akció egyik szervezője a korábban már említett Hrobarek Tibor volt, aki a későbbi forradalmi eseményekben is részt vett.

4. 1. Forradalmi események Komárom megyében

A megye székhelye 1950. óta Tatabánya volt. Az ország egyik nehézipari központjaként megkapta mindazt a támogatást és fejlesztést, amit Dorog nem. Október 22-én mégis mentek tatabányai munkások a Műegyetemre a DISZ meghívására.¹⁶⁹ Másnap pedig értelmiségi ankétot rendeztek a városban. Este 19 órakor kezdődött a gyűlés, amelyre Darvas József népművelődésügyi minisztert várták, aki azonban a

¹⁶⁸ Germuska (2006 a) 216 o.

¹⁶⁹ Cseszka (2011) 22 o.

tüntetések miatt már nem indult el a fővárosból.¹⁷⁰ Helyette Nagy Kálmán az MDP megyei párttitkára tartott bevezető előadást, majd 20 órakor a megjelent hallgatósággal együtt hallgatta meg Gerő Ernő beszédét a rádióban. Ezután a megyei párttitkár további egyeztetésekre hivatkozva távozott, a gyűlés azonban jóval éjfél utánig tartott.¹⁷¹ A forradalom leverése után készült Komárom megyei forradalmi eseményeket bemutató monográfia megemlíti, hogy már itt „*éreztték beszédjükben az ellenforradalmi szellemet.*”¹⁷² A megye kommunista irányítói ettől kezdve folyamatos kapcsolatban álltak egymással.

A Dorogi járás területe az esztergomi helyőrség hatókörébe tartozott.¹⁷³ Esztergom a katolikus egyház székvárosa, az 1950-es évekre szinte katonavárossá változott. A 7. gépesített hadosztály egységeit költöztették a városba.¹⁷⁴ A kötelékből a 34. tüzérezred, a 33. harckocsiezred, az 51. légvédelmi tüzérosztály, a 93. híradószászlóalj, a 104. harckocsi javító zászlóalj és a 117. harckocsi tiszthelyettesi iskola tartózkodott a városban.¹⁷⁵

Október 23-án a kommunista pártvezetők már érezték a veszélyt. Az esztergomi vezetők egész nap ülészttek és többször tárgyaltak Mecséri János ezredessel az esztergomi hadosztály parancsnokával. Mivel a rend biztosítására rendelkezésre álló erők Esztergomban voltak, ezért a dorogi pártvezetők is felvették a kapcsolatot a hadosztállyal. Mecséri utasítást adott a fontosabb esztergomi és dorogi objektumok biztosítására. Így október 23-tól katonák biztosították a dorogi vasútállomást, az erőművet és a postát. De katonák őrizték a Tröszt robbanóanyagraktárát és a járási pártbizottságot is.¹⁷⁶ Október 23-án este, ahogy Tatabányáról a megyei titkárt, úgy a járásból is Budapestre rendelték a pártbizottsági titkárokat.¹⁷⁷

A fővárosi események hatására Esztergomban is jelentős változások zajlottak le. Még az éjszaka folyamán riasztották a hadosztály egységeit. A többszöri ellentmondásos

¹⁷⁰ Germuska (2006 b) 77 o.

¹⁷¹ Germuska u.o.

¹⁷² ÁBTL V-150372 Komárom megyei monográfia, Jelentés, 1 o, A forradalom leverése után központi utasításra megyei összesítőket kellett készíteni. Ezekben településekre lebontva ismertették az eseményeket és összegyűjtötték az „ellenforradalmi” személyeket akiket később perbe lehetett fogni vagy internálni. A monográfiák jó esetben adatgazdagok ellenben rengeteg túlzást és torzítást tartalmaznak.

¹⁷³ Fakász (2000) 21 o.

¹⁷⁴ Germuska (2006 a) 214

¹⁷⁵ Cseszka (2011) 20 o.

¹⁷⁶ Fakász (2000) 21 o.

¹⁷⁷ u. o. 22 o.

parancsok után végül Budapestre rendelték a 33. harckocsiezredet, a 93. híradós zászlóaljat és az 51. légvédelmi tüzérosztályt.¹⁷⁸

4.1.1. Dorog a forradalom alatt

A budapesti hírek hallatán a dorogi pártvezetők felkészültek az „*ellenforradalmi banditák*” elleni harcra. A helyi a párttitkár, Kroszner László szervezésében, megbízható kommunistákat próbáltak a pártházba behívni, mivel kevesellték a Mecséri által biztosított 7 fős őrséget.¹⁷⁹ Körülbelül 12 fő tartózkodott ettől kezdve a pártházban. Az itt tartózkodók fegyverrel is rendelkeztek.¹⁸⁰ Ekkor még nem tűnt fel senkinek ez a fegyveres készenlét, később azonban csak a szerencsének és néhány józanul gondolkozó embernek köszönhető, hogy nem lett vérengzés Dorogon. Fontos megemlíteni, hogy ezek a józan gondolkodású emberek, nem a kommunista oldalon álltak a forradalom alatt.

Október 24-től ügyeleti rendszer kötötte össze a megye és a járás tanácsi és pártszervezetét. Állandó kapcsolatot tartottak és tanácsokkal is ellátták egymást.

Mindezekről az „előkészületekről” Dorog lakossága vajmi keveset vett észre. Mindenki a rádión keresztül próbálta követni a történéseket.

Az október 24-én megjelenő Komárom Megyei Dolgozók Lapja semmi rendkívülről nem számolt be. Az előző nap nyomdába került lap teljesen a korszakban elvárt hangnemben íródott, a Műegyetemisták meghirdetett gyűléséről sem adott információt.¹⁸¹

A Budapestről érkező hírek hatására Dorog lakossága felvásárlásba kezdett. Október 24-én a népboltok tele lettek vásárlókkal, akik tartós élelmiszereket, lisztet, zsírt, cukrot, szappant vásároltak.¹⁸²

---

¹⁷⁸ Cseszka (2011) 24 o.

¹⁷⁹ Fakász (2000) 23 o.

¹⁸⁰ Vö.: Sárísáp vonatkozó részek.

¹⁸¹ Komárom Megyei Dolgozók Lapja, 1956, október 24

¹⁸² KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956, Dorog Községi Tanács V.B, Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben, 163 o.

4.1.2. A dorogi tanács ülése 1956. október 24-én

A községházán az aznapra meghirdetett tanácsülésre a megszokott rendben gyülekeztek a tanácstagok, bár a Járási Tanácstól azt az utasítást kapták, hogy halasszák el az ülést. A tagok azonban az ülés megtartása mellett döntöttek.¹⁸³ Igaz, a 71 fő tanácstagból csak 40 fő jelent meg.¹⁸⁴ Igazoltan csak a v.b. titkár volt távol. Az ülés az eddigi szokásoknak megfelelően összeállított program szerint zajlott le.

Rétei Lőrincné v.b. elnök először külpolitikai összefoglalót tartott, melyben kitért a szuezi válságra, az NSZK kormányválságra és a Japán kormányküldöttség moszkvai tárgyalásaira. Megemlítette a magyar és a jugoszláv viszony kedvező alakulását.

Ezután helyi kérdéseket ismertetett. Habár Doroghoz viszonylag kevés szántóföld tartozott, az elvárásoknak megfelelően figyelemmel kísérték az aratás, cséplés, betakarítás folyamatát. Az elnökszöny nem felejtette el megemlíteni, hogy az adóbevételi tervet 122%-ra teljesítette a település.¹⁸⁵ Igaz, hogy a harmadik negyedévben passzív volt a lakosság, de szerencsére a v.b. határozat végrehajtása segítette a teljesítést. A begyűjtés adatai alapján kiderült, hogy a negyedév első két hónapjában még lemaradás volt, de később ezt behozták. Mindenből 100% felett teljesítettek.

A tanácsülés a beszámolót elfogadta, majd a minisztertanács rendelkezésének megfelelően Szabállysértési Bizottságot állítottak fel.¹⁸⁶ Arról is döntés született, hogy a következő ülésen a község egészségügyi helyzetét fogják megvizsgálni.¹⁸⁷ Az ülés tehát teljesen szabályosan lezajlott csakúgy, mint az elmúlt években mindig. Két hozzászólás zavarta csak meg a megszokott munkamenetet.

Nagy Sándor tanácstag miután kifejezte, hogy mennyire örül annak, hogy lesz Szabállysértési Bizottság, hozzáfűzte, hogy felkéri a tanácstagságot, hogy a fővárost ért csapást szívleljék meg, és ítélik el a nép ellen fordult ellenséget. Minden tanácstag őrizze meg nyugalmát, és a közéletben végezzen felvilágosító munkát a rend és a fegyelem megtartása érdekében.¹⁸⁸ A történelem fintora, hogy ugyanezeket a szavakat

¹⁸³ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956, Dorog Községi Tanács V.B, Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 163 o.

¹⁸⁴ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956, Dorog községi tanács V.B ülés, 1956, október 24., 144 o.

¹⁸⁵ u. o. 153 o.

¹⁸⁶ u. o 159 o.

¹⁸⁷ u. o 16ö. o.

¹⁸⁸ u. o. 146.o.

elmondhatta volna egy újonnan alakuló Nemzeti Bizottság tagja is, csak akkor pont ellentétes értelme lett volna a szövegnek.

A v.b. elnöknő is reagált a budapesti eseményekre- igaz, hogy ő is csak mellékesen, a Szabállysértési Bizottság felállításához hozzászólva- kéri a tanácstagokat, hogy maradjanak nyugodtak és végezzenek felvilágosító munkát a rend és a fegyelem megőrzése érdekében.¹⁸⁹

Dorog eddigi irányítói a központi hatalom összeomlása után nem nagyon tudtak mit kezdeni a kialakult új helyzettel, ezért megpróbálták úgy tenni, mintha semmi sem történt volna Budapesten, ugyanakkor érezhetően tartottak is a tovaterjedő forradalomtól. A tanácsülés lezárulta után sem oszlott szét a gyűlés. A tanácsteremben felszerelt rádión a Kossuth rádiót hallgatták, valamint az újabb és újabb eseményeket tárgyalták.¹⁹⁰

4. 1. 3. Október 25.-26.: A forradalom kitörése Dorogon és környékén

Október 25-én reggel egy zárt gépkocsin három fiatal nő és egy férfi érkezett Budapestről.¹⁹¹ A községben röpcédulát szórtak, amely az ifjúság 16 pontját ismertette, és a munka beszüntetését követelte. A Szénosztályozónál az üzem vezetősége a rendőrség segítségét kérte a munka megzavarása miatt. A kikerkező rendőrök letartóztatták, majd a rendőrségre szállították a fiatalokat. A röpcédulákat elkobozták.¹⁹²

Október 25-ről 26-ra virradó éjjel leálltak a bányák. Az éjszakai műszak már nem szállt le. Az forradalmi eseményeket összefoglaló írás szerint 25-én este Budapestről újabb felkelők érkeztek a községbe, és sztrájkra szólították fel a bányászokat.¹⁹³

Az eddig passzív bányászság döntésre jutott. Hiába hirdette az aznap megjelenő Komárom Megyei Dolgozók Lapja rendkívüli kiadásában az MDP központi irányvonalát: *”Megyénk dolgozói mélységesen elítélik az ellenforradalmi provokációt, üdvözlük az új pártvezetőséget és az új kormányt.”*¹⁹⁴

¹⁸⁹ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956, Dorog községi tanács V.B ülés, 1956, október 24. 147.o.

¹⁹⁰ u. o.

¹⁹¹ u.o. 163. o.

¹⁹² u.o.

¹⁹³ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956, Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben, 163-164 o.

¹⁹⁴ Idézi: Germuska (2006b) 78 o.

Hiába próbálta megnyerni az emberek rokonszenvét a kormány támogatására: „Örömmel helyezzük bizalmunkat az átszervezett pártvezetésbe és kormányba, s nem engedjük, hogy az ellenség eddigi vívmányainkat összezúzza, megsemmisítse.”¹⁹⁵

És hiába jelent meg az előző napi dorogi eseményekről egy rövid elitélő összefoglaló: „Dorogon néhány budapesti fiatal jelent meg, akik röpcédulákat szórtak. Propagandájukkal azonban semmiféle eredményt sem értek el, illetve propagandájukkal azt a hatást keltették, hogy a dolgozók elítélték a fegyveres felkelést. Az üzemekben ismertették a párt felhívását, amelyet a dolgozók helyesléssel fogadtak.”¹⁹⁶

Az emberek már nem hittek a kommunista sajtónak. Sokkal inkább figyeltek a rádió híreire, illetve az esztergomi eseményekre, ahol már leverték a vörös csillagokat és a Széchenyi téren már megtörtént az első tüntetés is.¹⁹⁷

Október 26-án tehát leálltak a bányák, az emberek sztrájkba léptek. A későbbi megtorlás által sokszor emlegetett „felelőtlen ségre” jellemző, hogy a bányák víztelenítését lehetővé tevő dorogi erőmű azonban továbbra is működött.¹⁹⁸

A környező településekről a bányászokat szállító buszok sem indultak már el.¹⁹⁹ Kora hajnalban esztergomi tüntetők érkeztek Dorogra, ahol is csatlakoztak hozzájuk a bányászszázalóaljból a katonák,²⁰⁰ majd visszatértek Esztergomba.

Napközben a járási tanács épületében megalakult a Dorogi Forradalmi Tanács. A járási tanács v.b. elnöke által összehívott testület arra volt hivatott, hogy kellő mederben tartsa az események folyását. Természetesen a Tanács tagjai csak „megbízható emberek” lehettek. Kivétel ez alól Náday János, a dorogi Petőfi Sándor Általános Iskola igazgatója, és Tasnádi István mérnök, a tanács elnöke volt.²⁰¹

Az Esztergom sötétkapui tragikus események híre kora délután jutott el Dorogra.²⁰² Az emberekben egyre jobban felerősödött a nyugtalanság és a düh. Ezért a pártbizottság épületéből a lakosság megnyugtatóra visszarendelték Tatabányára az előző nap kirendelt, főként tartalékos tisztekből álló 25 fős fegyveres különítményt.²⁰³ Helyükre az esztergomi helyőrségből érkeztek katonák.

¹⁹⁵ Komárom Megyei Dolgozók Lapja, október 25

¹⁹⁶ Komárom Megyei Dolgozók Lapja, október 25

¹⁹⁷ Cseszka (2011), 27 o.

¹⁹⁸ Fakász (2000) 33 o. ill. KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben, 164 o.

¹⁹⁹ Fakász (2000) 33 o. A kesztölczi eseményekre is ez a momentum lesz döntő befolyással. Ld: a Kesztölcrről szóló fejezet

²⁰⁰ Cseszka (2011) 32 o.

²⁰¹ Fakász (2000) 34 o.

²⁰² Az esztergomi eseményekről lásd: Cseszka (2011) 38-54o.

²⁰³ Fakász (2000) 33-34 o.

Este a rendőrség előtt tüntetés volt. Dorogiak, esztergomiak kiegészülve budapesti felkelőkkel követelték a letartóztatott fiatalok szabadon bocsátását. A rendőrök nem kívántak a tüntetőkkel összetűzésbe keveredni ezért, hogy lecsillapítsák az indulatokat egy négyfős bizottságot beengedtek az épületbe.²⁰⁴ Rövid tárgyalás után a fiatalokat szabadon engedték, és a rendőrség kinyilvánította, hogy a nép mellé áll.

A bizottság és a rendőrség egyetértett abban, hogy a felelőtlen lövöldözés elkerülése érdekében a rendőrség nem ad ki fegyvert. A tüntetők mindezeket tudomásul vették és szétszéledtek.²⁰⁵ A helyi rendőrök, miután nem kaptak felsőbb utasítást a maguk kompromisszumos módján sikeresen kezelték a helyzetet. A tüntetők közül választott bizottság, melynek vezetője dr. Till József orvos volt,²⁰⁶ bebizonyította, hogy az („ellen-”) forradalmárok nem felelőtlen felforgatók voltak, hanem igenis felelősséggel viselték tisztségüket, és legjobb belátásuk szerint cselekedtek.

4.1. 4. Október 27.: Nagygyűlés Dorogon

Október 27-én délelőtt megszűnt Dorogon a tanítás is, mivel a szülők a riasztó hírek hatására nem merték elengedni gyermekeiket az iskolákba.²⁰⁷

Délelőtt nagy tömeg gyűlt össze a Forradalmi Tanács által meghirdetett nagygyűlésre. Olyan sokan voltak, hogy nem fértek be a kultúrotthon nagytermébe, ezért az épület előtti téren helyezkedtek el. A gyűlésen részt vett Lévárdi Ferenc, a szénbányászati tröszt vezérigazgatója és Tolnai Gábor, a kerületi bányaműszaki felügyelő is.²⁰⁸

A Dorogi Forradalmi Tanács nevében Tasnádi István²⁰⁹ vagy Nádai János²¹⁰ szólt az egybegyűltekhez a forradalmi szerv megalakulásáról. Az indulatokat sikerült lecsillapítani. A felszólalók nem felejtették el hangsúlyozni, mennyire fontos az erőmű működése és a bányák karbantartása a sztrájk idején is. A hallgatóság elfogadta az új hatalmi szervet, de kifogásolta összetételét. Követelték, hogy demokratikus úton

²⁰⁴ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben, 164 o.

²⁰⁵ Fakász (2000) 35 o., ill. KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 164 o.

²⁰⁶ Fakász (2000) 35 o.

²⁰⁷ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 164 o.

²⁰⁸ KEMÖL XXV.4. B 676/1957 9.o.

²⁰⁹ Fakász (2000) 36 o.

²¹⁰ Szánthó Barna szóbeli közlése. 2011 augusztus 10

megválasztott küldöttek kerüljenek a bizottságba. A megújult tanács létrehozását október 29-ére tűzték ki.

A sikeres választás érdekében a községi hangos híradón felszólították a lakosságot küldöttek választására. Tehát nem előre kiválasztott „megfelelő beállítottságú”, „haladó gondolkodású” tagokról döntöttek, hanem az igazi demokrácia szabályainak megfelelően, az emberek szabad döntésének következtében kialakult irányító testület mellett.

Mindezek mellett ekkor született döntés arról is, hogy bányászokból, munkásokból üzem, munkahelyi őrseget szerveznek.²¹¹ A megbízható szót a kommunisták is szívesen használták akkor is és később is. Itt talán a hiteles szó jobban kifejezné, azon emberek tulajdonságát, akik a korábbi pártfunkcionáriusokkal szemben, valódi bizalmat kaptak az emberektől.

Egy nyolctagú küldöttséget is választottak, melynek feladata volt Esztergomban a Hadosztályparancsnoksággal tárgyalni.²¹² Jóváhagyták, hogy a Dorogi Forradalmi Tanács nevében Tasnádi István és Lévárdi Ferenc utazzanak fel Budapestre, és közölgék a kormánnyal a dorogi emberek követeléseit. Ezek közül a legfontosabb a bérrendezés volt. Valószínűleg a gyűlésen fogalmazódott meg az javaslat, hogy a járási pártbizottság épületét- mely a főúton helyezkedett el és a volt bányaigazgató Schmidt Sándor háza volt korábban- kórházzá kell alakítani. A forradalom leverése után a megtorlások során felrötták, hogy nem ápoltak betegeket az átvett épületben.²¹³ A kommunista logika szerint, amit a párt tett, azt mindig az emberekért tette (pártház használata), amit pedig a forradalmárok tettek, azt mindig saját hasznukra és az emberek romlására tették (kórház). Ebben a meggyőződésükben az a tény sem ingatta meg őket, hogy a forradalom oldalán álló néhány felelős embernek köszönhetően Dorogon nem került sor olyan fegyveres összecsapásokra, minek következtében szükség lett volna a betegek ellátására Schmidt Sándor egykori házában.

4.1. 5. A forradalmi helyzet megoldási kísérletei katonai oldalról

Az esztergomi hadosztályparancsnokságon az október 26-i tragikus események ellenére is úgy gondolták, hogy csak a kemény katonai rendteremtés módszere lehet az

---

²¹¹ Fakász (2000) 37 o.

²¹² u. o.

²¹³ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 166 o.

egyetlen üdvözítő eszköz a helyzet megoldására. Ennek megfelelően október 27-én megjelent az utcákon egy felhívás, melyben a helyőrség parancsnoka felszólította Esztergom és Dorog város lakosságát, hogy aznap 18 óráig a tulajdonában lévő minden fegyvert, lőszert és robbanóanyagot szolgáltatassa be a tanácsnál. Ugyancsak köteles mindenki jelenteni, ha tud valahol fegyvert vagy lőszert.²¹⁴ Katonai szempontból teljesen logikus lépés volt felszólítani az embereket a fegyverek beszolgáltatására, mivel a rend helyreállításának alapvető feltétele az erőszakmonopólium és a kizárólagos vagy ellenőrzött fegyvertartás illetve használat biztosítása.

Csakhow Dorogon és a környező településeken csakúgy, mint az egész országban megszűnt a központi rendfenntartás és a közösségeknek maguknak kellett megoldani ezt a feladatot. Ezért is ment a délelőtti nagygyűlés után a nyolcfős bizottság Esztergomba a hadosztály parancsnokával, Mecséri ezredessel tárgyalni. Meg akarták előzni, hogy az esztergomihoz hasonló események történjenek Dorogon is. Szerették volna elkerülni az értelmetlen vérontást. Biztosítani kívánták a katonaságot, hogy maguk is képesek a rend fenntartására.

Mindeközben október 27-én Mecséri is kapcsolatot teremtett az új honvédelmi miniszterrel, Janza Károllyal. A hadosztályparancsnok jelentette, hogy kész Tatabányát visszafoglalni a felkelőktől. Janza válaszában kifejtette, hogy ezt semmiképp se kísérelje meg fegyveres úton, elég volt a vérengzésből. Inkább próbáljon meg tárgyalni a felkelőkkel.²¹⁵

Mecséri a megváltozott katonapolitikai viszonyok szerint kezelte a dorogi küldötteket is. Bár hűvösen és láthatóan kényszerűen, de mégis fogadta a tárgyalódelegációt.²¹⁶ A tárgyalások során minden fontos kérdésben megegyezésre jutottak. Mindkét fél elismerte Nagy Imre kormányzatát, és a kormány igyekezetét a rend, a fegyelem és a békés munka megteremtésére. Mecsériék beleegyeztek, hogy az üzemekben és a bányákban üzem- és bányaőrsegek tartsák fenn a rendet, de ahhoz ragaszkodtak, hogy a katonai rendfenntartó alakulatok továbbra is Dorogon maradjanak. Jóindulatuk jeleként szabadon bocsátották az előző napon lefogott fiatal bányászokat.²¹⁷ A bizottság igyekezett azt is elérni, hogy a katonaság hivatalosan nyilvánítsa ki csatlakozását a forradalomhoz. Mecséri erre halogató választ adott.²¹⁸ A dorogiak

---

²¹⁴ Közli: Fakász (2000) 35 o.

²¹⁵ Cseszka (2011) 63 o.

²¹⁶ Fakász (2000) 38 o.

²¹⁷ u. o. 39 o.

²¹⁸ u. o.

szerették volna ezzel a kéréssel biztosítani a katonaság legalább névleges támogatását, de így továbbra is fennmaradt a bizonytalanság.

Mecsériék tudták, hogy szükséges tárgyalniuk a dorogiakkal, mivel egy több ezer fős települést és ezzel együtt egy nagyvállalatot is képviseltek. A változóban lévő politikai helyzetre való tekintettel azonban jobbnak látták az időhúzást, az új keretek végleges kialakulásáig.

4.1.6. Október 28.

Október 28-án megváltozott a politikai helyzet. Nagy Imre rádióbeszédében egyértelműen elismerte, hogy az elmúlt napok eseményeiben egy „nemzeti demokratikus mozgalom” bontakozott ki. Támogatásáról biztosította az új önkormányzati formákat. Visszatekintve elítélte az elmúlt időszak súlyos vétkeit, az erőszakos téveszesítés és tagosítás törvénytelenégeit. A jelenre vonatkozóan tüzszünetet és amnesztiát hirdetett. A jövőt illetően pedig bejelentette, hogy a kormány tárgyalásokat kezdeményez a szovjet csapatok kivonásáról és javasolni fogja a Kossuth címer visszaállítását illetve március 15. újra nemzeti ünneppé nyilvánítását. A bányászokat leginkább érintő bejelentése a bér és normarendezés átalakításának ígérete volt.²¹⁹ Ez a beszéd fordulatot jelentett Nagy Imre és az egész kormány eddigi politikájában. Új viszonyítási pontot adott mindenki számára.

Dorogon ezen a napon kezdődtek el a munkástanácsok megalakításai. A tröszt munkástanács választásán is már több üzem képviselője vett részt. Délelőtt 10.30.-kor tartották az alakuló gyűlést, amelyre a képviselőket a tröszt igazgatója hívta el.²²⁰ Mivel azonban október 28. vasárnapra esett, így több helyen is csak a következő napokban tartották meg a választásokat.

A vasárnapot kívánták felhasználni a kommunista pátfunkcionáriusok is akkor, amikor az előző napi nagygyűlés hangvételétől megrémülve magukat nevezték ki „dorogi munkástanácsnak”. Kihirdették, hogy a Forradalmi Tanács helyett ők irányítják tovább Dorogot. Miután hiába próbáltak vezető szerephez jutni az általuk kezdeményezett forradalmi testületben,²²¹ egy új, a saját szempontjukból

²¹⁹ 1956 sajtója (1989) 84-85 o.

²²⁰ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsi. 53 o.

²²¹ Vö.: Az esztergomi munkástanács megalakulása. Cseszka (2011) 61-62 o.

kompromisszumoktól mentes szervezet próbáltak létrehozni. Ezt a szándékukat azonban teljesen keresztül húzta a Nagy Imre féle rádiószózat.

A felbátorodott emberek először a munkásotthon előtti téren lévő szovjet emlékművet robbantották fel. Egyre többen csoportosultak az utcákon. Közben Dorogra érkezett a Győri Nemzeti Tanács küldöttsége. A pártbizottsággal tárgyaltak a csolnoki rabtábor ügyében. Innen azonban Kroszner László a járási pártbizottság titkára az esztergomi hadosztályparancsnokságra, mint illetékes szervhez irányította őket.²²²

A győri küldöttség távozása után az immár 2000 fő körüli tömeg megindult a pártbizottság lefegyverzésére.²²³ Ne feledjük, hogy a forradalom kezdete óta megbízható, felfegyverzett kommunisták tartózkodtak a pártbizottság épületében. A tömeg előbb a rendőrkapitányság épületéhez vonult, ahol is fegyvert követelt. Az őrszolgálatot teljesítő rendőr határozott fellépése után azonban erről letett és átvonult a szomszédos pártbizottsági épület elé.²²⁴ Az épületet katonai őrség vigyázta. Kroszner párttitkár telefonált Mecséri ezredesnek, aki esztergom-kertvárosi laktanyából egy teherautón 25 fős katonai alegységet és egy tankot küldött Horgosi Dezső százados vezetésével.²²⁵ A tank megjelenése csak még tovább ingerelte a tüntetőket, akik folyamatosan követelték, hogy hagyják el a párházat a bentlévők. Az október 25-i Parlament előtti sortűz és az október 26-i esztergomi tragédia fényében érthető, hogy az emberek féltek a fegyverrel rendelkező kommunistáktól.²²⁶

A kedélyek lecsillapítása végett Horgosi százados az általa már korábbról ismert Jalsovszky Gézát és egy társát kiválasztotta a tömegből, és tárgyaló küldöttségként beengedte az épületbe.²²⁷ A korábban a környékbeli falvakban jegyzőként dolgozó Jalsovszky Krosznerrel tárgyalt az épület kiürítéséről. Kroszner elfogadta a tüntetők követelését, és kész volt társaival elhagyni az épületet, de attól elzárkózott, hogy mindezt a tömegem keresztül tegye meg. Jalsovszky azt javasolta, hogy akkor hátul vonuljanak el, ezt azonban Kroszner elutasította, mondván a szűk és sötét utcán könnyen rájuk támadhatnak és még védekezni sem tudnak majd.²²⁸ Jalsovszky ezután az udvaron lévő katonai teherautót ajánlotta. Ezt már elfogadták. Az egyezkedés közben Knyazovics

²²² Fakász (2000) 41 o.

²²³ A tömeg létszámával kapcsolatban eltérő adatokkal rendelkezünk. Fakász Tibor több ezer embert említ. Jalsovszky Géza 1500 főt.

²²⁴ ÁBTL V-1445 sz. dosszié Jalsovszky Géza 41 o.

²²⁵ u. o. 49 o.

²²⁶ Vö.: Kesztyönci események október 26-án.

²²⁷ ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 32 o.

²²⁸ u. o.

András a tröszt párttitkára mosolyogva hallgatta az alkudozást. Jalsovszky rászólt: „*ne mosolyogjon maga is az oka, hogy ez most így van.*”²²⁹

Fakász Tibor könyvében egy kissé másként rekonstruálta az eseményeket. Álláspontja szerint Horgosi százados később érkezett a helyszínre, a tárgyalások lezárulta után, és ő ajánlotta fel, hogy teherautón elszállítja a bentlévőket.²³⁰ A Jalsovszky elleni per során Kroszner vallomásában ezt nem erősítette meg. A párttitkár számára kínos epizódra nem szívesen emlékezett vissza.

Bármelyik lehetőség szerint is történtek az események itt is az látható, hogy a tömegből egy felelős, kompromisszumkész ember az, aki megpróbálja lehűteni a kedélyeket, és mindenki számára elfogadható megoldást találni.

A tárgyalás végén a két képviselő visszament a tüntető tömeghez és közölte a megállapodást. Ezt az emberek elfogadták, de többen felvetették, hogy szükséges lenne megmotozni az eltávozókat. Ekkor négy embert bíztak meg azzal, hogy a motozást végrehajtsák: a már korábban is bent járt Jalsovszky Géza és Homola István mellett, Sobijevszkij Antalné²³¹ és Pozsonyi Ferencet. Horgosi százados összegyűjtötte és a teherautóra rakta a pártbizottság épületének helyiségeiben található fegyvereket és lőszert.²³² A motozás is megtörtént, és annak ellenére, hogy a párfunkcionáriusok ezt tagadták mégis találtak náluk egy „fegyvert”²³³ és egy pisztolyt.²³⁴

Ezután a pártfunkcionáriusok felszálltak a teherautóra. A gépjármű katonai kísérettel indult el, a kapunál azonban elakadt, mivel itt egy teknőszerű mélyedés volt az úton. Az emberek a gépjármű köré csoportosultak. Egyre feszültebb lett a helyzet. Végül a teherautóról egy katona, Tomka Ernő szólította fel az embereket, hogy nyissanak utat.²³⁵ Jalsovszky is közbelépett, szétrántotta a tömeg első sorát, mondván, hogy ha valamit megígértek, akkor azt tartsák is meg. A tehergépjármű lassan elindulhatott, a benne ülő embereket nem érte semmiféle atrocitás. Az utazás Esztergomba azonban így sem volt problémamentes, mivel a Szénrakodó után a túl nagy sebességgel haladó jármű egy biciklista miatt árokba borult. Senki sem sérült meg, az utasok gyalog folytatták útjukat Esztergomba, ahová végül is egy személygépjármű szállította el őket.²³⁶

²²⁹ ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 32 o.

²³⁰ Fakász (2000) 42 o.

²³¹ Fakász Tibor művében Istvánné szerepel. Id. mű 43 o.

²³² Fakász (2000) 43 o.

²³³ A nyomozati anyagból pontosabb információ nem derül ki. ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 32 o.

²³⁴ Fakász Tibor két pisztolyról ír. Id. mű 43 o.

²³⁵ ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 33 o.

²³⁶ u. o. 47 o.

Ezalatt a korábbi döntésnek megfelelően a tömeg kórháznak nyilvánította a pártbizottság épületét és egy 12 fős őrseget jelölt ki. Ennek feladata az épület megóvása és annak megakadályozása volt, hogy nehegy visszaterjenek a pártfunkcionáriusok. Ezután feloszlott a tüntetés.²³⁷ Ugyanezen a napnak estéjén megszervezték a tröszt üzemi őrseget is.²³⁸

4. 1. 7. Október 29. A hadsereg a felkelők mellé áll; az Ideiglenes Nemzeti Bizottság

Október 29-én az eddig a dorogi eseményeket tartózkodóan kezelő hadosztályparancsnokság döntő lépésre szánta el magát.²³⁹ A lakosság falragaszokról értesülhetett arról, hogy a helyőrség katonái az eddigi eseményeket „*a nép által kivívott győzelemnek*”²⁴⁰ tekintik. A nemzet hadseregének tartják magukat és kizárólag a nemzet kormányának engedelmeskednek, és ennek megfelelően tartják fenn a rendet.²⁴¹ A Rákosi-Gerő klikk eltávolításán túl a népbíráskodás bevezetését követelik. A rend fenntartásához az emberek támogatását is kéri. A katonaság szemléletének megváltozását jól jellemzik a következő sorok: „*Szüleink, testvéreink, hozzátok fordulunk. A hadsereg most lett a nép igazi hadserege. Bízunk abban, hogy e fegyverek a dolgozók rendjét védik.*”²⁴²

A teljesen megzavarodott Mecséri hadosztályparancsnok Esztergomban Nagy Imre nyilatkozatának megfelelően „fegyveres polgárőrség” létrehozására adott parancsot.²⁴³ Október 30-án pedig rádöbent, hogy óriási hibát követett el azzal, hogy nem támogatta a forradalmat az elejétől kezdve.²⁴⁴ Saját bevallása szerint:

„*1956. október 30-án olvastam a Szabad Nép cikkét, amely azt tartalmazta, hogy felelősségre vonják azokat, akik a népre lövettek. Erről a kérdéstről beszéltem a törzsfőnökkel, Kiss őrnaggyal, akivel arra az álláspontra jutottunk, hogy óriási hibát követünk el.*”²⁴⁵

²³⁷ ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 33 o.

²³⁸ Fakász (2000) 33 o.

²³⁹ A hadsereg október 28-i fordulatot követő tevékenységének jellemzőiről: Horváth Miklós: 1956 hadikronikája, Akadémiai, 2003. 361-388 o.

²⁴⁰ Fakász (2000) 44 o.

²⁴¹ u. o. 45 o.

²⁴² ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 45 o.

²⁴³ Cseszka (2011) 71 o.

²⁴⁴ u. o. 72 o.

²⁴⁵ Mecséri visszaemlékezését idézi: Cseszka (2011) 72 o.

Ugyanezen a napon a székesfehérvári 6. hadtest parancsnoka, Mikes vezérőrnagy géptáviratban jelezte az esztergomi hadosztályparancsnokságnak, hogy Katonai Forradalmi Tanácsot választottak, és a továbbiakban nem lőnek a népre.²⁴⁶ Így Mecséri ugyanazon a napon két különböző forrásból - egy politikai és egy katonai- is az eddigi tevékenységével szöges ellentétben álló információkat kapott. A változásnak nem tudott tovább ellenállni. Még ugyanezen a napon Budapestre rendelték, ahol is immár az új honvédelmi irányítás fennhatósága alá került. A főváros katonai védelmének egyik megszervezője lett.²⁴⁷

A dorogiak ezek után az ő szemszögükből eléggé bizonytalan hadosztályparancsnokság helyett egy a forradalom iránt legalábbis jóindulatú helyi hatalmi szervvel számolhattak.

Dorogon október 29-én a két nappal korábbi nagygyűlés határozatának megfelelően a szénbányászati tröszt termében összegyűltek az elmúlt napokban a települést irányító Dorogi Forradalmi Tanács tagjai, kiegészülve a munkástanácsok küldöttivel. Itt megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Bizottságot.²⁴⁸

A gyűlésről az ugyanezen a napon utcára kerülő „*Kiáltvány Dorog dolgozóihoz*” című hírlevél számol be.²⁴⁹ Már a megszólítás is egy új rendről árulkodik:

„*Polgártásak! Dorog Dolgozó Népe!*” Az elmúlt napok eseményeire visszatekintve megtudhatjuk, hogy a „*forradalom nehéz órái Dorogon (...) mindenféle vérontás elkerülésével mentek végbe.*”²⁵⁰ Az elkövetkezőkre tekintettel célként fogalmazódik meg a bányatelepeken a rend és fegyelem fenntartása, továbbá a bányákban a fenntartó munkák valamint a saját szükségletű széntermelés biztosítása. Az olvasó azt is megtudhatta a hírlevélből, hogy a Forradalmi Tanács és a fegyveres erők parancsnoksága között megegyezés jött létre, mely szerint a fegyveres erők a továbbiakban támogatják a nép követeléseit.

Az Ideiglenes Nemzeti Bizottságba a Forradalmi Tanács és Dorog dolgozóinak képviselői 23 főt választottak. Foglalkozásukra tekintettel az egész társadalmat képviselték a tagok a MÁV kazánmosótól kezdve a bányászon és hegesztőn át egészen a bányamérnökig.

²⁴⁶ Cseszka (2011) 72 o.

²⁴⁷ Részletesebben lásd: Cseszka (2011) 131-136o. ill. Horváth Miklós: 1956 Hadikronikája. Akadémiai, Budapest, 2003, 350, 354, 404-406, 415, 445, 447 o.

²⁴⁸ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsai. 56 o.

²⁴⁹ Fakász (2000) 46 o.

²⁵⁰ u. o.

A feladatok végrehajtását különböző személyekre bízták. Így a kiválasztott X-es aknai célüzembe a saját szükségletű szén kitermeléséhez, amely az erőmű, kórház, pékség, legényszálló és munkásétkeзде szénszükségletét biztosította volna, háromfős bizottságot küldtek ki a munka újbóli megszervezésére. Egy négyfős bizottságot pedig Dorog élelmiszerellátásának megszervezésére jelöltek ki.

Felkérték a területi főmérnököt, hogy az üzemi bizottságokkal karöltve alakítsa meg a munkásörseget. Csendes Józsefet pedig megbízták a nemzetőrség megszervezésével. A szabaduló politikai foglyoknak a megfelelő ruha és pénzsegély mellett személyszállítást is biztosítottak az ürömi illetve az almásfüzitői vasútállomásokra.

A fővárossal is megpróbálták felvenni a kapcsolatot. A hírlevél záró sorai ellentétben a későbbi vádakkal önmérsékletre szólították fel az embereket: *„Őrizzétek meg nyugalmatokat, fékezzétek indulatotokat! Tudjuk sok a panasz, de ahhoz, hogy ez mind orvosolást nyerjen, elsősorban rendre és nyugalomra van szükség.”*²⁵¹

Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság a gyűlés után beköltözött a tanácsházára és a tanácssteremben gyűlést tartott.²⁵² Itt vitára került sor az eddigi v.b. elnök Rétéi Lőrincné és a bizottság tagjai között, mivel előbbi nehezményezte, hogy anélkül használják az épületet, *„hogy bemutatkoztak volna a Községi Tanács Elnökének”*²⁵³ A tiltakozó elnököt végül megkérték, hogy vonuljon vissza hivatali szobájába, majd miután a munkaköre betöltésére alkalmatlannak találta a Bizottság anyakönyvvezetői beosztásba helyezte át.²⁵⁴

E közjáték után került sor az elnökség megválasztására. Az elnök továbbra is Tasnádi István maradt, Takács György lett az elnökhelyettes, Nádai János a titkár. További elnökségi tag lett még Hajdu Sándor és dr. Katona Zsigmond.²⁵⁵

Rétéi Lőrincné félreállításával nem ált le a munka a tanácsshivatalban. A dolgozók együttműködve a Nemzeti Bizottsággal továbbra is végezték munkájukat.

Mindeközben a nemzetőrség megszervezésével megbízott Csendes József is munkához látott. Esztergomban az ekkora már megváltozott álláspontra jutó Mecséri ezredes egyik helyettesére, Felczán Andorra bízta a helyőrség megszervezését.²⁵⁶ Sőt október 30-án este visszavonta a katonai alakulatokat Dorogról és környékéről, kivéve a

²⁵¹ Fakász (2000)

²⁵² KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 164 o.

²⁵³ u.o.

²⁵⁴ Fakász (2000) 49 o.

²⁵⁵ u. o. 48.o.

²⁵⁶ Cseszka (2011) 71 o.

hőerőművet és az esztergom-kertvárosi repülőteret.²⁵⁷ A kivont katonák helyére a nemzetőrség és az üzemi őrség lépett. Ezeket az előző napon Felczán alezredes által kiutalt fegyverekkel szerelték fel. A harmincfős dorogi nemzetőrséget zömmel fiatal bányászok és néhány rendőr és katona alkotta. A szakszerűsége Tóth György rendőr főhadnagy ügyelt.²⁵⁸ A nemzetőrség tehát nem egy minden kontrol nélküli gyülelész banda volt, hanem olyan önkéntes alapon szerveződő rendfenntartó erő, amely szakszerű irányítással képes volt a nyugalom megőrzésére, a rendőrség kiegészítésére.

Október 29-ére teljesen eltűntek a régi kommunista vezetők. Nem jártak be régi munkahelyükre, családjuk körében maradtak, vagy ismeretlen helyre távoztak. Ezért sem alakulhattak ki komolyabb atrocitások.²⁵⁹ A kommunisták feladták azt a korábbi tervüket, hogy a változások élére álljanak. Az sem sikerült, hogy az új forradalmi szervekbe bekerüljenek, ily módon legalizálják tevékenységüket.

Október végére így új rend alakult ki Dorogon és környékén. Nem süllyedt anarchiába a település, nem szabadultak el az indulatok. Megalakult egy demokratikus úton megválasztott önkormányzat, és a központi vezetéssel a kapcsolatot elvesztő és a feladatait ellátni képtelen rendőrség mellett pedig a nemzetőrség.

4.1. 8. November 1.-3.

Miután helyi szinten sikerült konszolidálni a helyzetet a település vezetői kapcsolatot kerestek az ország új irányítóival. November elsején a Nemzeti Bizottság újabb nagygyűlést hívott össze a községházába.²⁶⁰ A nagygyűlés központi témája a „Gyórhöz vagy Budapesthez” való csatlakozás kérdése volt.²⁶¹

Már október 28-án járt egy küldöttség Győrött, ahol tisztázottabbnak tűnt a helyzet, mint a folyamatos változásban lévő fővárosban.²⁶² A nagygyűlésen hozott döntésnek megfelelően újabb delegációkat küldtek Győrbe a Dunántúli Nemzeti Tanács tanácskozására, és Budapestre is indultak képviselők, akik a Nagy Imre vezette kormánnyal vették fel a kapcsolatot.²⁶³

²⁵⁷ Fakász (2000) 52.

²⁵⁸ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 165 o.

²⁵⁹ Szánthó Barna személyes közlése. 2010 augusztus 10

²⁶⁰ Fakász (2000) 49.o.

²⁶¹ KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956, B 676/1957, Tolnay Gábor 12 o.

²⁶² u. o. 10 o.

²⁶³ Fakász (2000) 49 o. ill. KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 165 o.

A település új vezetői tehát nem a saját hatalmuk kiépítésén munkálkodtak, hanem a központi és helyi irányítás összeomlása után először a helyi irányítást szervezték meg majd megpróbálták felvenni a kapcsolatot az újonnan létrejövő központi irányítással is.

November 2-án délben újabb gyűlést tartottak, ahol megválasztották a végleges Nemzeti Bizottságot. Az új elnök Hajdu Sándor, korábbi elnökségi tag lett.²⁶⁴ Elnökhelyettes maradt Takács György²⁶⁵ és titkár Nádai János. A gyűlésen döntés született arról is, hogy a közigazgatási hivatalok munkájának zavartalan biztosítása érdekében a Nemzeti Bizottság átteszi székhelyét a korábban kórházzá átminősített járási pártbizottság azóta nem használt épületébe.²⁶⁶

4.1.9. November 4. A védelem megszervezése

A november 4-én megindult szovjet támadás, csakúgy, mint az ország más részein, Dorogon is megdöbbenést váltott ki. A rádió híreinek meghallgatása után a dorogi Nemzeti Bizottság küldöttséget menesztett Esztergomba a hadosztályparancsnokságra, hogy a honvédség segítségét kérjék a védelem megszervezéséhez.²⁶⁷ A Mecséri János által megbízott helyőrség-parancsnok, Felczán Andor alezredes ezt a segítséget meg is ígérte. Ugyanekkor járt a hadosztályparancsnokságon az esztergomi Nemzeti Tanács küldöttsége hasonló céllal. Felczán Szabó János ezredest bízta meg a szükséges védelmi intézkedések megtételével Dorogon.

Szabó János nagyon furcsa szereplője az eseményeknek. Fakász Tibor sokszor idézett munkájában annyit ír róla, hogy Szabó saját bevallása szerint dorogi származású. November 3-án tért haza a bevonuló szovjet csapatokkal a Moszkvai Katonai Akadémiáról. Budapesten rádöbönt, hogy rossz oldalon áll, ezért még ugyanazon a napon elhagyta szolgálait helyét, és Esztergomban jelentkezett szolgálatra.²⁶⁸

²⁶⁴ ÁBTL.V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsai ,276. o.

²⁶⁵ A dorogi forradalmi eseményeket összefoglaló, a megtorlás idején készült jelentés tévesen őt is elnökként jelöli meg. KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 165.old.

²⁶⁶ Fakász(2000) 50.old.

²⁶⁷ u. o. 160. o.

²⁶⁸ u. o. 160. o.

Másnap őt bízta meg a védelem megszervezésével Felczán alezredes. Szabó első útja nem Dorogra, hanem az esztergomi városházára vezetett. Bády Istvánnak, a Nemzeti Tanács elnökének visszaemlékezése szerint reggel hét óra körül hívatlanul jelent meg Szabó ezredes és egy főhadnagy.²⁶⁹ Az ezredes fellépése nagyon határozott volt. Első szavaival ellenállásra szólította fel a város vezetőit. Bádyék először nem is értették, hogy mit akar ez az ismeretlen katonatiszt. Szabó ezek után az intézmény K-vonalán telefonálni kezdett. Különböző budapesti laktanyákat hívott, amelyekben azonban mindig oroszul szóltak bele a telefonba. Szabó ezután közölte a jelenlévőkkel, hogy Moszkvában végzett a Katonai Akadémián, és pontosan ismeri a helyzetet. Majd – Bády visszaemlékezése szerint – követelni kezdte, hogy Felczán alezredes azonnal kezdje el megszervezni Esztergom védelmét, úgy, ahogy ő Dorogét. Ezek után Szabó ezredes elhagyta az épületet, és Dorogra távozott. A Nemzeti Tanács vezetői nem tudták mire vélni a helyzetet. Bády Istvánban az is felmerült, hogy esetleg provokátor lehet ez a katonatiszt.²⁷⁰

Szabó nyolc óra körül ért Dorogra, és felvette a kapcsolatot a Nemzeti Bizottsággal, amely a helyi bányász rádión keresztül felhívást tett közzé, amelyben felszólította a község férfilakosságát, hogy jelentkezzenek a nemzetőrségbe a szovjet csapatok elleni harcra.²⁷¹ A felhívásra sokan jelentkeztek, ők a fővárosba akartak menni harcolni. Szabó ezredesnek azonban sikerült őket erről lebeszélni, és Dorog védelmének megszervezésére koncentrálni a meglévő erőket. A két teherautónyi férfit ezután az esztergom-kertvárosi laktanyához küldték, hogy ott felszereljék őket.²⁷² Ott azonban Kiss József ezredes ezt megtagadta. Szabó ezredes amikor erről tudomást szerzett, nyolc-tíz géppisztolyossal kocsiba szállt, és először a hadosztályparancsnokságra, majd a városházára hajtatott Felczán alezredest keresve. Nem csak a dorogi újjólag belépett nemzetőrök felfegyverzésének megtagadását szerette volna számon kérni az alezredesen, hanem azt is, hogy a korábban az esztergom-kertvárosi laktanyából az ő utasítására Dorog védelmére kiválasztott ágyúk miatt nem rendelkeztek ütőszeggel.²⁷³ Az esztergom-kertvárosi laktanya nem volt harckészültségben, az esztergomi Nemzeti Tanácstól kért utasítást, ahonnan nyugalomra intették.²⁷⁴

---

²⁶⁹ Cseszka (2011) 85.o.

²⁷⁰ u. o. 85- 86. o.

²⁷¹ Fakász (2000) 161. o.

²⁷² u. o.

²⁷³ Cseszka (2011) 87. o.

²⁷⁴ u. o. 86. o.

Szabó tehát körülfogatta az embereivel a városháza épületét, és bement megkeresni az alezredest. Először Bády Istvánnal találkozott, aki nyugalomra intette az ezredest, és próbálta meggyőzni a fegyveres ellenállás ésszerűtlenségéről.²⁷⁵ Szabó ezredes szó nélkül elrohant. Később sikerült megtalálnia Felczán alezredest, aki Szabó fenyegetőzésére utasításba adta az esztergom-kertvárosi laktanyának az ütőszegek átadását és a nemzetőrök felfegyverzését.²⁷⁶ Ezek után a Dorogra megérkező ütegek a településen átvivő 10-es út két végén, a Leányvár felé néző, illetve a Tokod felé néző részén foglaltak el tüzelőállást.

Szabó ezredes agresszivitása mind Esztergomban, mind Dorogon visszatetszést keltett. A polgári vezetők rádöbbenek, hogy bármiféle ellenállás katasztrófát jelentene a települések számára.²⁷⁷

4.1.10. November 6.-12. A forradalom utolsó lépései,

Az országot előzőnlő szovjet hadsereg azonban elkerülte Esztergom és Dorog térségét. A helyzet békés rendezése érdekében a települések irányítói megpróbálták tárgyalni a legközelebbi szovjet parancsnoksággal.

November 6-án az esztergomi Nemzeti Tanács megbízásából egy háromtagú küldöttség utazott Tatára, ahol magas rangú orosz tisztek fogadták a küldötteket. A szovjet parancsnokság közölte, hogy amennyiben a Nemzeti Tanács képes biztosítani Esztergomban a rendet, akkor a szovjet csapatok nem fognak bevonulni a városba. Arra is kérték az esztergomiakat, hogy szorgalmazzák a munka felvételét, és gyűjtsék be a fegyvereket legkésőbb november 7.-ig. Az esztergomi követek a szovjetek tudtára adták, hogy Dorogon fegyveres ellenállásra készülődnek, de nem katonák, hanem civilek. Ezért is kérik, hogy a vérontás további elkerülése érdekében se vonuljanak be szovjet csapatok a térségbe.²⁷⁸

Ugyanezen a napon az esztergom-kertvárosi laktanyából is küldöttség ment a szovjet parancsnokságra. Ennek nyomán egy szovjet százados érkezett a laktanyába szemrevételezni a helyzetet. Közben a szovjet parancsnokságról visszaérkezett küldöttek

²⁷⁵ Fakász (2000) 162. o.

²⁷⁶ Cseszka (2011) 87. o. ill. Fakász (2000) 162. o.

²⁷⁷ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsai. , 92. o. ill. 276. o.

A források és az események is ellentmondanak itt a Fakász Tibor könyvében leírtaknak, amelyben egyértelműen pozitív Szabó ezredes megítélése.

²⁷⁸ Cseszka (2011) 88. o.

tájékoztatták a Nemzeti Tanács tagjait, amely ezután megpróbálta tárgyalásos úton rendezni a dorogi fegyveres ellenállás kérdését. Varga Dejcző Istvánt és Felczán Andort küldték ki jobb belátásra bírni a dorogiat. ²⁷⁹

Felczán ekkorra már maga is meggyőződött arról, hogy bármiféle katonai ellenállás értelmetlen. Az esztergomi helyőrség nem volt olyan állapotban, hogy képes legyen megvédeni Esztergomot és a környező településeket. Azért is őt küldték Dorogra, hogy felelős vezetőként katonai érvekkel győzze meg a dorogiat a fegyveres ellenállás hiábavalóságáról.

Az esztergomiak javaslata vitát váltott ki a dorogi Nemzeti Tanácsban. Különösen a fegyverek másnapig esedékes begyűjtésének szovjet követelésével nem értettek egyet. Hajdú Sándor, Nádai János és az új nemzetőr vezető, Szemár István azonban meggyőzte a többieket a szovjet feltételek elfogadásáról a település megmentése érdekében. ²⁸⁰

Ugyanezen a napon Felczán alezredes visszarendelte a Szabó ezredes mellé kirendelt tisztjeit. Vasas István százados a Tokodaltáró felé eső erdőben elhelyezett lövegekből kivette az ütőszegeket. ²⁸¹ Amikor a nemzetőrök észrevették, megisméltődött a néhány nappal korábbi jelenet: felfegyverzett férfiak csoportja jelenik meg az esztergomi városházán Felczán alezredest keresve, aki ezek után utasítást ad az ütőszegek visszaadására. ²⁸²

Szabó ezredes tehát újra csak agresszíven fellépve ellentmond az őt kinevező parancsnoknak, és továbbra is készül a reménytelen fegyveres harcra. Az, hogy erre mégsem kerül sor, az a dorogi polgári vezetők határozott fellépésének köszönhető. Az esztergomi helyőrségnél november 3-án felbukkanó és az azt követő napokban nagyon határozottan és magabiztosan viselkedő Szabó ezredes pedig eltűnt. Fakász szerint Felczán elfogató parancsot adott ki ellene, de a nemzetőrei megszöktették. ²⁸³ November 6. után nincs róla szó a forrásokban.

Amilyen hirtelen felbukkant, olyan hirtelen tűnt is el. Nem tudhatjuk, hogy valójában mi motiválta a cselekedeteit. Amint már szó volt róla, igen kevés az ide vonatkozó forrás, a Fakász Tibor könyvéből megismerhető lánglelkű forradalmár szerepe mellett, nem zárható ki a szovjet megbízásból játszott provokátor szerepe sem.

²⁷⁹ Cseszka (2011) 88. o. ill. Fakász (2000) 165. o.

²⁸⁰ Fakász (2000) 167.o

²⁸¹ Fakász (2000) 168.o

²⁸² u. o.

²⁸³ Fakász(2000) 171.o

Ez utóbbi esetben az lett volna a feladata, hogy kiprovokálja a fegyveres összeütközést a szovjet csapatokkal, így összegyűjtve a régi-új rendszer ellenségeit, ezáltal megkönnyítve a későbbi leszámolást. Talán kissé nyakatekertnek tűnhet ez a gondolatmenet, de a fennmaradt források ezt nem zárják ki. Az ilyen provokátorok „bevetése” elfogadott módszer volt a kommunista diktatúrában.²⁸⁴

A forradalom alatti és utáni események másik talányos alakja Viktor Géza nemzetőr. A Tokodaltárón élő Vikort 1956 augusztusában egy családi veszekedést követő tiltott határátlépésért ítélték el október 21-én.²⁸⁵ Október 23-án az esztergomi börtönben éhségstrájkba kezdett. Október 26-án a tüntetők őt is kiszabadították.²⁸⁶

Ugyanazon a napon részt vett az esztergomi városházánál a fegyveres összetűzésben, amely után a honvédek lefegyverezték és elengedték.²⁸⁷ Ezek után még egy-két napig a családjánál és Esztergom-Kenyérmezőn tartózkodott.²⁸⁸ Majd elhatározta, hogy elhagyja az országot. Győrig jutott, ahol is nemzetőrökkel találkozott, akik meggyőzték, hogy álljon be nemzetőrnek.

A Győri Nemzeti Bizottmány megbízólevelet állított ki számára, hogy szervezze meg a dorogi nemzetőrséget. Mindez azután történt, hogy a győriek bizottságot küldtek ki Kárász Róbert vezetésével, megvizsgálni a dorogi és csolnoki eseményeket.²⁸⁹ Amire Viktor győri meghatalmazással Dorogra érkezett már megalakult a nemzetőrség. Így nem vezetője lett az új szervezetnek, hanem tagja. Többször volt járőrszolgálatban, raktárakat, szemet őrzött. A dorogi kenyérgyár őrségét is ő vezette, és biztosította, hogy az ellátás folyamatos legyen és egy esetleges kívülről provokált sztrájk ne bénítsa meg a munkát.²⁹⁰

November 4-én Szabó ezredes őt bízta meg azzal a feladattal, hogy riadóztassa a környékbeli települések nemzetőrségét és figyelmeztesse őket a közelgő szovjet támadásra. Amikor Hajdú Sándoréknak sikerült rávenniük a nemzetőröket, hogy a tokodaltárói akácospól vontassák be a lövegeket Viktor amellet, hogy teljesítette a parancsot nem kívánt lemondani a további harcról.²⁹¹ Partizánháborúra készült.

Azon nemzetőrtársaival, akik nem akarták leadni fegyvereiket az Esztergom melletti mexikói erdészházba vonult. A 20-30 férfi itt 2-3 napot töltött, majd Viktor

²⁸⁴ Ld.: Fuzik Károly szerepe a kesztölci bányászperben ill. M. Kiss (2003)

²⁸⁵ Fakász (2000) 52. o.

²⁸⁶ ÁBTL V-144248 sz. dosszié, Viktor Géza 39-41.old. Ítélet

²⁸⁷ u. o. 39-41.old 39-41. old. ítélet

²⁸⁸ u. o.

²⁸⁹ ÁBTL V-144248 sz. dosszié, Viktor Géza 39-41.old ill.19 o.

²⁹⁰ u. o.

²⁹¹ u.,o. 39-41.old

elment Dorogra a honvédség képviselőivel tárgyalni. Ennek nyomán másnap az erdészházban lévő férfiak Esztergomba mentek, ahol leadták fegyvereiket, majd pedig Dorogra vonultak, ahol újra beálltak nemzetőrnek.²⁹² Viktor visszaemlékezései szerint ezután még a szovjet csapatokkal is együttműködtek. A dorogi bányász legényszálláson tartottak házkutatást, amire a szovjetek kérték meg őket. Találtak is egy géppisztolyt, karabélyt és lőszert. Saját bevallása szerint a nemzetőrséget csak november közepe táján hagyta el, amikor is a szovjet katonai parancsnokság leváltotta (!), hivatalosan beírták egy könyvbe és egy szovjet tiszt megköszönte (!) a munkáját.²⁹³ Viktor Géza további sorsára a megtorlást leíró résznel térünk vissza.

Mіндеzen események közben november 8-án az esztergomi városi küldöttség ismét Tatára ment a szovjet parancsnokságra beszámolni az elvégzett tevékenységükről.²⁹⁴ Bády István a Nemzeti Tanács elnöke jelentette, hogy a fegyverek begyűjtése folyamatban van, Esztergomban a rendet a helyőrség tisztjei ellenőrzik. A sztrájkot leállítani nem tudják, mivel az irányítás a munkástanácsok kezében van. Dorogon nem sikerült begyűjteni a fegyvereket, a lakosok harcra készülnek. Az esztergomi küldöttek és a szovjet parancsnokság abban állapodott meg, hogy egy kisebb szovjet alakulat Dorog oldalában, a Zsidói-patak tájékán táborozzon le, ezzel kényszerítve a dorogiakat a harc feladására.²⁹⁵

Az esztergomi küldöttek tájékoztatása nem volt teljesen pontos, mivel a dorogi Nemzeti Bizottságnak és a nemzetőrség parancsnokának sikerült két gépkocsira való gyalogsági fegyvert begyűjteniük és az esztergom-kertvárosi laktanyába szállítaniuk. Ez nem az összes fegyvert jelenti, de jelzi, hogy a település vezetői a lehetőségekhez képest mindent megtettek a harc elkerüléséért.

Korábban többször szó volt már róla, hogy a forradalom kitörése után a dorogiak számára az esztergomi hadosztály egyfajta bizonytalansági tényezőt jelentett. Nem lehetett tudni, hogy melyik oldalon is áll a helyi honvédség. Október legvégére megváltozott a helyzet, a honvédség kinyilvánította egyetértését a forradalmi követelésekkel. November 4. után azonban újabb változás állt be, amire a dorogi vezetőknek is tekintettel kellett lenniük.

November 7-én a Nemzeti Bizottság vezetői Felczán alezredeshez fordultak, tőle várva a rendteremtést és a szovjet csapatok bevonulásának megakadályozását. Az ekkor

---

²⁹² ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 39-41.o

²⁹³ u.o.39-41.o

²⁹⁴ Cseszka (2011) 90 o. ill. Fakász (2000) 170 o.

²⁹⁵ Cseszka (2011) 90 o.

már szovjet fogságban lévő Mecséri János ezredes „K” vonalon üzent alakulatainak, amelyben kérte, hogy semmiképp se lőjenek a szovjet csapatokra.²⁹⁶ Felczán alezredeshez is elért az üzenet, és miután tisztában volt a helyőrség katasztrofális állapotával, lemondott. Az új helyőrségparancsnok Szendi Dezső lett.

Felczán lemondása előtt még megfogalmazott egy felhívást, amelynek rendelkezései Dorogra és környékére is vonatkoztak.²⁹⁷ A felhívás rendelkezései szerint a leszerelő igazolvánnyal nem rendelkező sorkatonáknak kötelező jelentkezni a helyőrség kommandáns hivatalánál november 8-án. Ugyanezen a napon a hivatásos tiszteknek is jelentkezniük kellett. Ezekkel a rendelkezésekkel Felczán megpróbálta újra rendezni a helyőrségi viszonyokat és „kivonni” a katonákat a civilek közül. A felhívás ezeken kívül egy felszólítást is tartalmazott, amely előírta, hogy november 8-ig a lakosság adja le a fegyverét a kommandánsi hivatalba. Amennyiben ez nem történik meg a *„határidőn túl a polgári személyeknél megtalált fegyverek tulajdonosai ellen a magyar törvényszék ítélkezik.”*²⁹⁸ Ez a felszólítás is a további harcot akarta megelőzni, csakúgy, mint az este 7-től reggel 6-ig tartó kijárási tilalom.

A dorogiaknak így, ha valóban harcba léptek volna nemcsak a szovjet csapatokkal, hanem az esztergomi helyőrség csapataival is számolniuk kellett volna. Erre azonban szerencsére nem került sor.

November 10-én az előzetes egyeztetéseknek megfelelően a tatai szovjet csapatokat képviselő alezredes Esztergomba érkezett, a korabeli visszaemlékezések szerint körülbelül 17 tank és páncélozott jármű kíséretében. Ez a konvoj nem hajtott át Dorogon, hanem a táti elágazásnál Esztergom felé fordult. Azonban a szovjet csapatok megjelenése is elég volt arra, hogy meg lehessen győzni a vehemensebb nemzetőröket. A Dorog határában lévő ágyúkat visszavontatták az esztergom-kertvárosi laktanyába, miután az ütőszegeket kivették belőlük. A szovjet alezredes kíséretével az esztergomi hadosztályparancsnokságra ment, tisztjei pedig a laktanyákat járták végig, ahol teherautóra rakták az összes magyar fegyverzetet a lövegek ládába rakott ütőszegeivel együtt.²⁹⁹

Ugyanezen a napon döntés született arról, hogy újjászervezik az ekkorra már szétesőben lévő nemzetőrséget. Az újjászervezett nemzetőrségben helyet kaptak a meglévő rendőri állomány és a honvéd kiegészítő parancsnokság emberei mellett a

---

²⁹⁶ Cseszka (2011) 90 o.

²⁹⁷ Fakász(2000) 169 o.

²⁹⁸ u. o. 170 o.

²⁹⁹ u. o. 172-173. o.

mexikói erdészházból visszatért Vikor Géza által vezetett emberek is. Ez a nemzetőrség november 15.-ig teljesítette feladatát. A forradalmi szerv továbbélése azonban nem tarthatott sokáig.

4.2. A megtorlás kezdetei

A szovjet csapatok bevonulása és a Kádár-kormány megalakulása után újra magukra találtak a régi rend hívei. Habár semminemű komoly atrocitás nem érte a volt kommunista vezetőket Dorogon, mégis úgy érezték, hogy annak ellenére is tenniük kell valamit, hogy a Nemzeti Bizottság vezetőinek sikerült megakadályozniuk az értelmetlen harcot.

November 13-án a volt kommunista funkcionáriusok képviselőjében Valovics Péter Piliscsabára ment, és a dorogi kommunisták nevében kért segítséget az ottani szovjet katonai parancsnokságtól a „garázdálkodó” nemzetőrökkel szemben. November 15-én vonultak be a szovjet csapatok Dorogra. Lefegyverezték a nemzetőrséget. A segélykérő kommunisták állításával ellentétben azonban itt nem egy rablóbandát találtak, amely terrorizálta a település békés polgárait, hanem a rendőrséggel együttműködő, felelős rendfenntartó szervezetet. A fegyverek leadása is rendben lezajlott, amely után a szovjetek feloszlatták a nemzetőrséget, és a begyűjtött fegyverekkel együtt elhagyták a települést.

A kommunisták csak erre vártak. Úgy érezték eljött az ő idejük, hogy felfegyverkezve már ők tartásák fenn az általuk elképzelt rendet. A türelmetlenül várt hatalommegragadást azonban elkapkodták. Ekkor, november közepén még nem erősödött meg annyira a Kádár-kormány, hogy teljesen maga alá gyűrje az országot. A dorogiak ugyanis felháborodtak a régi vezetők újbóli megjelenésén, és nem fogadták el a régi-új karhatalmat. A szovjet csapatokkal azonban számolni kellett, és azzal is, hogy a nemzetőrséget lefegyverezték. A rendőrség sem volt képes egyelőre maradéktalanul ellátni feladatát.

Kik lehetnek akkor azok, akiket a szovjetek is elfogadnak, a település lakói előtt is tekintéllyel rendelkeznek, sőt a kommunisták sem emelhetnek szót ellenük? A válasz egyszerű volt: a sportolók.

Ahogy arról már korábban szó volt, a háború után Dorogtól a terv túlteljesítését várták el, ellenben semminemű fejlesztés nem történt. Azonban a korszaknak

megfelelően a sportélet virágzott. A település vezetői úgy gondolták, hogy ha már ténylegesen nem jött létre egy szocialista iparváros, akkor legalább a sportélet legyen olyan méretű, mint egy ilyenben. Így a Dorogi Bányász SK. több szakosztállyal és sok igazolt játékosal rendelkezett. A sportolók népszerűek voltak, és sokan az MDP tagságába tartoztak, így a kommunisták sem találhattak kifogást ellenük. November 16-án a dorogi sportpályán megalakult a Dorogi Sportoló Nemzetőrség az alakuló közgyűlés jegyzőkönyve szerint a dorogi dolgozók kérésére.³⁰⁰

A sportolók elvállalták a feladatot. Ahogy a jegyzőkönyvben olvasható: *„Feladatuk tehát: politikamentes közbiztonság megóvása. Tekintettel arra, hogy mindezidáig Dorogon nem volt különösebb rendzavarás, sem bosszú.”*³⁰¹ Kikötés mindössze annyi volt, hogy csak sportolók lehettek tagjai a nemzetőrségnek. Négy csoportot hoztak létre, amelyek felváltva látták el feladatukat.³⁰²

A megalakulását követő majdnem egy hónapban a Sportoló Nemzetőrség segítette a rendőrség munkáját Dorogon. Az újra fegyvert szerző kommunisták nagyon hamar rádöbrentek arra, hogy erős központi támogatás nélkül nem kerülhetnek újra vezető szerepbe. A sportolók társadalmi tekintélyével nem kelhettek versenyre. November 17-én így leadták fegyvereiket és újra széteszlottak.³⁰³

Érdekes módon az október-novemberi forradalmi eseményekről készült beszámoló ezt a kommunisták számára felettébb kínos eseményt nem említi.³⁰⁴ A beszámoló szerint november közepétől a fegyvereket a kommunisták vették a kezükbe, és ezzel megindult a rend helyreállítása. A Sportoló Nemzetőrség tevékenységének végül a megerősödő kádári hatalom vetett véget december 13-án.

4.3. Munkástanácsok

Miközben a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hatalmának biztosításán munkálkodott, a magyar társadalom az elbukott fegyveres harc után mind jobban támaszkodott saját korábban létrehozott, legitim szervezeteire, a munkástanácsokra.³⁰⁵

---

³⁰⁰Fakász (2000) 180. o.

³⁰¹ u.o.

³⁰² Buzánszky Jenő, az Aranycsapat tagja is csatlakozott a nemzetőrséghez.

³⁰³ Fakász (2000) 181 o.

³⁰⁴ KEMÖL, 23 fond.723/A, 1956 Az októberi ellenforradalmi események leírása Dorog községben 166 o.

³⁰⁵ Kahler-M. Kiss (1997) 149 o.

A munkástanácsok megalakításának gondolata már hónapokkal a forradalom előtt felmerült. A Petőfi- kör követelései közt is szerepelt. Az első munkástanács még október 22-én alakult a diósgyőri Mávagban.³⁰⁶ Budapesten az első munkástanács október 24-én az újpesti Egyesült Izzóban létesült.

Ezek az egyre gyorsabban szaporodó munkástanácsok megalakulásukkal szinte egyidőben magasabb egységekké kezdtek szerveződni.³⁰⁷ Városi, megyei munkástanácsok jöttek létre. Hasonló szerepük volt, mint a széthulló közigazgatás után azonnal létrejövő nemzeti bizottságoknak.

A gyárakban a munkástanácsok szervezték meg az új hatalmat. Az eddigi rendszer szerint minden döntést a párt hozott, mindent a párt irányított. Amikor egész elnyomó gépezet leállt, mégsem következett be anarchia. Ahogy Hanna Arend írja:

*„Hiszen a felkelésnek egyedülálló az a vonása, hogy vezető és előzetes program nélkül nem torkollott káoszba.”*³⁰⁸

A munkástanácsok voltak azok, amik képesek voltak működtetni egy új rendszert. Egy új, hiteles és felelősségteljes szervezet alakult ki.

A munkástanácsok tevékenységi köre tarka képet mutat. A fegyveres harcok között megszervezték a gyárak védelmét. Nem véletlen, hogy nem tudunk nagyobb fosztogatásról. Lefoglalták a korábban már többször említett káderiratokat. Amint lehetségessé vált, készen álltak a termelés újraindítására. Ami a kommunisták számára talán a legfájdalmasabb volt, azonnali személyi változásokat vezettek be.

Ha kissé gunyorosan szeretnénk fogalmazni, akkor lehetőséget adtak a különböző vállalatvezetőknek, függetlenített párttitkároknak, személyzeti vezetőknek, hogy a munkaasztal mellett szerezzék vissza az évek során elvesztegetett becsületüket.

A Munkástanácsok szinte a kezdetektől politikai követelésekkel is felléptek. Nyugati mintájú parlamentáris demokráciát, többpártrendszert, szabad választásokat, szólás és gyülekezési szabadságot, független szakszervezeteket kívántak.³⁰⁹

A korszakkal foglalkozó több történészi munka is hangsúlyozza a munkástanácsok baloldali beágyazottságát.³¹⁰ Mivel nem végeztünk országos méretű kutatást - a munkástanácsok kérdése csak részben érinti dolgozatunk témáját -, ebben a kérdésben nem rendelkezünk határozott állásponttal. Azonban annyit hozzá szeretnénk

³⁰⁶ Kemény- Lomax (1986) 5 o. ill. Beránné- Kajári (1992)

³⁰⁷ Kemény – Lomax (1986) 5 o.

³⁰⁸ Idézi: Bálint (2006) 53 o.

³⁰⁹ Kemény – Lomax (1986) 5 o.

³¹⁰ Beránné- Kajári (1992), Bálint (2006), Nagy (1996)

fűzni a kérdéshez, hogy a dorogi munkástanácsok munkáját vizsgálva inkább azt az álláspontot fogadnánk el, mely szerint a magyarok gyakran hivatkoztak a jugoszláv öngazgatási modellre, csak hogy ezt anélkül tették, hogy tisztában lettek volna valódi tartalmával. Saját elgondolásuk volt, melynek lényege a tulajdonviszonyok 1947 óta beállt változásának visszaállítása. Semmiképp sem visszatérve azonban a II. világháború előtti rendhez.³¹¹

Igazán ki sem forrhatott a munkástanácsok álláspontja, mert a gyárak megóvása és működtetése mellett a rövid rendelkezésre álló idő erre nem volt elegendő. A munkástanácsok csak úgy, mint a többi forradalmi szerv a szovjet csapatok kivonását és szabad választásokat követeltek, mintegy „nemzeti minimumként”. November 4. után pedig egyetlen hatalmi ellensúlyként maradtak a kádári és a szovjet megszálló erővel szemben.

Kádár kezdetben még kénytelen is volt elismerni a Munkástanácsokat, mivel még nem rendelkezett közigazgatási apparátussal, kiépült pártszervezettel, komolyabb saját fegyveres erővel. Az idő előrehaladtával azonban nagyon gyorsan kiépítette hatalmát. December közepéig még bármiről hajlandó volt tárgyalni, ami nem érintette a rendszer jellegét és a szovjet-magyar kapcsolatokat.³¹²

A munkástanácsok közül kiemelkedik a november 14-én létrejött Nagybudapesti Központi Munkástanács. Képviselői kellő komolysággal kezdtek tárgyalásba, de Kádár csak az időt húzta. Ekkor már elkezdődtek a letartóztatások. Fegyveres erővel akadályozták meg a november 21-re összehívott országos gyűlés létrejöttét.³¹³ Amikor pedig kellőképpen megerősödött az új rendszer egyszerűen letartóztatták a Nagybudapesti Központi Munkástanács vezetőit.

De ez még nem volt elég. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Kádár nem csak fizikailag szeretne volna felszámolni ellenfeleit. Nagyon is fontos szerep várt a propagandára. Csak úgy, mint a forradalomban résztvevőket vagy bármelyik forradalmi szervet, a munkástanácsokat is kriminalizálni, illetve nevetségessé kellett tenni.³¹⁴

A Népszabadság 1956. december 29-i számában közöl egy cikket *November végi látogatás a Nagybudapesti Központi Munkástanácsnál* címmel.³¹⁵ Ebből megtudhatjuk, hogy a munkástanácsai képviselők börtönökben ülve értelmetlenül vitatkoztak,

---

³¹¹ M. Kiss (2011) 119 o.

³¹² Schuller (2006) 277 o.

³¹³ Kemény- Lomax (1986) 71 o.

³¹⁴ Vö. Kesztyöci Köztársaság.

³¹⁵ Kemény- Lomax (1986) 117 o.

hatalmaskodtak, csak saját érdekeiket tartották szem előtt. Igazából komolytalanok voltak, nem akartak valódi tárgyalásokat, csak az értelmetlen és káros sztrájkot. Igazából ez a cikk még igaz is lehetne, csak a képviselők helyére a Kádár nevét a sztrájk helyébe pedig az elnyomás vagy diktatúra szót kellene helyoznünk. Mindenesetre Kádár december közepéig talán legfontosabb ellenfelének tekintette a munkástanácsokat és utána is kiemelt figyelemmel kísérte felszámolásukat, illetve a büntetőpereket.

4.3.1 A dorogi munkástanácsok működése és feloszlata

Az országos politikának megfelelően Dorogon is fontos szerepet töltöttek be a munkástanácsok.

A dorogi szénmedence munkástanácsai az október 27-i nagygyűlés után alakultak meg. A tröszt minden üzemegységénél és aknájánál választottak munkástanácsot. Ezekkel szinte egyidőben alakult meg a Dorogi Szénbányászati Központi Munkástanács.³¹⁶ Ebben az üzemi munkástanácsok képviselői vettek részt. November 2-án a Tröszt kultúrtermében ülést tartottak. Az ülés során megfogalmazták a Központi Munkástanács felhívását a szénmedence dolgozóihoz.³¹⁷ A felhívásból megtudhatjuk, hogy a Dunántúli Nemzeti Tanács és a Műegyetemi Ifjúság Forradalmi Tanácsa mellett Maléter Pált a „*Kilián György laktanya hős védőinek parancsnokát*” tekintették irányadónak a dorogi munkásság képviselői. Mivel ezek a személyek és szervezetek elismerték a Nagy Imre kormányt és a dorogiak szerint a forradalom is győzött, ezért a munkástanács is a munka azonnali felvételére szólított fel.

A sztrájk beszüntetése mellett azonban általános bojkottot hirdettek az országban tartózkodó szovjet csapatokkal szemben. Ezt a felhívást a széntröszt munkástanácsai gyűléseken ismertették. A gyűléseken a munka felvétele mellett döntöttek november 5-i kezdettel.³¹⁸ A Szénbányászati Központi Munkástanács terveit azonban a szovjet támadás keresztülhúzta.

A Munkástanács azonban november 4. után is tovább folytatta munkáját. November 10-én képviselői tárgyaltak az Esztergomba érkező szovjet alezredessel.³¹⁹ A tárgyalás szovjet szempontból nem vezetett eredményre, a sztrájk tovább folytatódott.

³¹⁶ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié Nemesi Béla és tsi. 53 o.

³¹⁷ KEMÖL Tolnai Gábor XXV 4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 B 676/ 1957 30 o.

³¹⁸ Fakász (2000) 66. o.

³¹⁹ u. o. 188 o.

Helyi szempontból viszont fontos volt, hogy a szovjet tiszt távozása után az esztergomi és a dorogi munkástanácsi képviselők tanácskozni kezdtek.³²⁰

A tanácskozás eredménye egy felterjesztés lett a kormányhoz. Ebben a felterjesztésben a Dorogi szénmedence és Esztergom város munkásságának képviselői a munka felvételét szükségesnek tartják, de feltételekhez kötik. A feltételekhez tartozott, hogy a kormány ismerje el „*az egyetemi ifjúság által kiadott 16 pontot és az új ideiglenes forradalmi magyarkormány (sic!) és Honvédelmi Bizottmány 1956 évi október 23-án kiadott 5 pontját.*”³²¹ Ne bélyegezze fasiszta ellenforradalmároknak a nemzet jogos követeléseieért harcoló fiatalságot. A rádióadók és a sajtó ne terjesszen ilyen tartalmú rágalmat. Magyarország fogadja el a nyugati egészségügyi és szociális segílyt. A Nemzeti Bizottságok és Intézmények továbbra is maradjanak fenn jogaik biztosítása mellett. A kormány járuljon hozzá az *”ENSZ Bizottságának az országba való bejövételéhez.*”³²²

Más, nagyjából ugyanebben az időben keletkezett vidéki bányász munkástanácsok követeléseivel szemben az esztergom-dorogi közös felhívás mérsékeltnek tűnik. November 7-én Pécsen a munkástanácsok a szovjet csapatok azonnali kivonását, a Nagy Imre kormány visszahívását, többpárti választásokat, a sztrájkjog törvénybe iktatását, a magyar ipar és kereskedelem magyar kézben tartását követelték.³²³ Az ország másik részén, Ózdon november 13-án szintén a szovjet csapatok kivonását és a Nagy Imre kormány visszahívását követelték.³²⁴

Ha jobban megvizsgáljuk az esztergomi-dorogi felhívást, úgy kiderül, hogy mérsékeltnek tűnő hangneme látszólagos, és ellentmondást is tartalmaz. Egyrészt elismeri a kormányt, melyet Kádár János vezet, akit a szovjet csapatok kényszerítettek az országra, másrészt viszont kéri ezt a kormányt, hogy ismerje el és szavatolja az egyetemi ifjúság 16 pontját. Azt a 16 pontot, amelynek első pontja a szovjet csapatok kivonását tartalmazza, harmadik pontja pedig Nagy Imre kormányalakítását. Ezzel a felhívással a munkástanácsi képviselők kinyilvánították tárgyalási szándékukat, ugyanakkor azt is, hogy ragaszkodnak a forradalom eredményeihez.

---

³²⁰ Fakász (2000) 188 o.

³²¹ MOL XXIX-F-102–X 279 doboz

³²² u. o.

³²³ Rozs (2006) 51 o.

³²⁴ Kis (2006) 145 o.

November 20-án újabb munkástanácsi találkozóra került sor. A tanácskozáson részt vettek a tatabányai munkástanács képviselői is.³²⁵ A dorogiak a későbbiekben figyelemmel voltak a tatabányai eseményekre szorosabb összefogásra azonban nem került sor.³²⁶ Komárom megye keleti részén egy másfajta együttműködés volt megszületőben.

November 29-én a nyergesújfalui Eternit Művek és a lábatlani Cement- és Mészművek bocsátott ki közösen egy felhívást a Dunamenti Központi Munkástanács létrehozásáról. Ennek alakuló gyűlésére december 4-én került sor.³²⁷ A kádári megtorlás végül ezt a szervet tekintette fő célpontjának.

Nem csak azért, mert a Kádár rezsim országosan is üldözte a munkástanácsokat. A Dunamenti Központi Munkástanács rövid létezése alatt is magában hordozta a legalábbis megyei szintű hatalmi centrum kiépülésének lehetőségét.

A november 29-én a lábatlani Cement- és Mészművek és a nyergesújfalui Eternit Művek munkástanácsai által megszületett *Felhívás* javaslatot tett a dunamenti gyárak és vállalatok központi munkástanácsának létrehozására. A Dorogi szénbánya mellett egy sor dunamenti vállalatot szólított meg: (Almásfüzitői) Timföldgyár, Almásfüzitői Vacuum (?), Neszmélyi Téglagyár, (Lábatlani) Papírgyár, Süttői Kőfaragó Üzem, Magyar Viscoza Gyár, Nyergesújfalui Téglagyár, Tokodi Üvegyár, Mogyorósi Bánya, Tokodi Bánya, Tokodi Fatelítő Gyár, Esztergomi Szerszámgépgyár, Esztergomi Sportárugyár.³²⁸

A *Felhívás* megfogalmazói elfogadták a „*magyar ifjúság 1956. október 23-án 16 pontban összefoglalt követeléseit.*”³²⁹ Hangsúlyozták, hogy az üzemek a dolgozók közös tulajdonát képezik. Kiálltak a munkástanácsoknak az üzemi élet munkájába való beleszólás mellett. A munkástanácsok esetleges korlátozása esetén késznek mutatkoztak a sztrájkra is. Az aláírók végül kérték a felsorolt vállalatok munkástanácsait, hogy a *Felhívással* kapcsolatos döntésüket közöljék a felhívást megfogalmazók képviselőivel.³³⁰

Az eseményeket december 1-én Szalay Ferenc az esztergomi városi munkástanács tagja lendíti tovább körtelefonjával, amikor is december 4.-re összehívta a munkástanácsok képviselőit.

³²⁵ Fakász(2000) 193 o.

³²⁶ November 24-én tatabányai felhívás hatására dorogi munkástanácsi határozat született arról, hogy november 26-án felveszik a munkát. Erre azonban nem került sor.

³²⁷ ÁBTL. V-147-849 sz. dosszié Nemesi Béla és tsi 115 o.

³²⁸ Fakász (2000) 201 o.

³²⁹ Idézi: Fakász (2000) 201 o.

³³⁰ u. o.

A munkástanácsok szerepének megerősödését nem csak a kommunisták vették észre. December 1-én a dorogi Nemzeti Bizottság átalakult Dorogi Városi Munkástanácsra és beköltözött a Tröszt épületébe.³³¹ A Nemzeti Bizottság tagjai érezték, hogy eddigi munkájukat már nem tudják a régi módon folytatni. Munkástanácsként, amely ekkor még teljesen legálisan működött, azonban még képesek tenni az ország és a település érdekében.

A Dunamenti Központi Munkástanács a legnagyobb vállalat épületében, a Dorogi Szénbányászati Tröszt központjában alakult meg. Az alakuló gyűlésen 90-100 képviselő gyűlt össze. Egy *Jegyzőkönyv* és egy *Tájékoztató* is készült a gyűlésről.³³² A megalakuló Dunamenti Központi Munkástanácshoz a lábatlani-nyergesújfalui *Felhívásban* megszólított 12 vállalaton kívül még 8 vállalat küldte képviselőjét, köztük komáromi és almásfüzitői üzemek.³³³ A vezetőségbe dorogi részről két főt, a dunamenti üzemekből két főt és az esztergomi munkástanács részéről egy főt választottak.

Dorog: Schoppel János

Nemesi Béla

Lábatlan: Barna Albert

Nyergesújfalu: Tasnádi László

Esztergom: Szalay Ferenc

A Dunamenti Központi Munkástanács már a kezdet kezdetén kinyilvánította, hogy „*Politikai irányvonala a Nagybudapesti Központi Munkástanácshoz csatlakozik.*”³³⁴ Annak követeléseit támogatja, sztrájk vagy munkafelhívását elfogadja. Az alakuló gyűlésen részletes beszámolót hallhattak a Nagybudapesti Központi Munkástanács felhívásairól. A megtorlás során különösen is figyeltek arra, hogy kiderítsék azt, hogy ki által jutottak el ezek az információk Dorogra.

A későbbi lejárato hírekkel ellentétben a Dunamenti Központi Munkástanács munkájában ügyeltek a demokrácia érvényesítésére. A tervek szerint, habár a munkástanács székhelye Dorogon lett volna, az üléseket felváltva, az elnökségi tagok munkahelyein tartották volna. Elnököt sem választottak, mindig az éppen aktuális helyszínt adó gyár elnökségi tagja lett volna a levezető elnök.

³³¹ Fakász (2000) 202 o.

³³² MOL XXIX-F-102-x 279 doboz.

³³³ Komáromi Lenfonó, Komáromi Épületelemgyár, Komáromi Mélyépítő Vállalat, Almásfüzitői Olajfinomító Vállalat, MOL XXIX-F-102-x 279 doboz

³³⁴ MOL XXIX-F-102-x 279 doboz Jegyzőkönyv

A Dunamenti Központi Munkástanács a szakszervezet munkáját erős fenntartással fogadta. Az alakuló ülésen a szakszervezet demokratikus átalakítását követelték.

A résztvevők még december elején is reménykedtek abban, hogy legalább néhány forradalmi vívmányt sikerül átmenteni az új rendszerbe. Így került bele az ülésről készült *Tájékoztatóba*, hogy a Dunamenti Központi Munkástanács az „*egyes funkciók betöltésénél a személyi rátermettséget, szakértelmet és a képzettséget tekinti alapelvnek. Ez az elv fog érvényesülni a jövőben a gyári műszaki és adminisztratív munkakörök betöltésénél.*”³³⁵ Tehát a párt döntéseinek vak végrehajtása nem elegendő egy pozíció elfoglalásához.

Akik elvesztették a munkásosztály bizalmát, azt nem kívánták elbocsátani, csak más munkalehetőséget kívántak nekik adni. Ez a döntés igazából a korábban már végrehajtott változtatásokat legitimizálta. Annak fényében, hogy a pártfunkcionáriusok nagy része korábban munkásként dolgozott és később lett kinevezve vezetővé ez korrektebb eljárás volt, mint a későbbiekben a forradalomhoz kötődő személyek elbocsátása vagy más munkahelyre helyezése. Nádai Jánost például a Nemzeti Bizottságban való részvételéért a dorogi Petőfi iskola igazgatói állásából elbocsátották a megtorlások során. Később még beosztott tanárként sem dolgozhatott. Fatelepi munkásként tudott csak elhelyezkedni.³³⁶

Még egy fontos döntést hoztak a nagygyűlésen: „*A Munkástanács határozottan elítél és megakadályoz minden személyi bosszúállást. Felelősségre vonni csak a Bíróságnak van joga.*”³³⁷ Mindezt akkor, amikor már javában tisztogattak a karhatalmisták, minden felhatalmazás nélkül.

Összességében az alakuló gyűlésről elmondhatjuk, hogy egy alapvetően rendezett, demokratikus, a munkások jogaiért kiálló, a törvényességet betartó szervezet jött létre.

Az ülésen jelen voltak a Csepeli Központi Munkástanács küldöttei is. A küldöttek nem csak a Dunamenti Központi Munkástanács megalakulása miatt jöttek Dorogra. A csepeli vállalatok energiahiánnyal küszködtek. A dorogiak biztosították a

³³⁵ MOL XXIX-F-102-x 279 doboz Tájékoztató

³³⁶ Szánthó Barna személyes közlése.2011 augusztus 10

³³⁷ MOL XXIX-F-102-x 279 doboz Tájékoztató

csepeli képviselőket a munka felvételéről, de leszögezték, hogy amennyiben a kormány nem tesz eleget a követeléseiknek, akkor sztrájkba lépnek.³³⁸

A Dunamenti Központi Munkástanácsnak csak még egy ülés megtartására volt lehetősége. A december 6-án megtartott ülésen a hat elnökségi tagból már csak négyen vettek részt.³³⁹ Az ülésről a Szalay Ferenc által készített *Híradó* adott beszámolót.³⁴⁰ A *Híradó* beszámolt a budapesti és a tatabányai baljóslatú eseményekről, majd ismerteti a Munkástanács határozatait:

1. *A hírközlés megjavítása érdekében ezt az ügykört a Munkástanács dorogi képviselője vette át.*
2. *A munka felvétele tárgyában a dolgozók menjenek be az üzemekbe! (sic!)*
3. *A Munkástanács magáévá tette a lábatlani küldött javaslatát. És a Dunamente követeléseit felterjesztésre elkészítteti.*
4. *A Munkástanács tudomásul vette és helyesli azt az alulról jövő kezdeményezést, hogy december 7-én az esztergomi nők du. 2-től virágot visznek a Hősök emlékművéhez.*
5. *A MÁV Központi Munkástanácsából elhurcolt két tanácsstag kiszabadításáért a vasút a sztrájk fegyveréhez kíván nyúlni. Az esetleg meginduló sztrájkhoz a dunamenti üzemek csatlakoznak.*
6. *Amennyiben december 7-én Tatabánya követelései nem teljesülnek, a Dunamente üzemei szolidaritást vállalnak Tatabányával és leállnak.³⁴¹*

Több gyűlésre már nem volt mód. A Dunamenti Központi Munkástanács vezetői közül többen jelen voltak december 10-én a Dorogi tröszt épületében megtartott gyűlésen, ahol is döntöttek a Nagybudapesti Központi Munkástanács által meghirdetett 48 órás sztrájkhoz való csatlakozásról. December 11.-12.-re sztrájkot hirdetett ugyanis a fővárosi munkástanács.

Amint azt már korábban leírtuk Kádár folyamatosan az időt húzta a munkástanácsokkal való tárgyalások során. Egészen addig, amíg kellőképpen meg nem erősödött a hatalma.

A Nagybudapesti Központi Munkástanács folyamatosan tárgyalt és tűrte a kormány egyre szaporodó fellépéseit. A december 8-án készült felhívás szerint a Nagybudapesti Központi Munkástanács mérlegelte „*hogy, az elmúlt hetek alatt a*

³³⁸ MOL XXIX-F-102-x 279 doboz Jegyzőkönyv

³³⁹ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsi. 116 o.

³⁴⁰ Fakász (2000) 211 o.

³⁴¹ Idézi: Fakász (2000) 212 o.

*munkásság jogos és igazságos követeléseire a kormány merev elzárkózással, a munkástanácsok elnökeinek és tagjainak elhurcolásával, sortüzekkel és terrorral felelt.*³⁴² A sztrájkfelhívás az egész országra kiterjedt, kivéve a mentőket, a tűzoltókat, a bányák szivattyúit és a városok vízellátását. A felhívás megkér mindenkit, hogy a sztrájk alatt mindenki néma tüntetés formájában otthon tartózkodjon, december 13-án viszont mindenki jelenjen meg a munkahelyén és vegye fel a munkát, megmutatva ezáltal a munkásság erejét.³⁴³

A Dunamenti Központi Munkástanács követve a Nagybudapesti Központi Munkástanács felhívását kihirdette a sztrájkot, amit a munkások be is tartottak. December 11-én és 12-én leálltak a dorogi járás gyárai és bányái.

December 12-én a Dorogi szénbányászati trösztben megjelent két szovjet és egy magyar karhatalmista tiszt. Közölték a jelen lévő Tolnai Gáborral, hogy a Szénbányászati Tröszt Munkástanácsa törvénytelen és ezennel feloszlatják. Tolnai ezt tudomásul vette és a Bányászrádión keresztül ezt közölte is a munkásokkal.³⁴⁴

5. 1956. eseményei a Dorog környéki településeken

Dorog mellett a többi szénbányászathoz kapcsolódó településen is végigsöpört a forradalmi hullám.

5.1. Tokod és Tokodaltáró

A járás második legnagyobb települése Tokod volt. A Dorogtól négy kilométernyire-északnyugatra elterülő település legfőbb megélhetési forrása a bányászat volt. A település közigazgatási területén belül négy helyen is folyt bányaművelés, nem is szólva a bányászatot kiszolgáló üzemekről (pl.: szolgáltató üzem, mélyfűró vállalat.)³⁴⁵

Csakúgy, mint az összes környékbeli településen, Tokodon is október 26-án sztrájkokkal kezdődtek a forradalmi események.³⁴⁶ A kultúrházban az összegyűlt emberek

³⁴² KEMÖL XXV 4 Esztergom megyei Bíróság iratai B 732/1957 345 o.

³⁴³ KEMÖL XXV 4 Esztergom megyei Bíróság iratai B 732/1957 345 o.

³⁴⁴ Fakász (2000) 215 o.

³⁴⁵ u. o. 181 o.

³⁴⁶ KEMÖL Dorogi járás XXXV.41 A/89 50 o.

megválasztották a Tokodi Nemzeti Bizottságot. Tiba Lajost lett az elnök. A gyűlésen megalakították a nemzetőrséget is. Vezetője a körzeti megbízott lett.³⁴⁷ Tehát itt sem randalírozó naplopók irányították a helyi rendfenntartó egységet, hanem egy rendőr. A nemzeti bizottság elnöke együttműködött a tanáccsal. A visszaemlékezők csak néhány részegyet emlegetnek, a szovjet emlékmű vörös csillagának leverésén kívül nem történt komolyabb atrocitás.³⁴⁸ A forradalom eltiprásáig békésen teltek a település napjai.

A Tokodhoz tartozó bányatelep, Tokodaltáró nagyobb aktivitást mutatott. Itt már október 24-én megindult a változás. A járásban elsőként itt alakult önálló ifjúsági szervezet. Ezt Sikos László hozta létre Kossuth Ifjúsági Kör néven.³⁴⁹ Október 25-én a Kossuth Körhöz tartozó fiatalok felutaztak Budapestre, ahol csatlakoztak a parlament előtti tömeghez. A sortűz során egyikük halálos sebet kapott.³⁵⁰

Október 26-án már kiszálltak a műszakból a bányászok és elkezdődött a sztrájk. Budapestről fiatalok érkeztek és a bánya fürdőjében lelkesítő beszédet tartottak.

Október 27-én délutánra a szakszervezet hívott össze gyűlést.³⁵¹ A gyűlésen Kecskeméti Gyula, az üzemi bizottság elnöke tartott beszédet, majd Tolnai Gábor – aki délelőtt Dorogon Lévárdi Ferenc trösztigazgató társaságában részt vett a kultúrotthon előtti gyűlésen- javasolta munkástanács létrehozását.³⁵² Javaslátát nem csak a dorogi események hatására tette, hanem a rádióban elhangzott SZOT felhívás alapján is. Döntés ekkor még nem született, csak abban egyeztek meg a résztvevők, hogy másnap is összegyűlnek.

Október 28-án a bányavezetők megbeszélést tartottak a munkástanács megalakításáról. Csakúgy, mint Dorogon, itt is a régi vezetők szerettek volna az új forradalmi szerv élére állni. A főmérnök és néhány számára megbízható ember a bányamesterrel egyetemben a régi rendszerben elfogadott módon egy listát állított össze, majd ezt a listát kitették a népbolt ablakába.³⁵³ Az emberek azonban változást akartak, nem a fejük felett, megkérdezésük nélkül összeállított listát. A nagy felháborodás hatására a listát eltávolították.

---

³⁴⁷ Fakász (2000) 77 o.

³⁴⁸ u. o. 76 o.

³⁴⁹ Germuska (2006a) 218 o.

³⁵⁰ Fakász (2000) 79 o.

³⁵¹ KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956 B 676/1957 Tolnai Gábor 9.o.

³⁵² u. o.

³⁵³ u. o.

A helyi Nemzeti Bizottságot megválasztó gyűlésen sem egy korábbi vezető elnökölt, hanem Pozsonyi Ferenc vájár.³⁵⁴ Pozsonyi elmondása szerint Dorogról kapta a megbízást, hogy vezesse le a választást. Előbb azonban bizottságot választottak, amelyik elviszi a település dolgozóinak követeléseit Győrbe, mivel Budapestre nem tudnak eljutni.³⁵⁵

A hat pontból álló listából sajnos csak öt pont maradt ránk.³⁵⁶ Követelték a szovjet csapatok kivonulását, szabad választások megtartását, a politikai foglyok szabadon bocsátását és az ÁVH feloszlatását. Az ötödik pont szerint pedig követelték, hogy a Katonai Tanácsba ne csak tiszteket, hanem közlegényeket is választhassanak.³⁵⁷ A gyűlésen részvevő Tolnai Gábor szerint mind a megfogalmazott pontok, mind a hozzászólások zavarosak voltak, így saját hozzászólása után őt kérték fel, hogy segítsen a pontosabb megfogalmazásban.³⁵⁸ Ezek után természetes volt, hogy Tolnait a Győrbe induló bizottságba is beválasztották.

Győrben a küldöttek a Nemzeti Bizottság vezetőjét, Szigeti Attilát keresték volna fel, őt azonban nem találták meg, csak a helyettesével beszéltek.³⁵⁹ Felvilágosításképp csak annyit közöltek velük, hogy az országban néhány üzem dolgozik, néhány pedig nem. Követeléseik pedig olyanok, mint a várpalotaiaké és a tatabányaiaké.

A kissé elkedvetlenedett követek hazafelé indultak, de előtte még felkeresték az Ifjúsági Tanácsot, ahol már lelkesebben fogadták őket. Megígérték, hogy bemondják a rádióba követeléseiket.³⁶⁰ Bár marasztalták őket a követek ezek után inkább hazatértek.

Délután öt körül érkeztek vissza Tokodaltáróra, ahol közben újabb gyűlést tartottak a bányászfürdőnél. A megjelent mintegy 200 ember Nemzeti Bizottságot választott, melynek elnökéül Tolnai Gáborra szavaztak a legtöbben. Tolnai kezdetben tiltakozott megválasztása ellen. Azzal érvelt, hogy igaz az, hogy Tokodaltárói lakos, de nem a településen dolgozik.³⁶¹ Ekkor igyekeztek őt meggyőzni. A bánya helyi vezetői ismerték mérsékelt álláspontját és tekintélyét az emberek előtt. Tolnai végül elvállalta a feladatot. Október 30-án elkezdte működését a Tokodaltárói Nemzeti Bizottság.

³⁵⁴ KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956 B 676/1957 Tolnai Gábor 9/a o.

³⁵⁵ A források nem adnak tájékoztatást, hogy mi akadályozta a budapesti utat.

³⁵⁶ KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956 B 676/1957 Tolnai Gábor 9/a o.

³⁵⁷ Ez utóbbi pont mibenléte ez idáig még nem tisztázódott.

³⁵⁸ KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956 B 676/1957 Tolnai Gábor 9/a o.

³⁵⁹ u. o. 10 o.

³⁶⁰ u. o.

³⁶¹ u. o. 10/a o.

Csakúgy, mint a legtöbb környékbeli településen, itt is többen javasolták, hogy tartóztassák le a volt kommunista vezetőket, mivel lehet, hogy fegyver van náluk.³⁶² (Bár ezt a vádat a kommunisták hivatalosan tagadták a valóság mást mutatott. Vö.: kesztölci, dorogi, sárisápi események.) Tolnai ezt a feszültséget gerjesztő lépést nem támogatta, azonban ő is tartott a fegyveres kommunistáktól, ezért végül is azt a kompromisszumos javaslatot fogadták el, hogy ne letartóztassák, csak beidéztesék a kommunistákat. Majd csak ez után kérdezzék meg őket, hogy rendelkeznek-e fegyverrel.³⁶³

Ugyanezen a napon megalakult a nemzetőrség is. A parancsnoka a dorogi események kapcsán megismert Vikor Géza sógora, Jámbor Ferenc lett.³⁶⁴ Vikor is megjelent a településen október 31-én, amikor is a Győrben kapott megbízólevelét mutatta be, majd pedig Esztergomból hozott fegyvereket a nemzetőröknek. Ezeket aztán Tolnai osztotta ki a megbízólevelekkel együtt.. Így nem csak kiosztották a fegyvereket, hanem hivatalos keretet adtak a fegyverbirtoklásnak. A nemzetőrség őrhelyeit is úgy jelölték ki, hogy biztosítani lehessen a településen a nyugodt életet (XV-ös akna, ivóvíz szivattyútelep, szénosztályozó, fatelep, népbolt³⁶⁵).

November 1-én került sor a volt kommunista vezetők meghallgatására. Néhányan közülük tagadták, hogy rendelkeznének fegyverrel, néhányan azonban átvételi elismervény ellenében beszolgáltatták.³⁶⁶

További információszerzés céljából Tolnai folyamatosan járt Dorogra. Így november 1-én és 2-án is részt vett a tröszt épületében tartott gyűléseken. Az ott elhangzottaknak megfelelően tájékoztatta november 3-án Tokodaltáró lakóit a falurádióon keresztül a forradalom győzelméről és a további sztrájk értelmetlenségéről. A délutáni újabb falugyűlésen a helyi munkások és a gyárak képviselői megegyeztek abban, hogy november 5-én felveszik a munkát.³⁶⁷

A november 4-i szovjet támadás váratlanul érte a lakosságot. Tolnai Gábor felelősségtudatát mutatja, hogy bár november 5-én le akart mondani, a bánya vezetőinek rábeszélésére mégis megmarad a Nemzeti Bizottság elnökének. Az emberek előtti tekintélyének következtében Tokodon és Tokodaltárón továbbra sem történt semmiféle atrocitás.

³⁶² KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956 B 676/1957 Tolnai Gábor 11/a o.

³⁶³ u.o 11/a o.

³⁶⁴ Fakász (2000) 83 o.

³⁶⁵ KEMÖL XXV4 Esztergom megyei bíróság 1956 B 676/1957 Tolnai Gábor 12 o.

³⁶⁶ u.o. 11/a, ill. Fakász (2000) 84 o.

³⁶⁷ u. o. 12 o.

5.2. *Mogyorósbánya*

A Tokodtól nyugatra fekszik Mogyorósbánya. A szlovák telepések által benépesített bányásztelepülésen még tanbánya is létezett ebben a korszakban.

Október 26-án itt is beszüntették a munkát a bányászok. A kis, 700 fős településen nem akadt olyan ember, mint Dorogon vagy Tokodon. Nem volt, akire a helybeliek felnéztek volna, és vállalta volna a település további irányítását. Mogyorósbánya forradalom alatti története bemutatja, hogy milyen is, ha a diktatúra olyan mértékig hatja át egy közösség életét, hogy az szinte teljesen széthullik, és a sérelmek kitörésekor nincs semmiféle tekintély, vagy gátló tényező, aki vagy ami kordában tudná tartani az indulatokat.

A zsáktelepülésen a munka beszüntetése után az emberek izgatottan tárgyalták a fővárosi és környékbeli eseményeket. Miután leállt a munka és a szüret végére járt az idő egyre több lett a részeg.³⁶⁸

Az október 26-át követő napokban leverték a kommunista jelképeket, feldöntötték és szétverték a szovjet emlékművet.

Október 29-én munkástanács és nemzeti tanács tagokat választottak. A gyűlés után verekedés tört ki. A bánya főaknászát és a szénosztályozó vezetőjét megverték. A főaknász egy meszesgödörből a szénosztályozó vezetője pedig a sínek közül vánszorgott haza.³⁶⁹

A falu kommunista irányítói az előző években különösen is agresszívek voltak. A tanács elnökét 1956 nyarán megrovásban részesítette a járási tanács. A két megvert személy is visszaélt hatalmával korábban. A szénosztályozó vezetője a háború alatt nyilas vezető volt, aki részt vett a település leventéinek elszállításában. Mivel még időben köpönyeget fordított, a háború után is megőrizte pozícióját.³⁷⁰

A felgyülemlett sérelmekért az emberek erőszakosan vettek elégtételt. A Nemzeti Tanács nem tudta elejét venni, hogy a nagyszájú TSZ elnököt ne bántalmazzák. Az előző napi italozásból reggel hazafelé igyekvő Fakarosi Fülöpöt az italbolt előtt megállították, majd nők és férfiak ütlelni kezdték és elvették tőle a fegyverét.³⁷¹ A TSZ elnök elmenekült a tömeg azonban utána ment és otthonában elfogta. Majd újra ütlelni kezdték és a tanácsházára vitték. Itt egy oszlophoz kötötték, majd a pincébe

³⁶⁸ Fakász (2000) 87 o.

³⁶⁹ u. o. 87-88 o.

³⁷⁰ u. o. 11 o.

³⁷¹ u. o. 89 o.

zárták. Másnap jöttek csak érte a dorogi Nemzetőrségtől (!), és szállították Esztergomba, ahol kihallgatták, majd elengedték.³⁷²

Nagyon kevésen múlt, hogy nem halt meg senki Mogyorósbányán. Jellemző a település kommunistáira, hogy a dorogi járás '56-os eseményeit összegző, a települések pártvezetői által írt – a későbbiekben is többször idézett – beszámoló Mogyorósbányáról szóló része, a többi erősen torzító és rosszindulatú beszámolóhoz képest is a legmegbízhatatlanabb. Míg a többi legalább az eseményeket közli a saját szemszögéből, a mogyorósbányai beszámolóból szinte semmi sem derül ki. Csak annyi, hogy a főaknászt és a szénosztályozó vezetőjét megverték. Dátum és konkrétum nélkül.³⁷³

A Dorog környéki települések közül a későbbiekben kiemelt három falun kívül Piliscséven történtek még erőszakos események, de korántsem olyan kontrolálatlanul, mint Mogyorósbányán.

5.3. Piliscsév

Piliscsév Dorogtól délkeletre a Pilis hegység lábánál fekszik. Piliscsév éppúgy, mint Mogyorósbánya, zsákfalú. A településen nincs bánya, de lakosainak döntő többsége a bányászatból élt.

A többi környékbeli bányásztelepüléstől eltérően Piliscséven már október 25-én elkezdődtek a forradalmi események. A település rendőre eltűnt a faluból, Piliscsabára ment a laktanyába és ott szolgálatra jelentkezett.³⁷⁴

A tanácselnök tapasztalta a községben egyre növekvő feszültséget, ezért a dorogi rendőrkapitányságtól kért segítséget. Végül a Honvéd Kiegészítő Parancsnokságról küldtek ki három tisztet és három katonát.³⁷⁵

Eközben a Piliscséviak az elmenekült rendőr házához mentek a kamrába zárták a hangosan veszekedő feleségét, majd elvitték a házban található MÖHOSZ³⁷⁶ fegyvereket. Innen a tanácsházára vonultak, ahol Újházi István tanácselnök jóváhagyásával megszervezték a faluőrséget.³⁷⁷ A megérkező honvédekkel megegyeztek, hogy egy tiszt és a három katona a településen marad és segíti a faluőrség működését.

³⁷² Fakász (2000). 89 o.

³⁷³ KEMÖL Dorog járás 1956-os beszámoló XXXV.41 A/89 26 o.

³⁷⁴ Fakász (2000) 146 o.

³⁷⁵ u. o. 147 o.

³⁷⁶ Magyar Önkéntes Honvéd Szövetség

³⁷⁷ Fakász (2000) 147o.

Éjjel ismeretlenek ledöntötték a szovjet emlékművet. Másnap a kiszabadult felesége által értesített Conev István három katona kíséretében felfegyverkezve megjelent a faluban. Indulatos szóváltásra került sor a tanácsházán, melynek eredményeként Conevet és az őt kísérő katonákat letartóztatták és a járási kiegészítő parancsnokságra szállították. Ott kihallgatták őket, majd másnap Piliscsabára, szolgálati helyükre kísérték őket.³⁷⁸

Október 28-án tartottak Piliscséven falugyűlést a munkásotthonban, ahol is megválasztották a Nemzeti Bizottságot. A nagygyűlésen többen is felszólaltak. A faluőrség/nemzetőrség munkájával meg voltak elégedve a falusiak így a megalakuló Nemzeti Bizottságba több nemzetőrt is bevásztottak. Sőt az eddigi tanácselnök is tag lett. Újházi Istvánban megbíztak a falusiak, munkájával meg voltak elégedve. A Conev-féle konfliktust is sikerült megnyugtató módon kezelnie.

Feltételezhetően a gyűlés után Juhász Józsefné v. b. elnököt felszólították, hogy olvassa fel az összegyűlt emberek előtt az egyetemisták 16 pontját.³⁷⁹ Az elnöknő nem volt hajlandó felolvasni a szöveget. Ekkor megfenyegették, majd a helyi italbolthoz rángatták, ahol is kinyitatták vele a boltot, mondván, ha eddig mindenhez volt joga, és mindenbe beleszólt akkor most az italboltot is kinyithatja. Miután ezt megtette az egyik piliscsévi férfi bántalmazni kezdte, szerencsére többen közbeléptek és megakadályozták, hogy eldurvuljanak az események. Az eset után Juhász Józsefné elhagyta a települést és Dorogra távozott.³⁸⁰

Október 29-én gyűjtést szerveztek a faluban a főváros megsegítésére. Egy teherautónyi élelmiszert gyűjtöttek össze és szállítottak a budapesti Szlovák Gimnázium számára. Visszafelé a teherautó hazahozta az ott tanuló piliscsévi diákokat. Október 30-án újabb fegyvereket kaptak a nemzetőrök Dorogról és az ekkorra már más magatartást tanúsító piliscsabai laktanyából.³⁸¹

---

³⁷⁸ Fakász (2000) 147 o.

³⁷⁹ KEMÖL Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond. 2 leltár 1957 év 17 ö.e. sz3 fond 2 leltár 1957 94 o.

³⁸⁰ KEMÖL Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond. 2 leltár 1957 év 17 ö.e. sz3 fond 2 leltár 1957 94.o

³⁸¹ Fakász (2000) 148 o.

5.4. Más Dorog környéki falvak

A többi dorogi bányavállalathoz köthető településen nem történtek még ekkora mértékű atrocitások sem. Általánosságban elmondható, hogy az október 26-án hajnalban kezdődő sztrájk hatására kezdődtek meg a forradalmi események a településeken. Ezen a napon rongálták meg vagy döntötték le a szovjet emlékműveket. Az elkövetkező napokban, október 27 és 31 között került sor a Nemzeti Bizottságok megválasztására. Megalakultak a nemzetőrségek is. Mindenhol kialakult az új helyi hatalmi rend. Semmilyen erőszakos cselekmény nem történt. Pedig a legtöbb faluban lett volna rá indok.

Dágon 1952-ben Heidler Ferencet és édesapját a helyi kommunisták feljelentése alapján az ÁVH kívánta letartóztatni. Heidlerék elbujdostak. A falut sokáig zaklatta az államvédelem.³⁸² Egészen 1956 augusztusáig bujkáltak Heidlerék, ekkor feladták magukat a dorogi rendőrkapitányságon. Végül rendőrségi felügyelet mellett immáron legálisan visszatérhettek falujukba.³⁸³ Heidler Ferencet október 30-án megválasztották a dági nemzeti bizottság elnökévé.

Ellentétben a forradalom utáni kommunista pártfunkcionáriusok viselkedésével, személyes bosszúra nem került sor. Még fenyegetés sem hangzott el. A falu körzeti megbízottja, párttitkára és tanácselnöke mégis jobbnak látta elhagyni a települést.

A dágiak szintén szállítottak élelmiszert a fővárosba és a csolnoki rabtábor felszabadításában is részt vettek.³⁸⁴

5.5. Csolnok és a rabbánya

A három részletesebben is bemutatásra kerülő település közül az első Csolnok. A falut a forradalmi események mellett a település határában található rabbánya története teszi kiemelté.

---

³⁸²Fejér- Vasvári (2002) II. kötet 569 o.

³⁸³ u. o.

³⁸⁴ u. o. 569 o.573 o.

5.5.1. Csolnok története a kezdetektől a II. világháború végéig

Csolnok Dorogtól kb. 3 km-re a Gete hegyeinek déli hajlatában található. Első okleveles említése 1232-re tehető, amikor is a Csolt nemzetség birtoka volt.³⁸⁵ 1262-ben Kholnuk néven szerepel, ekkor a szolgagyőri vár tartozéka, de az óbudai klarisszák is rendelkeznek a településen birtokkal,³⁸⁶ akik 1263-ban a csolnoki szőlőbirtok egy részét a nyúl-szigeti (Margit-szigeti) domonkos apácáknak ajándékozták.

A falu a törökör alatt is szinte végig lakott volt, bár egyre kevesebben élnek a településen. Csak 1696-ra néptelenedett el teljesen. 1715-re népesült be újra, amikor is svábokat telepítettek le az elnéptelenedett vidéken.³⁸⁷

A falu életére nagy hatással volt, ahogy arról már korábban szó volt, a szénbányászat kezdete az 1780-as évek végén. Miután II. József rendelete nyomán feloszlatták a klarissza rendet. 1782-ben a falu birtokjoga a Vallás és Tanulmányi Alap tulajdonába került. Ettől kezdve a falu szénvagyonának kitermelését az alaptól lehetett bérbe venni.

A szénmedence fellendülése Csolnokot is érintette. 1907-ben nyitották az I- es, 1924-ben a II- es, 1936-ban a IX-es, 1937-ben a XII- es, 1941-ben pedig a XIV- es aknát.³⁸⁸ A falu is szépen fejlődött a XX. század derekára 4000 fős virágzó településsé vált. Mindezek mellett a szénbányászattal szinte elengedhetetlenül együtt járó tragédiák is sújtották a falut.

1943-ban a XII-es aknát tervezetten víz alá engedték, de a víz a IX-es aknába is váratlanul betört és elárasztotta. A tragédiában kilenc bányász halt meg.³⁸⁹

A falu lakosságának döntő többsége sváb származású volt. A világháború alatti politikai változások nem hagyták érintetlenül a települést. A német hadisíkerék magával ragadták az embereket. A Waffen-SS első, még illegális toborzása során 45 fő lépett be a birodalmi hadseregbe Csolnokról.³⁹⁰ 1943-44-ben is többen döntöttek úgy, hogy inkább a német hadseregbe lépnek be. Magyarország német megszállása után már legálisan lehetett csatlakozni a német haderőhöz. Egy a világháború után készített kimutatás

---

³⁸⁵ Marschal (2010) 5 o.

³⁸⁶ Csolnok történet,

³⁸⁷ Csolnok történet,

³⁸⁸ Tóth (1981) 70 o.

³⁸⁹ Kmetty (1999) 25 o.

³⁹⁰ Miklós (2009)

szerint Csolnokról összesen 99 fő önkéntesen, 47 fő pedig kényszerosztás hatására lett az SS tagja.³⁹¹

A háború vége felé azonban nem csak a besorozások jelentettek problémát a falunak. 1944 októberében a hadi helyzet változásával német katonákat szállásoltak el a faluban. Az iskolát bezárták, oda is német katonákat költöztettek be.³⁹² 1944 decemberében sor került a leventék elhurcolására is. Egy népbírósi tanúvallomás szerint 37 leventét vittek el a faluból. A front megérkezése előtt pedig többen, főleg a Volksbund tagjai hagyták el Csolnokot családjukkal együtt.

1944. december 25-én reggel foglalták el a falut a szovjet csapatok. December 26-án a helyi szociáldemokrata szervezet vette át a falu irányítását újraindítva a széntermelést. Ez utóbbi eseményt azért is fontos kiemelni, mert jól mutatja a szénmedence bányászainak felelősségérzetét. Ebben a helyzetben nem egy nagyvállalat kényszerítette a munkát. A bányászok a lehető legnagyobb bizonytalanságban is tudták, hogy ha nem szállnak le a bányába és nem gondozzák az aknákat, akkor az ő jövőjük és megélhetésük is elűszna egy vízbetörésnél.

A nyugalom azonban nem tartott sokáig. A főváros felszabadítására indított német offenzíva következtében 1945 januárjától kettészakította a falut a front.³⁹³ Január 29-én pedig mind a szovjetek, mind a németek kitelepítették a fennhatóságuk alatt álló falurész lakosságát Leányvára és Dorogra, illetve Tokodra és Tátra.

A harci események csak március 22-én értek véget a faluban, amikor is a Bécs elfoglalását célzó hadművelet részeként a szovjet csapatok végképp elfoglalták Csolnokot. A front idején a lakosság megmaradt része a falu szélén lévő pincékben illetve a bányákban keresett menedéket. Az egyre szűkösebb élelmiszerellátás mellett a férfiakat mindkét fél munkára fogta, és az éj leple alatt futóárkot kellett ásniuk. Ezt az időt a szovjet csapatok arra is kihasználták, hogy az asszonyokat zaklassák, több nőt is megerőszakoltak. A civilek kitelepítése után a falut is kifosztották.³⁹⁴

---

³⁹¹ Miklós (2009)

³⁹² u. o.

³⁹³ u. o.

³⁹⁴ u. o.

5.5.2. Csolnok a világháború után

A harcok megszűntével lassan újra indult az élet a faluban. A hivatalos közigazgatás újraindulásáig újra a szociáldemokrata párt vezette a falut. Áprilisban már újra nyitott az iskola és a boltok. Megindult a munka a vízzel elárasztott aknák újra művelhetővé tételéért.³⁹⁵

Az új világ nem jelentette a megpróbáltatások megszűnését. A Volksbund tagok által elkövetett vétkeket kiterjesztették az egész magyarországi néemetségre. 1946 februárjában elindult a német anyanyelvű lakosság kitelepítése. Csolnokról 342 főt telepítettek ki.³⁹⁶ A kitelepítés nagysága nehezen megítélhető. Csolnoktól lényegesen kisebb közeli településről, Leányvárról ugyanekkor 868 személyt távolítottak el.³⁹⁷ Ha azonban azt is figyelembe vesszük, hogy a Csolnokiak szakképzett bányászok voltak, akiknek könnyebben adtak mentesítést, akkor a kitelepítettek száma már nem is olyan kevés. Nem is beszélve az egyszerű internáltakról. Ezeket 1945 folyamán vitték el a faluból, többen csak 1947-ben térhettek vissza.³⁹⁸

Az 1940-es évek végére tehát még mindig a bizonytalanság és a folyamatos átalakulás volt a jellemző. A bányászat tovább folyt és a faluhoz tartozó 950 kataszteri holdat is megművelték.³⁹⁹ A termelészövetkezetet azonban 1956-ig nem sikerült létrehozni a településen.

Egy rendszer ellenes szervezkedést azonban igen. Ma már nehezen tisztázható, hogy mi okból, de 1951-ben a csolnoki bányában a munkások egy csoportja kezdett szervezkedni. Szalai Ferenc⁴⁰⁰ a szervezkedés okaként azt, a bányában elterjedt hírt adta meg, amely szerint, ha kitörne a harmadik világháború és a jugoszláv csapatok megtámadnák Magyarországot, akkor a bányászokat a Szovjetunióba hurcolnák.⁴⁰¹ A szervezkedés valódi okait ez idáig nem sikerült feltárni. (A hisztérikus politikai hangulatból fakadóan még az sem kizárható, hogy valóban egy ilyen hír indította el a szervezkedést.) Visszaemlékezések szerint a szervezkedés későbbi kivizsgálásakor csupán egy falubeli volt rendőrnél találtak fegyvert, de akármit is találtak volna, nem

³⁹⁵ Miklós (2009)

³⁹⁶ Tisovszky (1992) 67 o.

³⁹⁷ u. o

³⁹⁸ Az internáltak létszámáról nem áll rendelkezésünkre adat.

³⁹⁹ Fakász (2000) 87 o.

⁴⁰⁰ Személye nem keverendő össze Szalay Ferencsel az esztergomi Nemzeti Bizottság és a Dunamenti Központi Munkástanács tagjával.

⁴⁰¹ ÁBTL V-1035 42/1 sz. dosszié, Szalai Ferenc és tsai. 27 o.

Szalaiékat akarták elsősorban eltenni az útból: a per fő célpontja igazából a bánya főmérnöke, Vígh volt.⁴⁰²

A per során több csolnoki lakost is elítéltek. Az ÁVH módszereit így „test közelből” tapasztalhatta meg a falu. Marschal Adrien saját kutatásai alapján fogalmazza meg azt a vélekedést, mely szerint a nem sokkal később felállított munkatáborban dolgozó ÁVH-s örökkel szembeni ellenséges viselkedésnek nagyon is konkrét alapja volt a település lakosainak körében emiatt az eljárás miatt.⁴⁰³

5.5.3. A rabbánya létrejötte

Magyarországon a kommunista diktatúra kiépülésének „szükségszerű velejárója” volt az igazságszolgáltatás és a büntetés végrehajtás radikális átalakítása. A példát itt is a Szovjetunió jelentette. Az 1950-es évek elejére a felszaporodott rablétszámot kezelnie kellett a rendszernek. A tapasztalt kommunista, Garasin Rudolf vezényletével kiépítették a rabmunkatáborok szervezetét. 1951-ben előzmények után pedig létrehozták a KÖMI- t a Közérdekű Munkák Igazgatóságát. A szervezet létrejöttének indokai között találjuk, hogy mind a népgazdasági érdek, mind a büntetés végrehajtási szempont indokolja, hogy az elítéltek termelőmunkában történő foglalkoztatása önálló vállalat keretében történjen.⁴⁰⁴

A kereteket a KÖMI adta, de minden büntetésvégrehajtási hely külön egységet képviselt. A vállalatokat az építőipar, a gyáripar, a mezőgazdaság és a kőbányászat keretein belül kellett megszervezni. A szénbányászat így tökéletesen megfelelt egy tábor létrehozásához. Az állam részéről megvolt a szándék egy munkatábor létesítésére. A Dorogi Szénbányászati Vállalatnál, majd Trösztnél pedig megjelent az igény ilyen jellegű munkára.

Ahogy erről már korábban szó volt, a vállalat a háború után nehézségekkel küszködött. A vízveszélyes bányaművelés mellett állandó munkaerőhiány is fennállt. A munkaerőhiány nem szokványos pótlására (toborzás, képzés) többször is akadt példa a bányavállalat történetében. Mint ahogyan arról már korábban szó volt, először a II. világháború alatt alkalmaztak a visszacsatolt területekről besorozott, de katonai

---

⁴⁰² Marschal (2010) 8 o.

⁴⁰³ u. o.

⁴⁰⁴ u. o. 11 o.

szolgálatra megbízhatatlannak tartott embereket. Ezek katonai kísérettel ellátva jártak dolgozni, pihenőidejüket pedig egy internálótábor szerűen kialakított helyen töltötték.⁴⁰⁵

Másodszor közvetlenül a világháború után, 1945-46-ban enyhítették időlegesen a munkaerőhiányt körülbelül 150 internált munkájával, akiket a komáromi internálótáborból kértek ki bányamunkára.⁴⁰⁶ Megvolt tehát a „hagyománya” a bányavállalatnak az éppen fennálló politikai rend számára elfogadhatatlan személyek alkalmazására.

Megfelelő helyszínnel is rendelkezett, mivel a csolnoki bányák a főútvonaltól távolabb, viszonylag zártabb területen helyezkedtek el.

A bányavállalat a rabmunkaerőért cserébe vállalta, hogy a világháború alatt elárasztott csolnoki IX-es és XII-es aknákat vízteleníti, és művelésre alkalmassá teszi.

Mire is volt szükség a korszakban egy munkatábor kiépítéséhez és felszereléséhez? A Magyar Országos Levéltárban megtalálható leírás⁴⁰⁷ szerint a bányavállalat vállalta egy teljes tábor kiépítését megfelelő barakkokkal, 850 folyóméter kerítéssel, amely 2 méter magas tüskés dróthálóból áll. Továbbá a kerítés előtt és mögött 2 méteres holtterület létrehozását. A holtterületet a kerítésen belül 40-50 cm magas karókra szerelt dróthuzal jelölte volna ki. Ezen a területen 50 méterenként egy 1 méteres cölöpön figyelmeztető táblákat helyeznének el a következő felirattal: *„A dróton belül belépni szigorúan tilos, az őr felszólítás nélkül lő.”*

A kerítés mellett 4 db magas zárt és beüvegezett megfigyelőállás biztosította volna a rabok felügyeletét. A megrendelt szalmaszákok, ágylepedők és a felépítendő konyha tervezett kapacitása alapján kb. 600-700 rabbal számoltak a kezdeti időben. Ennek megfelelően kellett felépíteni aztán a WC-ket, a szabó, cipész és borbélyműhelyeket. A betegszoba és az orvosi szoba mellett természetesen egy fegyelmi zárka felállítását is tervezték 5-6 személy befogadására. A bányavállalatnak azonban nem csak a rabokról kellett gondoskodnia. Az örök számára is ki kellett építenie a lakószobákat az örparancsnoki helyiségtől a fegyverraktáron és a kultúrhelyiségen át az örök látogatószobájáig, teljes felszereléssel és telefonvonallal. Megtervezték a tábor vízvezetékét és szennyvízelvezetését is.⁴⁰⁸ Sőt az örök számára külön lakások kiépítését is tervezték. Szám szerint 28 lakás felépítésére elegendő földet sajátítottak ki.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Ld.91 sz. lábjegyzet

⁴⁰⁶ Ld. 104sz lábjegyzet

⁴⁰⁷ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel KÖMI Rabmunkára vonatkozó iratok.

⁴⁰⁸ MOL XXIX-F-102-x III/11 dob.

⁴⁰⁹ MOL XXIX-F-102-x III/112 dob.

Mindezek után elmondhatnánk, hogy a csolnoki rabtábor egy előre eltervezett, megépített és felszerelt tábor volt a rabok megérkezésére.

A tervezés és a megvalósítás azonban nem volt teljesen összhangban. Mielőtt erre a kérdésre kitérnénk, a tábor megindításáról kell még szót ejtenünk, mivel ennek pontos időpontjáról egyelőre még nem rendelkezünk megfelelő információval. Marschal Adrienn eddigi kutatásai szerint az építkezések 1951 végén kezdődtek meg és 1952 nyarára fejeződtek be. Véleménye szerint e dátum után érkezhettek meg az első rabok a táborba. Saját kutatásaink is ezt az időpontot támasztják alá.

Az első szerződés szerint 1952. április 30-ig a KÖMI 80 fő letartóztatottat bocsátott volna a bányavállalat rendelkezésére és további 420 főt az elhelyezési és biztonsági követelmények létesítése után 15 nappal.⁴¹⁰ Ebben az iratban a korábban már ismertetett táborleírás mellett azt is kikötötték, hogy az elítélteknek a lehetőségekhez képest egy csoportban kell dolgozniuk. Minél kevesebb szabad munkavállalóval kerüljenek kapcsolatba, és nőikkel egyáltalán ne. Az étkezésüket a vállalat biztosítja, ennek fejében napi 9 Ft 80 fillért levonnak a bérükből. A tábor felépítésének és berendezésének költsége egy május végén kelt irat szerint 3600000 forint volt.⁴¹¹

A táborbeli munka elindulására azonban nem került sor 1952 tavaszán, csak 1952 nyarán. Ekkor már biztos, hogy állt a tábor és folyt a munka mivel szeptember hónap elején és végén is ellenőrizték.⁴¹² Ezek során kiderült, hogy a tábor elhanyagolt, nincs csatornázva, mindenfelé vízfolyások vannak. Megoldatlan a tisztálkodó víz kérdése. Rosszak a gumicsizmák, megjavításuk lassan történik, ezért többen megbetegedtek és betegszobára kerültek. Így kimaradtak a termelésből.

Az épületekből hiányoznak a székek és az asztalok. Az elítéltek felszerelése hiányos, kevés a pokróc és a lepedő. Az aggregátor rossz, nincs riasztócsengő. Kevés az alapanyag, a bányafa és a sín. Az ellenőrök egy motor beszerzését is szükségesnek vélték a táborparancsnok számára, hogy szükség esetén el tudjon jutni Dorogra. Az ellenőri jelentésből kiderülnek a tábor létszámadatai is. Szeptember végén 45 ór és 465 elítélt tartózkodott a táborban.⁴¹³

Az ellenőrzések nyomán Princz Gyula b. v. ezredes egy rövid, tömör ám igen dühös hangvételű levelet írt a bánya és energiaügyi miniszternek.⁴¹⁴ Az 1952.

---

⁴¹⁰ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel Szerződés

⁴¹¹ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 11 tétel, KÖMI építkezéssel kapcsolatos költségek.

⁴¹² MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 ill. 10 tétel

⁴¹³ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 ill. 10 tétel

⁴¹⁴ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel Princz Gyula levele

szeptember 29-én kelt levél a problémák felsorolása mellett kilátásba helyezi, hogy ha nem történik változás, akkor az ezredes október 1-én javaslatot tesz az elítéltek kivonására a termelésből.

Ugyanezen a napon az ellenőrzésekre válaszul bányavállalat is levelet írt a minisztériumba, felsorolva a maga sérelmeit.⁴¹⁵ Ezek szerint a tábor igényei napról napra nőnek. A KÖMI parancsnokság megígérte, de nem teljesítette a szakmunkás létszám biztosítását. A be nem tervezett építőanyagot nem tudják azonnal előteremteni (vasbeton gerendák, aggregátor). A telefont pedig nem tudják telepíteni, mivel ez a Posta feladata lenne, amely azonban azzal védekezik, hogy ez a munka nincs benne az előre elfogadott tervben. Princz Gyulára is panaszt tesznek, mivel nagyon agresszíven és ingerülten viselkedett a tábor ellenőrzésekor.

A viták nyomán, feltehetően a büntetés végrehajtás és a minisztérium nyomására születik meg egy újabb megállapodás 1952. október 30-án.⁴¹⁶ Ebben a bányavállalat vállalja, hogy november 10-ig befejezi a tábor építését. A IX-es akna 1953. január 1-ig annyira el fog készülni, hogy kb. 220 elítéltet képes lesz fogadni. A víztelenítés és az újrányítás miatt azonban csak 1953. július 1-től tudták fogadni a teljes létszámot.

1953-tól minden évben új szerződést köt a KÖMI és a bányavállalat.⁴¹⁷ Habár a tábor felszerelése az évek folyamán végig hiányos volt - még 1954-ben is panasz volt a telefonhiány és a nem megfelelően kiépített vízvezeték miatt⁴¹⁸ - olyan ingerült vitára és fenyegetőzésre, mint amilyen 1952 őszén volt, már nem kerül sor.

1954-ben a tábort körülvevő kerítést 3 méteresre magasították. A táborban dolgoztatott rabok létszáma évről évre nőtt. 1953-ban 580 főt, 1954-ben 700 főt, 1955-ben pedig 900 főt bocsátott a bányavállalat rendelkezésére a KÖMI.⁴¹⁹ Legalábbis a szerződések szerint.

A tábor fenntartási költségeit az évek előrehaladtával a minisztérium túl drágának találta. Ezért is utasította 1955 nyarán a Szénbányászati Minisztérium a bányavállalatot, hogy minél olcsóbban lássa el a rabokat.⁴²⁰ A dolgozóknak nem kell sertéshúst adni, elég lesz a lóhús is, illetve ha ilyen nem áll rendelkezésre, akkor a marhahús is. Rizs helyett

⁴¹⁵ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel Lengyel András levele

⁴¹⁶ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel Jegyzőkönyv 1952 okt.30

⁴¹⁷ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 10 tétel

⁴¹⁸ KEMÖL 33 fond 3 fondcs. 1954-55, 54-es ő. egys. , Csolnoki Munkahely Parancsnokság ill. IX-es aknai üzem jegyzőkönyv 1954 I.6-án

⁴¹⁹ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob.10 tétel

⁴²⁰ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 12 tétel Levél a tröszt igazgatójának.

burizst⁴²¹ kapjanak és barnalisztet. Napi 60 dkg is elegendő lesz egy személynek. Ne felejtjük el, hogy a tábornok létrehozó eredeti szerződésben elő volt írva, hogy a bányavállalat az étkezés biztosításáért napi 9,80-at levon a rabok béréből! Annyi munkát kellett ugyanis biztosítani a raboknak, hogy legalább 450 Ft-ot keressenek.⁴²² Arról, hogy az évek előrehaladtával, hogy alakultak a bérek ezen az 1952-es szerződésen kívül nincs adatunk. Az azonban feltételezhető, hogy nem emelkedtek túlságosan.

5.5.4. 1953: A rabbánya kiépülése és a politikai enyhülés

A rabbánya életében az 1953-as esztendő jelentett változást. Sztálin halála után Magyarországon is változások indultak meg. 1953 nyarától Nagy Imre lett az új miniszterelnök. Július 4-i parlamenti beszédében elmondta, hogy a kormányprogram fontos részeként a *„megnyugvás, és a jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy az állam biztonságát vagy a közbiztonságot veszélyeztetheti.”*⁴²³ Ugyanebben a beszédében jelentette be, hogy a kormány az internálótáborokat feloszlatja, az internálás intézményét pedig megszünteti.

Az új miniszterelnök az ÁVH-t is megpróbálta megrendszabályozni és visszavezetni a belügyminisztérium joghatósága alá. Ennek eredményeképp a belügyminisztérium minden főosztályára nagy számban kerültek volt ÁVH-s beosztottak. Így - Nagy Imre szándékával ellentétben – gyakorlatilag a belügyminisztériumot rendelték az ÁVH alá.⁴²⁴ Hiába szeretne volna az új miniszterelnök a perek felülvizsgálatát a régi rendszer hívei mindent megtettek azért, hogy lelassítsák és szabotálják a felülvizsgálatokat.⁴²⁵

A kormányprogramban meghirdetett amnesztia a csolnoki táborban is éreztette hatását. Egyre több büntetés-csökkentő kérvényt fogadtak el. Egyre több rab szabadult. Mivel munkaerőre azonban továbbra is szükség volt, egyre több lett a politikai elítélt a köztörvényes elítéltek mellett.⁴²⁶

⁴²¹ Burizs: Hántolt búza, mint rizspótló. A második világháború idején alkotott kereskedelmi megjelölés a búza és rizs szavak összevonásából.

⁴²² MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel Szerződés

⁴²³ Idézi: M. Kiss (2003) 46 o.

⁴²⁴ Az ÁVH és a Belügyminisztérium kapcsolatának kérdése vitatott.

⁴²⁵ Idézi: M. Kiss (2003) 46 o.

⁴²⁶ Marschal (2010) 23 o.

Az évek során egyre jobban kiépülő táborban barakkokban laktak az elítéltek. A barakk közepén egy kör alakú vályú volt, felette vízcsapok. Mögötte a mellékhelyiség és négy hálóterem. A hálókbán csak ágyak voltak, esetleg egy- két polc. Összesen öt ilyen barakk volt, amelyet szögesdrót választott el a tábor többi részétől. A barakkok között szabadon közlekedhettek az elítéltek este 9 óráig.⁴²⁷

Három műszakos rendszerben dolgoztak, civil munkásokkal együtt. A rabok hétvégén is dolgoztak, ekkor civil irányítás nélkül, ennek következtében kisebb hatékonysággal. A tábor indulásakor, 1952 őszén a büntetés csökkentésének kilátásba helyezésével próbálták őket több munkára ösztökélni. A 100%-ot meghaladó havi munkateljesítmény után csökkentették volna a büntetést, ha ehhez a kiemelkedő munkához kifogástalan magaviselet társult volna.⁴²⁸ A leírás feltételes módját az indokolja, hogy eddig sem olyan írott, sem olyan szóbeli forrás nem került elő, amely beszámolt volna a büntetés mértékének ilyenén való csökkentéséről. Arról sincs tudomásunk, hogy ez a „teljesítmény motiváció” a politikai elítéltekre is vonatkozott volna.

Kezdetben a csolnoki és a környékbeli települések lakosságát is megpróbálták elrémiszteni a raboktól. Az évek előrehaladásával és a politikai elítéltek számának növekedésével, a rabokkal együtt dolgozó civilek révén a környékbeliek számára is nyilvánvalóvá válhatott, hogy nem elvetemült bűnözők dolgoznak a bányában. Sőt egy idő után a tábor őreinek és a bánya kommunista pártembereinek is feltűnt, hogy milyen jó a kapcsolat a civilek és az elítéltek között. Ezért 1955 tavaszán, amint azt az üzemi pártszervezet taggyűlési jegyzőkönyvéből megtudhatjuk szükségesnek érezték a fegyelem komoly megszilárdítását.⁴²⁹ Ugyanis már a párttagok is barátkoztak a rabokkal, levelet, ruhát csempészték be nekik. A rabok pedig civilek nélkül nem dolgoznak eléggé vasárnap, és az eszközökre sem vigyáznak kellőképpen.

5. 5.5. A rabbánya őrsége és a szökési kísérletek.

A rabok felügyeletét vegyes őrség látta el. A belső őrséget a büntetés végrehajtás őrei látták el, a külső őrséget pedig „*ÁVH-s elvtársak*”. Ez a kettősség- főleg a kezdeti

⁴²⁷ Marschal (2010) 25 o.

⁴²⁸ MOL XXIX-F-102 1 sor. 165 dob. 9 tétel

⁴²⁹ KEMÖL Dorog 33 fond 3 fondcs. 1955 év 33 ő. e 3o.

időben- feszültségek forrása lett. Később némiképp rendeződtek a viszonyok. Az ÁVH-s örök már nem nézték le b.v.-s kollegáikat.

Az örök közt azonban nem csak ilyen ellentét volt. Amint azt a tábor pártszervezeti irataiból megtudhatjuk, az is problémát jelentett, hogy az örökkel a családjuk is együtt élt, így a feleségek közti viták is „pártszintre” emelkedtek.⁴³⁰

A jegyzőkönyvek arról is hírt adnak, hogy az örök munkája sok feszültséggel volt terhes, és nem is mindig álltak a helyzet magaslatán. Az 1954. január 6-án kelt jegyzőkönyvből megtudhatjuk, hogy az őrség 45%-át meg kellett fenyíteni, mert fegyelmetlen volt.⁴³¹ Ugyanezen év decemberi jegyzőkönyve pedig 1954-re visszatekintve 100 fegyelmi fenyítést említ.⁴³² Előfordult, hogy elaludtak az örök a toronyban. Gyakran fordult elő „leittasodás”. Pedig az örök saját bevallása szerint is a dolgozók élcsapatának kellene lenniük. Bár mentségükre felhozzák, hogy „*a sok részegeskedést mind a bánat okozta, hogy az elvtársak ide lettek helyezve szolgálatba, lerombolták az elvtársak a testület tekintélyét.*”⁴³³ Annyit hozzá kell, hogy fűzzünk az örök panaszaihoz, hogy a csolnoki tábor nem Recsk volt, az örök számára sem. Ezt a pártszervezet vezetői is érzik, akik a következő mondattal válaszoltak a felmerülő problémákra: „*Nemkezdeményezők (sic!) az elvtársak, sírni tudnak, de jól dolgozni, azt nem.*”⁴³⁴

Az örök nem csak a táborban okoztak problémát. A közeli Sárísáp településen a kocsmában azzal fenyegetőznek, hogy ha valaki sokat pofázik, azt agyonverik. Sőt az is kiderült, hogy az egyik ör egy 13 (!) éves kislánnyal folytatott viszonyt, egy másikuk pedig „*Dorogon csaknem nyilvántartott erkölcstelen női személlyel kikezdet*”.⁴³⁵ Az örök közül sokan szabad éjjeleiket csavargással töltik és a dorogi vasútállomás padján alszanak, ezzel is rossz fényt vetve a szolgálatra.⁴³⁶

Mindezek mellett a pártéletre is a passzivitás volt a jellemző. A jegyzőkönyvek folyamatos vitákról tanúskodnak.

⁴³⁰ KEMÖL MDP Járási Bizottság Dorog. 33 fond, 3 fondcs. 1954-1955 év 54 őrző egység, MDP Bányász – Pártbizottság, Dorog, Munkahelyi Parancsnokság, ill. Csolnoki Munkahely Parancsnokság, ill. IX-es akna üzemi pártszervezetének iratai: - Taggyűlési jegyzőkönyvek, 1954 január 6-1955 január 28, - Vezetőségi ülések: 1955 március 16-1955 augusztus 9, 14-18 o.

⁴³¹ u. o., 2 o.

⁴³² u. o. 31 o.

⁴³³ u. o.. 4 o.

⁴³⁴ u. o.

⁴³⁵ u. o. 51 o.

⁴³⁶ u. o.

A gyakori lerészegeskedéseken, az erkölcstelen viselkedésen, és a pártbeli passzivitáson túl egy meggyőződéses kommunista számára, mint az alább kiderül, talán csak egy probléma jelenthetett nagyobb gondot.

1954. január 26-án a pártszervezet elnököt választott.⁴³⁷ A jelölt Kabarcz elvtárs jó tulajdonságai mellett arra is fény derült, hogy gyermeke az irodába a „*Dicsértessék a Jézus Krisztus!*” köszöntéssel lépett be. Kabarcz elvtárs mentségére felhozta, hogy felesége nagyon vallásos faluból származik, anyósa őt is bízta, hogy menjen el gyónni. Nem tud mit tenni. Természetesen az elnökválasztók gyorsan túltették magukat a problémán és megválasztották Kabarcz Vilmost elnöknek.

Ilyen fegyelmezetlenségek és belső ellentétek mellett szinte természetes volt, hogy a táborból többször is megkíséreltek megszökni az elítéltek, jó néhány esetben sikeresen. 1952 augusztusában vagy szeptemberében 10 fő sikeres szökést hajtott végre.⁴³⁸ Részletesebb információ (pontosan mikor, milyen körülmények közt, milyen módon, kik) nem áll rendelkezésre.

A következő ismert szökési kísérlet 1954 tavaszán történt. Ekkor három rab kísérelt meg szökést, egy általuk kibontott aknafeljárón keresztül, azonban egy véletlenül arra járó őr ezt megakadályozta.⁴³⁹

1955 márciusában már sikeres szökést valósított meg néhány elítelt kihasználva az őrök hanyagságát.⁴⁴⁰

Ugyanezen év júniusában újabb raboknak sikerült megszökniük ezúttal a XII-es aknáról, ahova ki- illetve átjárt dolgozni a rabok egy része. Itt is a hanyagság segítette elő a szökést.

1956 nyarán is sikeres szökés hajtott végre két elítelt. Őket a bányából való kijutás után ismerőseik autóval szállították a nyugati határszakaszra.

1956 szeptemberében is sikerült megszöknie egy fiatalembernek, azonban őt Bicskén elfogták és Márianosztrára szállították.⁴⁴¹

⁴³⁷ KEMÖL MDP Járási Bizottság Dorog. 33 fond, 3 fondcs. 1954-1955 év 54 őrző egység, MDP Bányász – Pártbizottság, Dorog, Munkahelyi Parancsnokság, ill. Csolnoki Munkahelyi Parancsnokság, ill. IX-es akna üzemi pártszervezetének iratai: - Taggyűlési jegyzőkönyvek, 1954 január 6-1955 január 28, - Vezetőségi ülések: 1955 március 16-1955 augusztus 9, 14-18 o.

⁴³⁷ u. o., 2 o. ill. 6-7 o.

⁴³⁸ MOL XXIX-F-102-x I. sor. 165 doboz 9 tétel. KÖMI rabmunkára vonatkozó iratok.

⁴³⁹ Marschal (2010) 31 o.

⁴⁴⁰ u. o.

⁴⁴¹ Marschal (2010) 32 o.

5.5.6. Mindennapi élet a rabbányában

Akármilyen nehéz is volt a munka és embertelen a tábor rendszere itt mégis jobb volt raboskodni, mint egy börtönben. A rabok nem voltak egy túlszűfolt cellába bezárva, ahonnan csak napjában egyszer léphettek ki. A munkaidő letelte után a takarodóig szabadon járhattak a barakkok között. Az élelmezés a korábban leírt megszorítások ellenére is jobb volt, mint egy börtönben. Még az örök közt is több volt az emberséges.⁴⁴² A munka sem teljesen elzártan folyt, mint egy börtönbeli asztalos vagy gombüzemben. A bányában civil bányászok irányításával folyt a munka, ennek minden fizikai és pszichológiai előnyével egyetemben.⁴⁴³ A tábor viszonyai és lehetőségei messze felülmúlták egy börtön vagy a később a leghíresebbé vált tábor: Recsk körülményeit. És akkor még nem is említettük a kulturális életet. Tichy Vilmos vezetésével ugyanis egy színjátszókör működött a táborban. Kabaré és szórakoztató darabok mellett 1956 nyarán a János vitéz című darabot is bemutatták. A tábor „adottságait” és a civil bányászok segítségét kihasználva kosztümben, színpadon, kivilágítva, zenekari kísérettel adták elő a darabot.⁴⁴⁴ A táborban az eredeti terveknek megfelelően könyvtár is működött.

A bányavállalat és a KÖMI közt megkötött utolsó szerződés szerint 1956. január 1-től 900 fő dolgozott a táborban.⁴⁴⁵ 1956 nyarán a többi KÖMI tábor átalakításával egyidőben döntés született a csolnoki rabtábor átalakításáról is. A Szénbányászati minisztérium tervei szerint egy lényegesen kisebb, 500 fős tábort működtettek volna tovább az átalakítás után.⁴⁴⁶ Az elítéltek között terveztek toborzást kiegészítve a Munkaerő Tartalék Hivatal civil toborzását.

A terv végrehajtására azonban 1956 őszén még nem került sor. Sőt, más felszámolás alatt lévő táborból is idehelyezték azokat, akiket a felülvizsgálatok során sem helyeztek szabadlábba. A tábor létszáma október 23-án 600 fő volt.⁴⁴⁷

⁴⁴² Fejér- Vasvári (2002) III. 1237-1238 o.

⁴⁴³ Ideértve a korábban már említett élelmiszer, levél, gyógyszerceszpészést és a kinti világ híreinek és eseményeinek ismertetését.

⁴⁴⁴ ÁBTL O-19529. sz. dosszié, „Gárdista” 28 sz. boríték 2 sz. levél

⁴⁴⁵ MOL XXIX-F-102-x.I. sor. 165 dob. 13-as tétel.

⁴⁴⁶ MOL XXIX-F-102-x.I. sor. 165 dob. 14-es tétel

⁴⁴⁷ ÁBTL O-19529. sz. dosszié, „Gárdista” 46 sz. boríték 1 o.

5.5. 7. A forradalom hatásai a csolnoki rabbányára

Az október 23-i eseményekről a civil bányászok révén már 24-én tudomást szereztek a rabok. Ugyanezen a napon Schmidt János, Ernszt Ervin és Légrádi Ákos szervezkedni kezdett. Az éjszakás műszakba még leszálltak a rabok és felvették a munkát. Lent azután Légrádyék közölték társaikkal tervüket. E szerint éhségstrájkba kezdenek és egészen addig a bányában maradnak, amíg nem vizsgálják felül ügyeiket.

Október 25-én hajnalban a műszak végén a kas előtt várakozva mindenki szabadon dönthetett, hogy csatlakozik-e a sztrájkhoz és lent marad, vagy pedig beszáll a kasba és felmegy. A műszakból csak négyen választották a felmenetelt.⁴⁴⁸

A bánya parancsnoksága többször is megpróbált tárgyalni a sztrájkoló rabokkal. Először a munkáltató őrmester, a korábban már említett Kabarcz Vilmos szállt le a bányába. A parancsnokság ajánlatát közvetítette, mely szerint, ha azonnal felhagynak a sztrájkjal, akkor a parancsnokság elnéző lesz velük.⁴⁴⁹ A rabok azonban nem kívántak élni a felkínált lehetőséggel. Az őrmester dolgavégezetlen szállt vissza a kasba.

Nem sokkal később a bányatelefonon keresztül érdeklődött a bánya vezetősége, hogy leszállhatnak-e a civil alkalmazottak bánya-karbantartási munkára.⁴⁵⁰ A rabok ezt a kérést is elutasították, és biztosították a bánya vezetését, hogy a bányavédelmi munkát ők is képesek ellátni. Ennek megfelelően tovább működtették a vízbetörést gátló szivattyút és a levegőztető rendszert. Ehhez természetesen a felszínről kellett a villamos áramot folyamatosan biztosítani.

Miután a XII-es aknából is több rab átmászott a IX-es aknába kb. 200- 300 fő lehetett a bányában.⁴⁵¹

Még ugyanaznap, október 25-én a táborparancsnok érdeklődött az iránt, hogy a tábor elhárító tisztje leszállhat-e a bányába tárgyalni.⁴⁵² A rabok megörültek a hírek és hozzájárultak a látogatáshoz. Az elhárító tiszt meg is érkezett és megpróbálta rávenni az elítélteket, hogy szálljanak fel a bányából. A rabok azonban ragaszkodtak ügyeik felülvizsgálatához, magával Nagy Imrével szerettek volna beszélni.⁴⁵³ A tiszt csak annyit tudott megígérni, hogy tolmácsolni fogja kéréseiket a parancsnokságnak. Ezt kevésnek ítélték a rabok így az elhárító tiszt is dolgavégezetlenül kellett, hogy távozzon.

⁴⁴⁸ Fakász (2000) 70 o., Marschal (2010) 44 o.

⁴⁴⁹ u. o.

⁴⁵⁰ u. o.

⁴⁵¹ Marschal (2010) 44 o. ill. ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista” 46 o. boríték, 1 o.

⁴⁵² Fakász (2000) 70 o.

⁴⁵³ ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista”, 46 o. boríték, 1 o.

Az örök egyre nehezebben tudták kezelni a helyzetet. A bányában lévő rabok őrzése mellett a felszínen tartózkodó, egyre nyugtalanabb rabokat is figyelni kellett. A tábor parancsnoksága végül az esztergomi hadosztályparancsnokságtól kért segítséget.⁴⁵⁴ A megérkezett erősítés létszámát illetően nem egységesek a források. Fakász Tibor 34 katonáról és 4 tisztről számol be, akik páncélosokkal érkeztek. A páncélosok számáról azonban nem közöl információt.⁴⁵⁵ A tábor vezetősége által a forradalom után készített beszámoló szerint azonban ennél jelentősebb erősítés érkezett, 70-80 fő és öt közepes harcokcsi.⁴⁵⁶

Október 26-án már a civil bányászok is sztrájkolni kezdtek, és „tetézve” az örök gondjait, Csolnokot is elérték a forradalom hullámai. Ezen a napon az általános sztrájk kezdetével a csolnoki bányászok is hazatértek illetve el sem indultak munkába.

Fiatal bányászok egy csoportja a helyi MÖHOSZ helyiségbe vonult, feltörték és fegyvereket követeltek.⁴⁵⁷ A páncélszekrénybe zárt fegyvereket végül az újonnan felállított nemzetőrség kapta meg. Ezek után a szovjet emlékeket tüntették el a faluban. Megrongálták a vörös csillagos szovjet emlékművet, leverték a vörös csillagot tartalmazó címereket. A tanácsházáról is lekerült a vörös csillag. A tanácselnök nem tiltakozott, sőt helyeselte a fiatalok tevékenységét.⁴⁵⁸

A nap folyamán történt a Nemzeti Tanács megválasztása. A falugyűlésen szóba került a sztrájkoló rabok ügye is.

Másnap, október 27-én egy bizottságot küldtek ki a táborhoz, elősegítendő a rabok kiszabadítását. Ekkora már a táborban a felszínen maradt rabok is éhségsztrájkba kezdtek és a bányásztelefonon keresztül bíztatták kitartásra lent lévő társaikat.⁴⁵⁹ Az esztergomi honvédekkel megerősített őrség ezen a napon se a faluból jövő bizottsággal, se a rabokkal nem volt hajlandó tárgyalni. A táborral szembeni domboldalról azonban KMKA⁴⁶⁰- s katonák, már kiszabadult oroszlan yi rabok és hozzájuk csatlakozott felkelők elkezdték löni a tábor.⁴⁶¹

⁴⁵⁴ A forradalom leverése után készült jelentésben a táborvezetőség magát mentegelve a segítségkérés indokaként a közeli településeken készülődő ellenforradalmi csoportok is beszámol. Október 25-én ez az állítás még semmilyen formában sem volt igaz. Ld.: ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista” 46 o. boríték 1 o.

⁴⁵⁵ Fakász (2000) 71 o.

⁴⁵⁶ ÁBTL O-19529sz. dosszié. „Gárdista” 46 o. boríték 1 o.

⁴⁵⁷ ÁBTL V-150372 sz. dosszié. Komárom megyei monográfia I-II. 226 o.

⁴⁵⁸ KEMÖL MSZMP. Dorog Járási Bizottság. Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek.3 fond. 2 leltár 1957 év 17 ö.e. sz. 6 o. A tanácselnök későbbi meghurcolásának ez is egyik alapját jelentette.

⁴⁵⁹ Fakász (2000) 71 o.

⁴⁶⁰ Katonai Műszaki Kisegítő Alakulat. Fegyver nélküli szolgálatot ellátó egységek munkaerőhiány enyhítésére kivezényelve. Tagjai szabályosan bevonultatott sorállományú katonák voltak. Ide kerültek a

A rabok kitörésétől tartó parancsnokság ekkor újabb erősítést kért, minek nyomán újabb katonák és harci járművek érkeztek a táborba.⁴⁶² Az elszórt lövöldözés tovább folyt, főleg az éjszakai órákban pedig megélénkült. Mindeközben a kirendelt honvédek parancsnoka megtudta, hogy a rabok ügyeik felülvizsgálatát akarják, nem pedig a táborból való kitörést, ahogy azt az örök hangoztatták. A tankok ágyúit ekkor kifelé fordították a külső támadók felé. Patthelyzet alakult ki.

Marschal Adrienn adatai szerint egy bányász ment fel motorkerékpárján Budapestre a minisztériumba a rabok ügyeit előmozdítani.⁴⁶³ Fakász Tibor szerint a környékbeli településekről is eljutottak kérvények Budapestre.⁴⁶⁴ A tábor vezetősége által készített beszámoló szerint pedig a tábor parancsnokságának sikerült kapcsolatot teremtenie a minisztériummal.⁴⁶⁵ Lehetséges, hogy mindhárom úton sikerült felvenni a kapcsolatot a minisztériummal, mindenesetre a táborvezetőség végül ígéretet kapott, hogy hamarosan egy ügyészégi csoport fog kiszállni a táborhoz, *„amely hivatott lesz szabadításokat eszközölni.”*⁴⁶⁶

Október 28-án végül megszületett az egyesség, győzött a sztrájk. Estére hattagú bizottság szállt le átvenni a bányát. A felszálló rabokat nagy örömmel, meghatódva fogadták társaik. A kerítésen kívül a tábort körülvevő páncélosok is köszöntötték a 94 órát a bányában töltő rabokat.

Október 29-én meg is érkeztek az ügyészek. G. Varga Miklós, Major Miklós és Nagy Andor megbízólevelük átadása után hozzá is láttak a szabadulólevelek kiállításához.⁴⁶⁷ Mivel a munka lassan haladt, a dorogi nemzeti bizottságból is érkezett két személy, majd pedig a csolnoki nemzeti bizottság küldöttei (3 fő) is csatlakoztak a szabadító bizottsághoz. Mivel a munka még így sem haladt megfelelő ütemben, ezért október 30-án a rabok maguk közül alakítottak egy rabbizottságot a szabadulólevelek kiállításáért.⁴⁶⁸ Ezen a napon Mecséri János is visszavonta a honvédség egységeit a tábortól.

---

valamilyen oknál fogva társadalmilag megbízhatatlan személyek. Dorog környékén a Sárísáp melletti Annavölgyön állomásozott ilyen alakulat. Germuska (2006a) 219 o.

⁴⁶¹ Fakász (2000) 72 o.

⁴⁶² Lehetséges, hogy ekkor érkezett az az öt harcokcsi, amit a parancsnokság beszámolója említ.

⁴⁶³ Marschal (2010) 46 o.

⁴⁶⁴ Fakász (2000) 73 o.

⁴⁶⁵ ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista” 46 sz. boríték 2 o.

⁴⁶⁶ u. o.

⁴⁶⁷ Nagy Andor századost Mecséri János küldte a táborba, segítő a két minisztériumi ügyész munkáját.

Fakász (2000) 73 o.

⁴⁶⁸ Marschal (2010) 47 o.

Október 31.-re szinte teljesen kiürült a tábor. A rabok feltételes szabadonbocsátási igazolványt, valamint fejenként 500 Ft kézpénzt kaptak. A táborban csak a köztörvényesek maradtak, őket a szabadító bizottság sem engedte el. Létszámuk 18-20 fő lehetett.⁴⁶⁹

5.5.8. A Széna téri Bányász-brigád Csolnokon

Habár a tábor kiürült, az örök mégsem nyugodhattak meg. November 1-én délelőtt egy személygépkocsival ötfős csoport érkezett a táborparancsnokságra. Az előző napokban szabadult Kolarics István vezette a csoportot, amely a tábor elhárító tisztjét, Baranya Sándort és Tóth Mihály operatív tisztet kereste.⁴⁷⁰ A táborparancsnokságon csak Baranyát találták, akit el is vittek magukkal. Azonban a Csolnokot Doroggal összekötő úton szembe találták magukat egy katonai Viponnal és egy busszal. A Viponból rálöttek a személyautóra. Kolaricsék azt hitték, hogy a rabtábor őrségével kerültek szembe. Kiszálltak az autóból és az út menti árokba vetették magukat. A nyomozó az út közepén állt feltartott kezekkel. A katonai autón és a buszon azonban nem az örök voltak, hanem a Széna téri felkelőkhöz tartozó „Bányász brigád” tagjai, akik a tábor felszabadításáért igyekeztek éppen Csolnokra.⁴⁷¹

A Bányász brigád Pilisszentivánon alakult október 28-án.⁴⁷² A Széna térről időlegesen kiszorult felkelőkhöz a nap folyamán csatlakozott az oroszlányi rabtáborból kitört rabok egy része és a pilisszentiváni bányászok egy csoportja. Ez utóbbiak közt volt több olyan személy is, aki korábban Csolnokon raboskodott.⁴⁷³ Már október 30-án, Pilisszentivánon javasolta Laurinyecz András - egy a volt rabok közül-, hogy szabadítsák fel a csolnoki rabtábort. A csoport vezetője, Ruzsnyák László azonban ekkor még elutasította az ötletet, tartva a tábor őrségétől és bízva a kormányzati döntésben a tábor feloszlásáról.⁴⁷⁴ A többség amúgy is vissza szeretett volna térni a fővárosba.

⁴⁶⁹ ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista” 46 o. boríték 2 o.

⁴⁷⁰ u. o.

⁴⁷¹ Eörsi (2004) 97- 98 o.

⁴⁷² u. o. 67 o.

⁴⁷³ A Bányász-brigád tagjai közt tehát nem azok a volt csolnoki rabok voltak, akik majd csak október 29. és 31. között fognak szabadulni, és akiket Ikarusz buszok szállítottak Budapestre a Nyugati pályaudvarhoz. Arany- Tóth Ferenc visszaemlékezései, Fejér-Vasvári (2002). 33 o.

⁴⁷⁴ Eörsi (2004) 63 o.

Ezek után a Szabó János által értük küldött tehergépkocsikon illetve gyalog elhagyták Pilisszentivánt, és csatlakoztak a soraikat újra rendező Széna tériekhez.⁴⁷⁵

Itt a csoport feladatát Szabó János jelölte ki. Azokat az ÁVH-sokat kellett begyűjteniük, akik nem tettek eleget a Belügyminisztérium felhívásának. Az esetleges önbíráskodásokat megelőzendő pártfunkcionáriusok bekísérése is feladatuk volt.⁴⁷⁶

November 1-én indultak el végül Csolnokra. A rabszabadító csoport nem a teljes Bányász-brigád volt, hanem csak egy buszra való felkelő.

Alig indult el azonban a busz, amikor a Mártírok útja 85. számú házból rálöttek. A gépjármű megállt, a forradalmárok pedig elkezdtek átfésülni az épületet. Az épület tetején fel is fedeztek egy orvlövészt, akit Tóth János egy rövid tűzpárbajt követően lelőtt.⁴⁷⁷ Ezt azonban a többiek nem győzték kivárni és Tóthot hátrahagyva inkább tovább indultak.

Először Dorogon álltak meg, ahol a Nemzeti Bizottság a busz mellé rendelt egy Vipon gépjárművet egy tisztel és három katonával. Ez a konvoj indult el azután Csolnokra. Feltételezhető, hogy Dorogon már felvilágosították a felkelőket arról, hogy a rabbánya már felszabadult. Azonban a brigád tagjai közül többnek is volt mit törlesztenie, így folytatták útjukat.

A csolnoki úton aztán szembe találták magukat egy személygépkocsival, benne a gyűlölt nyomozótisztel. Azt feltételezték, hogy szökni akar ezért löttek rá a személyautóra. Szerencsére nem alakult ki tűzharc. Sikerült tisztázni a helyzetet. A Bányász-brigád is szeretne volna magával vinni Baranyát, de Kolarics meggyőzte őket és így továbbengedték.⁴⁷⁸ A csoport ezután tovább folytatta útját.

A tábor tervszerűen körbe vették és csatárláncban közelítették meg. Amíg az őrtoronyban lévő őr elment figyelmeztetni a parancsnokságot a felkelők elfoglalták a tábor. A vezetőket és Bessenyei Lajos „eü” tisztet lefogták. Ez utóbbira különösen is haragudtak, mivel kíméletlenül bánt korábban a foglyokkal, és a betegeket is a bányába küldte dolgozni.⁴⁷⁹ Többen fenyegették, majd bokán rúgták és ellökték. A tiszt arra panaszkodott, hogy fáj a gyomra, ekkor egy fél marék gyógyszert etettek meg vele.⁴⁸⁰ A gyógyszert az egészségügyi szobából szerezték, amit felfeszítettek. A benne található

⁴⁷⁵ ÁBTL V-146 379sz. dosszié, Rusznyák László és társai. 115 o.

⁴⁷⁶ Eörsi (2004) 97 o.

⁴⁷⁷ ÁBTL V-146048 sz. dosszié. Tóth János és társai.60 o.

⁴⁷⁸ Baranya Istvánt a Pestvidéki fogházba vitték, ahonnan a szovjet csapatok szabadították ki. ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista”,46 sz. boríték 2 o.

⁴⁷⁹ Eörsi (2004) 99 o.

⁴⁸⁰ ÁBTL V-146 379 sz. dosszié, Rusznyák László és társai, 13 o.

gyógyszereket és kötszereket a buszra hordták. Az irodában lévő pánccszekrény kinyitatták és a benne lévő pénzt magukhoz vették.⁴⁸¹ A köztörvényes rabokat is szabadon engedték. Végül az egészségügyi tisztén kívül Szabó Ferenc és Gyetvai Zoltán törzsőrmestereket vitték magukkal. Talán ekkor került sor a tábor iratanyagának megsemmisítésére is.

Budapesten a rabokat átadták a fogdának. A zsákmányolt fegyvereket, pénzt és a kantinból eltulajdonított cigarettát is leadták. Érdekes, hogy másnap Gyetvait taxival (!) szállították vissza Csolnokra.⁴⁸² A többi fogolynak sem esett később bántódása.

A Bányász-brigád másnap, november 2-án Ausztriába indult fegyverekért és gyógyszerért, majd november 4-én a szovjet csapatok tartóztatták le őket a szombathelyi laktanyában.⁴⁸³

A csolnoki rabtáborban november 1. után már nem történt semmi említésre méltó esemény egészen a tábor hivatalos feloszlatásáig.

5.6. Kesztlőc: tények és torzítások

A dorogi szénmedence bányásztelepülései közül, beleértve Dorogot is, talán a legnagyobb mértékű, de mindenesetre a legnagyobb hírű forradalmi események a Pilis hegység lábánál elterülő Kesztlőcön játszódtak le. Az 1956-os események jobb megértéséhez érdemes kissé jobban megismerkedni a falu történetével, különös tekintettel a II. világháború vége és 1956 közötti időkre.

5.6. 1. Kesztlőc története a kezdetektől a II. világháborúig

A hosszan elnyúló falu a Kétágú hegy- Fekete hegy- Pilis nyereg- Klastromi szirtek alatt húzódik. A falu területéről későbronzkori urnasíros temetőjére utaló edények kerültek elő. A község határában vezetett a római korban a Brigetiot

⁴⁸¹ Az összeg nagyságáról ellentmondásosak a források. Eörsi László és Marschal Adrienn 6 és 7 ezer forintról számol be. A parancsnokság beszámolójában 16-17 ezer forint szerepel. Véleményünk szerint inkább az előbbi összeg a valószínűbb.

⁴⁸² ÁBTL V-146 379 sz. dosszié Rusznyák László és társai, 13 o.

⁴⁸³ u. o. 109 o.

Aquincummal összekötő út. Római településre utaló régészeti leletek is előkerültek. A népvándorlás korában avar törzsek laktak ezen a területen.⁴⁸⁴

A honfoglalás korában a pilisi erdő az Árpád család birtokterülete volt. A falu első okleveles említése 1075-re tehető, I. Géza királyunk idejére. A földrajzi adottságoknak megfelelően a falu lakossága szőlőműveléssel foglalkozott. Kezdetben csakúgy, mint Dorog- a királyi udvart szolgálták ki, később a falu az esztergomi káptalan birtokába került.⁴⁸⁵

1242 telén a többi Esztergom környéki településsel egyetemben Kesztlöcöt is feldúlták a tatárok. A tatárjárás után a megszülető pálos rend központja lesz a faluhoz tartozó Klastrompusztán található Szent Kereszt kolostor.⁴⁸⁶ Feltételezhető, hogy az 1270-ben elhunyt rendalapítót is itt temették el.

Kesztlöcöt a török korban is lakták. A falu nem csak a töröknek, hanem a királyi Magyarországnak is adót fizetett. A török kor végére mindössze 16 család volt a faluban, akik szőlőművelés mellett földművelésből, állattenyésztésből és mészégetésből éltek.⁴⁸⁷

A kis híján elnéptelenedő faluba 1716-tól telepítenek szlovákokat. 1732-ben 231-en lakták a falut. Ez a szám a 19. sz. elejére elérte az 1000 főt és a század folyamán tovább növekedett.⁴⁸⁸

A betelepülésnek köszönhetően a falu elszlovákosodott. Lakói a XIX. sz. folyamán szőlőműveléssel (az 1891-92-ben a falut elérő filoxéra járvány erősen visszavetette a termőterületet⁴⁸⁹), fakitermeléssel és mészégetéssel foglalkoztak.

A XIX. sz. végére egyre több kesztölci vállalt munkát a környékbeli bányákban. Általában a csolnoki és dorogi aknákba jártak dolgozni. A XX. sz. elejére lényegében bányásztelepüléssé vált a falu. Az I. világháború idején a besorozott 60 főből 34 fő vesztette életét a fronton.⁴⁹⁰

Az első világháború után a bányászat visszaesése nagy hatással volt a falu életére. Az eddig sem gazdagságáról híres település lakosságát nagyon súlyosan érintette a hanyatlás. Az 1924-ben elbocsátott bányászok⁴⁹¹ új munkahelyet kerestek maguknak.

Ezt az új munkahelyet azonban nem Magyarországon, hanem Franciaország és Belgium bányáiban találták meg. Az 1920-as második felétől kb. 30 család vállalt

⁴⁸⁴ Radovics Istvánné (2001). 9 o.

⁴⁸⁵ u. o. 11 o.

⁴⁸⁶ u. o. 47 o.

⁴⁸⁷ u. o. 16 o.

⁴⁸⁸ u. o. 17 o.

⁴⁸⁹ u. o. 20 o.

⁴⁹⁰ u. o. 21 o.

⁴⁹¹ Vö.. Schmidt Sándorra vonatkozó rész.

munkát Nyugat-Európában. A legtöbben 3-4 év után visszatértek. A bányászok ugyanis nem akarták véglegesen elhagyni Magyarországot, inkább csak a széntermelés újabb fellendülésére vártak.

Sokan egyedül dolgoztak külföldön. Az itthon lévő kis földeket az asszonyok művelték. Ezek a kis földek a korábbi években nagy segítséget jelentettek az alacsony bányászfizetésből nehezen megélő embereknek. A külföldi munkavállalásnak a gazdasági világválság szabott korlátot. A II. világháború kitörésekor pedig az összes munkavállalót visszaküldték Magyarországra.⁴⁹²

A külföldön dolgozó bányászok a kommunista eszmékkel már Magyarországon kapcsolatba kerültek. Franciaországban és Belgiumban ez a kapcsolat kiszélesedett. Többen a Francia Kommunista Pártba is beléptek.⁴⁹³

5.6.2 „Felszabadulás” és csalódás: a szovjet csapatok bevonulása Keszthölcre

1944 decemberéig megkímélték a falut a háború viharai. A szénbányászat a háború alatt is fontos iparág volt, így a férfilakosság nagy részét mentesítették a katonai szolgálat alól. A szovjet csapatok bevonulása – csakúgy, mint az összes környékbeli településen- a főváros köré vont ostromgyűrű létrehozásával volt összefüggésben. A kesztölci plébánia évkönyvében dr. Várnai József írt a szovjet csapatok megérkezéséről.⁴⁹⁴ A Keszthölcn tartózkodó magyar csapatok felvették a harcot a szovjetekkel, de rövid harc után sikerült kiszorítani az ellenállókat.

A falu lakossága várta a „felszabadító csapatok” megérkezését. Tették ezt egyrészt azért, mert a község szláv ajkú lakossága bízott a rokon nemzet jóindulatában, másrészt a korábban ismertetett okok miatt Keszthölcn több kommunista és baloldali elkötelezettségű ember is élt. Sőt a faluban az akkor illegális kommunista pártnak is éltek tagjai, akik aktívan kivették részüket az ellenállásból. 1944-ben a német megszállás után a Pilis barlangjaiban fegyvereket és élelmiszert is gyűjtöttek. Több kesztölci ellen a nyilasok elfogatóparancsot is kiállítottak.⁴⁹⁵ Kara Józsefet pedig 1944 novemberében

⁴⁹² Forrás: Keszthölci Krónika című dokumentumfilm (Magyar Televízió, Szegedi Körzeti Stúdió, 1992), szöveggönyv (muster). Kara Ferenc visszaemlékezései. A vonatkozó részek a szerző birtokában

⁴⁹³ Munkáshatalomért(1980) 90 o. ill. 198 o.

⁴⁹⁴ Historia Domus, Keszthölci 38 o.

⁴⁹⁵ ÁBTL V-144-173 Kertész Ferenc, 28 o.

egy razzia során el is fogták és kivégezték.⁴⁹⁶ A nehézségek ellenére is sikerült 20 munkaszolgálatos zsidót a Pilis barlangjaiban elrejtetni. Ők túl is éltek a vészkorszakot.

A „felszabadítás”-ban azonban nem sok köszönet volt. 1944. december 30-án ugyanis a szovjet csapatok összegyűjtötték a falu hadköteles korú lakosságát, kb. 380-400 embert.⁴⁹⁷ Személyes visszaemlékezések szerint a megszállók furcsállották, hogy háború végén ilyen sok férfi volt a faluban.⁴⁹⁸ A szovjetek igyekeztek mindenkit megnyugtatni, és azt ígérték, hogy mindenki kap igazolást arról, hogy a bányában dolgozik. Erre azért lett volna szükség, mivel a főútvonal túloldalán található bányát gyalog közelítették meg a bányászok. A háborús időben fontos volt, hogy igazolni tudják magukat.

A kesztölciek hittek az igaznak tűnő érvelésnek. Az igazolás kiállításáért a férfiakat először a szomszédos településre, Piliscsévre vezényelték át. Majd egyre távolabb, mindig halogatva az igazolványok kiállítását. Ercsiben már fehérpartizánként kezelték őket. Innen szigorú őrizet alatt szállították el a társaságot Bajára, innen Szegedre, majd Temesvárra. A nagy gyűjtőtáborban kiütött a hastífusz és a vérhas. *”Reggelként kocsival vitték ki a halottakat a kiásott gödrökbe, aki túlélte, 1945 tavaszán kivitték a Szovjetunióba.”*⁴⁹⁹

A szovjet hadsereg alig egy-két kilométerre a front mögött megszervezte több száz férfi értelmetlen elhurcolását. Ezek azok a bányászok, akik hiányát annyira megérezték a szénbányászat újraindításánál. Pedig a szovjet kormánynak is érdeke lehetett volna a szénbányászat mielőbbi működtetése, ha másért nem, akkor a háború utáni jóvátétel gyorsabb teljesítéséért.

Kesztölcön eközben senki sem tudta, hogy mi történt az elvezényelt férfiakkal. A hetek múlva megszökött vagy betegen visszatért emberek számoltak csak be sorstársaiknak tragédiájukról.

A faluban maradt lakosság sem járt sokkal jobban. 1945. február 4.-től március elejéig az egész falut kitelepítették a korábban már említett Piliscsévre. Egy hónap múlva térhettek csak vissza a teljesen kifosztott településre.⁵⁰⁰ A kényszermunkából 1947-ben érkeztek csak vissza azok, akik túléltek az utazást és a Szovjetunióbeli munkát.

⁴⁹⁶ KEMÖL XXIII. 734 b Kesztölc biz iratok 44/a o. ill. Bányász ellenállók (2000) 13 o.

⁴⁹⁷ Fakász (2000) 138 o.

⁴⁹⁸ Radovics Vilmos visszaemlékezései. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁴⁹⁹ Fejér- Vasvári.II.(2002) 698 o.

⁵⁰⁰ Kosztka Gáspárné, Forda Ferenc, Szivek Istvánné visszaemlékezései, Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

5.6.3. Kesztlőc a háború után: nyomor és lakosságcsere

A teljesen kirabolt falut az éhezés fenyegette. Szerencsére a település hagyományából adódóan rendelkeztek olyasmivel, amire nagy szükség volt a háború pusztította Magyarországon. Önszerveződő alapon meszet égettek, amit aztán az Alföldön élelmiszerre cseréltek.⁵⁰¹ A mészégetést és az élelmiszer elosztását egy Franciaországot megjárta kommunista, Farsang András irányította. Több alkalommal is sikerült így élelmiszert szerezni a falu számára. Az elosztás kérdésében azonban egy idő után nézeteltérés alakult ki Farsang András és a falu többi kommunista vezetője között. Hiába volt párttag, MSZHSZ⁵⁰² titkár, mégis sikerült őt kiszorítani a többi vezetőnek a falu irányításából.

Farsang Andrásra jellemző volt, hogy ezután sem adta fel a közösségszervező munkát a faluban. Először a Munkásotthonban, majd miután innen is kiutasították, saját házának udvarán tartott bokszedzéseket az érdeklődő fiataloknak. Igazi „kovászember” volt, aki azonban tevékenységével igencsak felingerelte volt párttársait.⁵⁰³

Alig indult meg újra az élet a faluban, amikor újabb történések kavarták fel az indulatokat. 1946. február 27-én aláírták a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezményt.⁵⁰⁴ Megkezdődött az agitáció, minél több szlovákot próbáltak rábeszélni az áttelepülésre. Az egyik sokat hangoztatott érv az volt, hogy a csehszlovákok, mint szövetségesek, hamarabb fognak hazatérni a hadifogságból, mint a háborút a vesztes oldalon befejező magyarok. A szlovákiai áttelepülés esetére megígért nagy ház és sok föld is sokakat csábított.

Kesztlőcről két hullámban települtek át a családok. Először 1946. június 13-án, másodjára szeptember 12-én indult el összesen 368 ember.⁵⁰⁵ A megürült házakból csak hatot kaptak menekült magyarok. A többi a visszamaradt rokonoknak jutott, illetve ezekből lett óvoda és a későbbiekben az MDP helyi szervezetének pártháza is.⁵⁰⁶

A második világháborúig egy alapvetően homogén és baloldali beállítottságú falu lakosságát kétszer is „megkavarták”. A szegénység továbbra is megmaradt, az új politikai rendszer a kezdeti lehetőségek után, a kommunista diktatúra egyre intenzívebb kiépülésével együtt sem váltott be semmit azok közül az ígéretek közül, amiért is a

⁵⁰¹ Farsang Andrásné visszaemlékezései, Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵⁰² MSZHSZ: Magyar Szabadságharcos Szövetség

⁵⁰³ Farsang Andrásné visszaemlékezései, Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵⁰⁴ Ortutay (1992) 21. o.

⁵⁰⁵ Ortutay (1992) 22. o.

⁵⁰⁶ u. o. 23 o.

kesztölciek a baloldali-kommunista eszmék felé fordultak. A falusiak, amíg lehetett, megpróbálták megőrizni a helyi demokráciát. Az iskolák államosítását még felerészben megtagadta a képviselőtestület.⁵⁰⁷ Ezzel szemben 1949-ben már teljes mértékben támogatták a képviselők ugyanezt az intézkedést.⁵⁰⁸

Ugyanígy megpróbáltak ellenállni a téeszésítésnek is, hiszen a nem túl magas bányászfizetésekből megélni próbáló családok kis földjeikből igyekeztek kipótolni háztartásuk szükségleteit. A téeszek megszervezése éppen ezért nagyon nehezen ment. Még 1951-ben is arról tanúskodnak az MDP helyi szervezetének iratai, hogy kevesen léptek be a termelőszövetkezetbe.⁵⁰⁹ Amikor azonban minden földet kötelezően be kellett adni a közösbe, ezek a bányászcsaládok elveszítették a konyhára való előteremtésének egy nélkülözhetetlen forrását.

5.6.4. Válaszok a diktatúrára; tiltakozás és büntetése: Marek Lajos története

A totális diktatúra kiépülése, a szabadságjogok teljes megszüntetése és az általános elnyomorodás egyre nagyobb elégedetlenséget szított. Az egyes emberek életében ez különbözőképpen nyilvánult meg. Voltak, akik a túlélésre törekvés vagy az őszinte elkötelezettség jegyében a tökéletes behódolást és az azonosulást választották. Voltak, akik teljes passzivitásba süllyedve figyelték az eseményeket, és voltak olyanok is, akik tenni akartak valamit a diktatúra ellen. A kommunista államvédelem természetesen mindhárom csoportot igyekezett félelemben tartani. Mindenkit figyeltek, még a legkisebb falvakban is.

Az 1949. május 15-én megtartott országgyűlési választásokon kizárólag a Népfront jelöltjeire lehetett szavazni. A hivatalos végeredmény szerint az ország lakosságának 96%-a járult az urnák elé.⁵¹⁰ Néhány érvénytelen szavazatot leszámítva mindenki a Népfront jelöltjeire adta le voksát.

Ezen az 1949. május 15.-i választáson természetesen Keszölcön is szavaztak. Azonban egy fiatal munkás, Marek Lajos egy üres borítékot dobott az urnába, így tiltakozva a választásnak nevezett színjáték ellen. Ez nem is jelentett volna bajt a

⁵⁰⁷ KEMÖL Keszölc község képviselőtestületének jegyzőkönyve 1947-1950. 53. o.

⁵⁰⁸ u. o. 94-95. o.

⁵⁰⁹ KEMÖL MDP járási bizottság 1951-55, 33-as fond 4-es fond csoport, 44-es őrzőegység 11. és 13. o.

⁵¹⁰ Romsics (2000) 597. o.

számára, ha a választási bizottság tagjai nem veszik észre ezt a csendes akciót. Ebben az időben azonban a szavazófülkében sem volt szabadság. A választások után közölték Marek Lajossal, hogy „*így nem lehet viselkedni a népi demokráciában*”, ezért az eddigi fatelepi munkahelyéről a bányába helyezik át, és a későbbiekben se számítsen semmi jóra.

Marek Lajos egy egyszerű bányászcsalád négy fiúgyermeke közül a második volt. Édesapjának és bátyjának sikerült megszöknie a szovjetek által elhurcolt csoportból, őt csak azért nem vitték el, mert 1944-ben még túl fiatal volt.⁵¹¹ A választásokon való részvételéig semmilyen politikai megnyilvánulása nem volt. Egyszerűen csak zavarta a diktatúra és az általános nyomor. A munkahelyéről való áthelyezés után két lehetőséggel kellett számolnia: vagy elfogadja a döntést, és egész életében viseli a megbélyegzést és mindazt a hátrányt, amit emiatt az egy cselekedete miatt ráronak, vagy másik megoldásként megpróbál megszökni valamelyik nyugati országba. Marek Lajos ez utóbbi megoldást választotta. Egy barátjával Csehszlovákián át Ausztriába szökött volna, azonban az osztrák határon egy szovjet járőr elfogta őket. A két fiatalat visszatoloncolták Szombathelyre. Itt alkalma volt megismerkedni az ÁVH módszereivel. A szombathelyi bíróság tiltott határátlépésért 1949. december 24-én öt hónapi fogházbüntetésre ítélte.⁵¹²

5.6.5. Marek és Erdélyi: egy rendszerellenes szervezkedés kezdetei

Marek Lajos visszaemlékezése szerint Szombathelyen olyan sok volt az elítélt, hogy egy részüket át kellett szállítani Sátoraljaújhelyre.⁵¹³ Itt ismerkedett meg a börtön rabkórházában dolgozó, szintén elítélt Erdélyi Józseffel.

Erdélyi József 1930-ban született Budapesten. Édesanyja korán meghalt, édesapja pedig a világháború alatt Ausztriába távozott és Salzburgban telepedett le. Erdélyi a Fasori Gimnázium elvégzése után az orvosi egyetemre iratkozott be. 1949-ben ő is megkísérelte elhagyni az országot, de Marek Lajoshoz hasonló úton végül ő is a sátoraljaújhelyi börtönbe került.⁵¹⁴

⁵¹¹ Marek Lajos visszaemlékezései Forrás Id.: 492 sz. lábjegyzet

⁵¹² ÁBTL V-102 010/1. sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 352. old.

⁵¹³ Marek Lajos visszaemlékezései Forrás Id.: 492sz. lábjegyzet

⁵¹⁴ ÁBTL: V-102 010/4. sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 252. old.

Erdélyi és Marek között rövidesen barátság szövődött. Itt a börtönben határozták el, hogy megpróbálnak valamit tenni a fennálló rendszer ellen. A ma is hozzáférhető források alapján igen nehezen lehet meghatározni, hogy mi is volt a tulajdonképpeni szándékuk. A későbbi eljárás peranyagának ismeretében és Marek Lajos későbbi, szóbeli visszaemlékezése alapján nagy bizonyossággal annyi állapítható meg, hogy szabad életet kívántak teremteni az országban az általános nyomor és a terror megszüntetésével. Ezen célok eléréséhez ők annyiban kívántak hozzájárulni, hogy szervezeten várták a változást, és a többi emberben is életben akarták tartani a szabadság utáni vágyat.

A későbbi szervezkedés elméleti háttérétől ennél többet jelen pillanatban nem lehet megállapítani. Az biztos, hogy a totális diktatúra és a teljes nyomor egy idő után társadalmi robbanáshoz vezetett. Ez a szabadságvágy majd csak 1956-ban torkollott forradalomba, de már az '50-es évek elejétől kimutatható az ország területén.

A szervezkedés tényleges megindulása Marek Lajos szabadulásával vette kezdetét. Kesztlöcön Marek, Erdélyi József volt iskolatársával, Inzsel Károllyal együtt az egykori Kisgazda Párt valamikori tagjait szervezte be. A faluban, bár nem olyan nagy számban, mint a bányászok, voltak önállóan gazdálkodó parasztok is. Ezek a Kisgazda Párt tagjai voltak, amíg lehetett. Az erőszakos tévesztés és a Kisgazda Párt szétverése után Navratil Rudolf és néhány volt kisgazda⁵¹⁵ szívesen támogatta Marek és Erdélyi elképzeléseit. A szervezkedés szó erre az időszakra még csak nagyon óvatosan alkalmazható, hiszen 1950 tavaszától 1951 tavaszáig semmilyen konkrét formát nem öltött az ellenállás, mindössze alkalomadtán összejöttek valamelyikük borospincéjében, és kritizálták a fennálló rendszert.

Már ezért a tevékenységért is elítélhették volna őket ebben a korszakban, azonban a baráti borozgatások mellett egy sokkal súlyosabb cselekményt is véghezvittek: bújtatták a katonai szolgálattól önkényesen távolmaradó Inzsel Károlyt. Egészen addig a faluban maradt, amíg Erdélyitől Horváth Károly névre kiállított hamis papírokat nem kapott. Ezek után visszatért Budapestre, ahol is Erdélyi Ottóval, Erdélyi József öccsével lakott egy lakásban, és egy baromfifeldolgozóban helyezkedett el.⁵¹⁶

1951 tavaszán egy újabb budapesti fiatalember bukkant fel Kesztlöcön. Jámbor Lászlónak hívták, ő is menekült, és őt is Erdélyi irányította a faluba.

⁵¹⁵ Radovics Vilmos, Radovics Gáspár, Kochnyák József, Hertlich János

⁵¹⁶ ÁBTL V-102 010/4. sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 380-383. o.

5.6.6. Jámbor László és a szervezkedés budapesti szálai

Jámbor László 1947-ben érettségizett Budapesten a Könyves Kálmán Gimnáziumban.⁵¹⁷ Három félévet járt az orvosi egyetemre, majd abbahagyta. A bölcsészkarra szeretett volna átjelentkezni, ide azonban nem vették fel, mivel „*burzsoá tempónak*” minősítették magatartását, mármint azt, hogy nem fejezi be azt az egyetemet, amit elkezdett. Mivel az orvosi egyetemet semmiképpen sem akarta folytatni, inkább az Orosz Intézetben tanult tovább.⁵¹⁸

Gimnáziumi barátai az érettségi után is összejártak, folytatva az iskolai cserkészcsapat akkorra már betiltott tevékenységét. Vezetőjük Weingartner Béla volt. Gyakran jártak kirándulni a Budapest környékén fekvő hegyekbe. Ilyen útjaik során fedeztek fel elhagyott fegyvereket, lőszereket és aknákat. Különböző barlangokat is rendbe tettek, hogy az esetleges háború idején a kényszerbesorozás elől ide meneküljenek.⁵¹⁹

Jámbor közös kirándulásaikra magával vitte barátnőjét, Hubay Katalint is.

A Weingartner-féle szervezkedés végét egyik társuk árulása okozta. Torma László, tisztiiskolába járó barátjuk attól való félelmében, hogy alakulatát a Szovjetunióba vezénylik, 1951 februárjában elhagyta alakulatát és egy a csoport által előkészített barlangban bujkált.⁵²⁰ Márciusban kirándulók majdnem felfedezték, megijedt és nővére családjához menekült. Másnap önként jelentkezett alakulatánál, ahol vallomást tett. A Weingartner-csoport minden tagját őrizetbe vették.⁵²¹

Jámbor László és egy barátja megszökött a letartóztatás elől. Barátját később elfogták, Jámbornak azonban nem akadtak a nyomára. Hubay Katalint is többször kihallgatták, majd elengedték. Informátort állítottak rá és Jámbor családjára, hátha ilyen módon sikerül Jámbor nyomára akadni.⁵²²

Hubay Katalin a megfigyelés ellenére folyamatosan félrevezette az államvédelmet és szervezte szerelmének bujkálását. Jámbor előbb egy Mátyás-hegyi villában, majd Óriszentmiklóson rejtőzött. Innen került Keszölcse, majd újra

⁵¹⁷ ÁBTL V-102 010/3. sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 214-215. o.

⁵¹⁸ u. o. 399. o.

⁵¹⁹ u. o.

⁵²⁰ u. o... 319-320 o.

⁵²¹ Bővebben ld.: ÁBTL V-51-827 sz. dosszié, Weingartner Béla és tsai.

⁵²² ÁBTL V-102 010/ 1 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 352 o.

Budapestre. Bujkált még Solymáron és Nógrádon is. Utolsó tartózkodási helye 1952 júliusától Szuhahután volt.⁵²³ Itt fogta el aztán az ÁVH 1952 augusztusában.

Amint arról már korábban szó esett, Jámbor Erdélyi révén került Kesztlőre. Erdélyit Hubay Katalin ismerte meg 1951. április elején, Újpesten a Szent László tér és a Nagysándor utca sarkán lévő trafiknál. A trafik tulajdonosa, Koor Emil mutatta be őket egymásnak. Hubay régóta ismerte Khoort és megbízott benne.⁵²⁴ Erdélyi ajánlotta fel, hogy elbújtatja Jámkort Kesztlőcön. Jámbor 1951. április végén - május elején került a faluba, ahol először Marek Lajos családja, majd pedig Farsang András rejtegette.⁵²⁵ 1951 őszén került újra Budapestre, mivel a faluban több embernek is feltűnt az idegen férfi.

5.6.7. A kesztölci szervezkedés valós elemei

Farsang András Jámbor bújtatása révén került kapcsolatba Marek Lajossal és Erdélyi Józseffel, aki egy újabb csoportot szervezésébe kezdett. Ebben már többségben voltak a bányászok. Ez a csoport már tényleges ellenálló tevékenységet végzett.

1951 júniusában ellopták a kesztölci munkásotthonban található rádiókészüléket. Ennek eladásából szerették volna előteremteni a pénzt egy sokszorosító megvásárlásához. Az akció sikerült a rádiót Erdélyi egyik barátja autóval szállította fel Budapestre.⁵²⁶

1952 tavaszán újabb akciót hajtottak végre. Marek Sándor (Marek Lajos öccse) és Petróczy János felgyűjtotta a tsz szalmakazlát. Nem sokkal később a dorogi tszcs szalmakazlát is megpróbálták felgyűjtani, ez azonban az erős szél következtében nem sikerült.⁵²⁷

1952 májusában Farsang András és Dudik Aladár megverte a falu MSZHSZ titkárát. A helyi földműves Szövetkezet kocsmájában keveredtek szóváltásba a titkárral, akit záróra után mindketten megverték.⁵²⁸

A legkirívóbb eset, ami után ténylegesen is elkezdtek keresni az ellenállókat 1951 tavaszán játszódott le. Röplapokat készítettek és szórtak Kesztlő környékén és Budapesten.

⁵²³ ÁBTL V-102 010/ 1 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai., Szuhahuta mai neve Mátraalmás.

⁵²⁴ Hubay Katalin személyes közlése. 2003, január 22

⁵²⁵ Dudik Aladár személyes közlése. 2002, május 14

⁵²⁶ ÁBTL V-102 010/4 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 302-311 o.

⁵²⁷ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 192-193 o. ill. 318 o.

⁵²⁸ Dudik Aladár személyes közlése. 2002, május 14

Az, hogy kinek az ötlete volt a röplapok készítése és szórása, ma már nem lehet eldönteni. Lehetséges, hogy Erdélyi és Marek Lajos a kezdetektől is ezt tervezte, és a szervezkedés legfontosabb gyakorlati tevékenységének is ezt tartották volna, és nem a bármiféle fegyveres ellenállást. Az is lehet, hogy a rendszeresen rendszerellenes szövegeket és verseket író Jámbor javasolta ezt a falubelieknek.⁵²⁹

Az mindenképp bizonyosnak tűnik, hogy a szövegeket Erdélyi József fogalmazta. A gépelést és a sokszorosítást Zentai Jánosné, Jámbor nővére végezte. A röplapok keretének nemzetiszín csíkozását Hubay Katalin készítette.

A kesztőlciak a röplapokat Jámbor László segítségével Esztergomban, Dorogon, Tokodon, Piliscséven és Leányváron ragasztották ki. Farsang András vallomása szerint kb. 250 darabot.⁵³⁰ Erdélyi Inzsel társaságában Pestlőrincen és Kispesten függesztett ki mintegy 50 darabot. Hubay Katalin pedig Újpesten szórt röplapokat.⁵³¹ Bár a korabeli helyi sajtó nem adott semmiféle hírt a provokációról a személyes visszaemlékezések és az 1952-es események azt mutatják, hogy a kesztőlcieknek ezzel a cselekedettel sikerült igazán felbőszíteniük a hatalom képviselőit.⁵³²

5.6.8. Leleplezés és megtorlás

Végül a szervezkedés az egyik résztvevő árulása révén lelepleződött le. A röplapszórás után az államvédelem keresni kezdte az elkövetőket. A megyei pártfunkcionáriusok is elkezdtek érdeklődni a településen, valamint a környékbeli a gyárakban és a bányákban. Egyes források szerint pénzjutalmat is felajánlottak nyomravezetőknek.⁵³³ Nagy valószínűséggel az 1952 májusában megvert MSZHSZ titkár, Váczi József akadt a szervezkedés nyomára. Ő értesült róla, hogy sógora, Fuzik Károly kapcsolatban áll Farsang Andrásékkal.

Fuzik 1948-tól börtönbüntetését töltötte, mivel két barátjával agyonvert egy férfit egy futballmérkőzés vagy egy táncmulatság után.⁵³⁴ Fuzik korábban azok között volt, akik Farsang Andrásához jártak bokszedzésre. Farsang a börtönben is meglátogatta

⁵²⁹ ÁBTL V-102 010/2 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 160/ 1-4 o.

⁵³⁰ ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 110 o.

⁵³¹ Hubay Katalin személyes közlése. 2003, január 22

⁵³² A korábban, a csolnoki események kapcsán megemlített Szalai Ferenc és társai elleni eljárás során is felmerült Farsang András és Marek Lajos neve, mint olyan személyek, akiknél fegyver van. Bővebben: ÁBTL V-103 542 sz.dosszié. 205 o.

⁵³³ Dudik Aladár személyes közlése. 2002, május 14

⁵³⁴ Farsang Andrásné visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

Fuzikot és többek közt a szervezkedésről is beszélt neki. Fuzik azután ezt az információt adta tovább sógorának. Fuzikot 1952 júniusában az ÁVH beszervezte. Idő előtt szabadult a börtönből és pénzzutalmat is kapott.⁵³⁵ Fuzik cserébe segített felderíteni a szervezkedést és provokátorként is működött.

Az ÁVH az elegendőnek ítélt információk birtokában végül 1952. augusztus 8.-ról 9.-re virradó éjjel csapott le a Kesztlőciekre. Az augusztus 7-én kelt Operációs terv⁵³⁶ szerint őrizetbe kívánták venni: Kovács János, Farsang András, Nagy Bálint, Dudik Aladár, Fekete Mihály, Velmovszki István, ifj. Petróczy János, Farsang Ferenc, Marek Sándor, Marek Lajos kesztölci és Újvári Ferenc esztergomi lakosokat. Minden letartóztatásra két komáromi és két budapesti ÁVH-s volt kirendelve. Ez összesen harminchét ember, nem számítva a „*pesti elvtársakat*”, akik a falu biztosításában segítettek.

Az ÁVH-sok tartottak attól, hogy esetleg fegyveres ellenállásba ütközhetnek. Egy személy kivételével azonban mindenkit letartóztattak. Problémát csak az okozott nekik, hogy a faluban nem sokkal azelőtt változtatták meg a házszámokat, és így két alkalommal is rossz helyre mentek először az államvédelem nyomozói. Az ÁVH-sok gyorsan és határozottan hajtották végre feladatukat. Mindenhol azonnal leteperték és megbilincseltek az emberüket. Csak Dudik Aladár elfogásánál volt kisebb verekedés, mely során Dudik eltörte az egyik ÁVH-s kezét.⁵³⁷

Az őrizetbe vételek tehát egy személy kivételével eredményesek voltak. Marek Sándor és Marek Lajos elfogásakor támadtak problémák, ugyanis a falu közepétől hazafelé tartó Marek Sándor észrevette, amint két ÁVH-s elvezeti Velmovszki Istvánt.⁵³⁸ Mivel arra már nem volt ideje, hogy riassza Farsang Andrásékat, hazaszaladt és figyelmeztette bátyját. A kesztölciek elfogásáról készült beszámoló szerint a hibás helyszínrajz miatt először a szomszéd házhoz törtek be az ÁVH-s nyomozók.⁵³⁹ Ezalatt volt idejük a kerítésen átugorni a Marek fivéreknek. Marek Lajos, miután észrevette a szomszédos házaknál álló ÁVH-sokat, a közeli patak felé indult. Marek Sándor a közeli hegyek felé vette az irányt. Öt néhány órával később elfogták a szervezkedés egyik fegyverraktáránál.

⁵³⁵ Velmovszki István és Petróczy János visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet ill. Dudik Aladár személyes közlése. 2002, május 14

⁵³⁶ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 73 o.

⁵³⁷ Dudik Aladár személyes közlése. 2002, május 14

⁵³⁸ Marek Sándor visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵³⁹ ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 71-72 o.

Marek Lajosra, miközben a patak felé futott többször is rálöttek. A jelentés szerint helyismeretének köszönhetően, hogy sikerült elmenekülnie. A nyomok alapján látszott, hogy megsebesült.⁵⁴⁰ Marek Lajos visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a kezén érte a golyó.⁵⁴¹ Vérezve futott el a szomszédos falu, Piliscsév irányába. Ezzel sikerült is félrevezetnie üldözőit, akik csak másnap reggel folytatták keresését, mivel nyomozókutyák megérkezésére vártak. Azonban így sem jártak sikerrel, mivel a nagy szárazság és a hajnali harmat miatt a kutyák nem fogtak szagot. Legalábbis erre a szakértői véleményre hivatkozott az üldözésről készült jelentésben Wágner Elemér, a nyomozás helyi vezetője.⁵⁴² Ezek után Piliscséven kezdték el keresni Marekot, mivel ebbe az irányba futott el, és - mint azt családjától megtudták - itt több lánynak is udvarolt.

Mindeközben azonban Marek Lajos mégsem Piliscsévre ment, hanem a hegyeken átkelve Pilisszántóra. Itt a falu végén lévő egyik házba kopogott be, teljesen ismeretlenül. Miután a háziak látták, hogy az arca és a felsőteste csupa vér megmosdatták és ellátták. Itt csupán néhány napig maradhatott, mivel érkezésekor feltűnt egy falubelinek. Ez a néhány nap azonban elég volt arra, hogy az ÁVH a piliscsévi kutatást befejezze. Más falvakban nem keresték, mivel máshol sem rokona, sem ismerőse nem volt.⁵⁴³

1952 szeptemberétől Marek Kesztlöcön bujkált egy távolabbi rokonánál. Nem is akárhol, hanem a falu közepén a tanácsháza közelében. Az első néhány hónapban egy partfalba vájt ólban, ahol csak ülni és feküdni lehetett. Később a ház padlásán töltötte a nappalokat. Ottlétéről még a család gyermekei sem tudtak. Egészen 1955 augusztusáig maradt Kesztlöcön, ekkor véletlenül meglátták az utcáról, és így ismét menekülnie kellett. Családja a hegység túoldalán található Pilisszentkereszten talált neki búvóhelyet. Itt maradt egészen 1956 októberéig, amikor is hazatért és szülei házában padlásán bujkált. Október 31-én adta csak fel a bujkálást és lehetett együtt újra családjával.⁵⁴⁴

A szervezkedés Budapesten élő tagjait augusztus 7-én vették őrizetbe. Erdélyi Józsefet lakásán tartóztatták le.⁵⁴⁵

Hubai Katalint 1952 tavaszától az ÁVH szigorúbb őrizet alá vonta és ügynökként akarta alkalmazni. Hubai a zsarolás hatására névleg elfogadta ezt, de a következő

⁵⁴⁰ ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 71-72 o.

⁵⁴¹ Marek Lajos visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵⁴² ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 71-72 o.

⁵⁴³ Marek Lajos visszaemlékezései, Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵⁴⁴ u. o.

⁵⁴⁵ ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 247 o.

hónapokban folyamatosan félrevezette a hatóságot. Keszölczi kapcsolatairól egyáltalán nem beszélt. Fuzik Károly provokációja után sikerült őt is a csoporthoz kapcsolni. Így őt a szokásos ÁVH-s találkozóján vették őrizetbe.

Jámbor Lászlót is elfogták augusztus 10-én. Tartózkodási helyéről Hubai Katalin barátnői adtak felvilágosítást, akiket szintén bezárástól az ÁVH-ra, de később elengedték őket.

Az augusztus elején letartóztatott személyektől kicsikart vallomások alapján bővítették később, augusztus végén az őrizetbe vettek körét. Ekkor tartóztatták le Erdélyi, Jámbor és Hubai több budapesti és vidéki ismerősét és rokonát.⁵⁴⁶ A kesztölczi egykori kisgazdák mellett ekkor tartóztatták le Farsang Andrásné és a bányász-csoport többi tagját.⁵⁴⁷

Kahler Frigyes a *Joghalál Magyarországon* című munkájának második felében, a *Bevezetés a koncepciós perek anatómiájához* című részben a konstruált pereket két csoportra osztja.⁵⁴⁸ Egyrészt vannak a valótlan tényálláson nyugvó perek rendszere. Ezekben a perekben a „tervezőasztalon” született forgatókönyvekhez nem egyszer utólag kerestek megfelelő szereplőket. Kahler példaként ennél a csoportnál a Grösz-pert említi.

Másrészt vannak a valós tények eltorzításán nyugvó perek. Ezekben valós tényeket tendenciózusan csoportosítanak, politikai célokhoz kötnek. Ilyen a MAORT és más szabotázspercek.

A kesztölczi szervezkedést azonban nem lehet ezekbe a csoportokba besorolni. A kesztölcziek ugyanis valóban birtokoltak fegyvereket, valóban volt gyűjtogatás, és ténylegesen is megverték a MSZHSZ titkárt. Nem is beszélve a röplapszórásról. Nem lett volna szükség sem előzetes megtervezésre, sem tendenciózus csoportosításra. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ellenük lefolytatott per ne tartalmazott volna torzításokat, és ne lett volna koncepciós ügy.

A *Joghalál Magyarországon* című műre visszautalva el kell mondani, hogy a per folyamán és az ítéletben is fontosak voltak a bizonytalan tények. Mint a többi konstruált perben, itt is minden gond nélkül felváltotta a feltételezés a bizonyosságot.

A kesztölcziek által elkövetett tettek elegendőek voltak egy eljárás elindításához, de nem voltak elégségesek egy koncepciós per lefolytatásához. Az ÁVH-nak „ki kellett

⁵⁴⁶ ÁBTL V-102 010/4 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai. 137-138 o. ill. 178 o.

⁵⁴⁷ ÁBTL V-102 010/2 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai, 26-27 o.

⁵⁴⁸ Kahler (1993) 141 o.

kerekítenie” az ügyet, hogy egy megfelelő méretű és a korszakban előre elfogadott koncepció szerint felépülő per folyjék le. Ezért volt szükséges a kesztölci volt kisgazdák beemelése a perbe. Erdélyi, Jámbor és Hubai barátainak elfogása pedig „országos méretűvé” szélesítette a szervezkedést.

A „nyersanyag” kikerekítéséhez szükséges volt a már felvett vallomásokba illetve az ítéletbe belevenni a kesztölciiek által tervezett megmozdulásokat is. Az ÁVH szerint ezek a cselekedetek a következők lettek volna: a pilisvörösvári vasúti híd és az alagút felrobbantása, a kesztölci tszcs állatainak megmérgezése, a kesztölci tszcs pincéjének felrobbantása, az MDP helyi vezetőinek meggyilkolása, a tanácselnök házának felrobbantása.⁵⁴⁹ Budapesten pedig a vádak szerint a Szabadság szobrot akarták felrobbantani. A szökésben lévő Heidler Ferencsel és édesapjával is kapcsolatba hozták a szervezkedőket, azzal vádolva őket, hogy fel akarták őket fegyverezni.⁵⁵⁰ Mindezekben a vádpontokban természetesen bűnösnek is találták a kesztölcieket, és el is ítélték őket.⁵⁵¹

Fegyverbirtoklásért és rejtegetésért is elítélték őket. Ez a vádpont az előbbiekkal ellentétben valóban megállja a helyét. A falusiak ugyanis valóban rendelkeztek fegyverekkel. Kesztölc már a II. világháború alatt is nevezetes volt orvvadászairól. Marton János, a falu volt jegyzője visszaemlékezéseiben beszél arról, hogy már a Horthy-korszakban problémát okoztak, és a csendőröket is többször ki kellett hívni a faluba emiatt.⁵⁵² Bizonyos mennyiségű vadászfegyver így már 1945 előtt is volt a faluban.

A világháború után az erdőben talált gépfegyvereket, lőszert és gránátokat vették magukhoz a falusiak. Petróczy János ezekre az időkre úgy emlékezett vissza, mint amikor „*úgy állt a puska az ajtó mögött, mint a söprű.*”⁵⁵³

A kihallgatások augusztus elejétől szeptember végéig folytak. Ennyi idő alatt kialakult az ÁVH végleges koncepciója, amely alkalmazkodott a kialakult helyzethez. A szökésben lévő Marek Lajos szerepét háttérbe szorították. A végleges koncepció szerint az országos kiterjedésű szervezet élén Erdélyi József és Farsang András állt, akik a fennálló rendszer megdöntésére hoztak létre egy szervezetet.

⁵⁴⁹ ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai 268-290 o. ill. 296-318 o.

⁵⁵⁰ Vö.: Dágra vonatkozó rész

⁵⁵¹ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai 277-308 o.

⁵⁵² Marton János visszaemlékezése, Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵⁵³ Petróczy János visszaemlékezése, Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

Itt kell megemlíteni, hogy Erdélyi Józsefnek a szervezkedésben betöltött szerepe máig tisztázatlan. A periratok áttanulmányozása során felmerült adatok alapján ugyanis több lehetőség is kínálkozik.

Az egyik lehetőség szerint Erdélyi József egy egyszerű csaló volt, aki csak pénzt akart kicsikarni a jóhiszemű falusiakból. Ezt támasztja alá több kesztölci tanúvallomása, amely szerint Erdélyi többször kért kölcsön pénzt a szervezkedés budapesti központja részére, a pénzel azonban nem tudott elszámolni.⁵⁵⁴ Emiatt romlott meg a kapcsolat a volt kisgazdák és Erdélyi között. Emiatt volt szükséges a második csoport megszervezése. A második csoporttal is megromlott azonban a kapcsolata, mivel a Munkásotthonból ellopott rádióval illetve az azért kapott pénzzel sem tudott elszámolni.⁵⁵⁵

A másik lehetőség szerint Erdélyi valódi ellenálló volt, aki még a börtönben sem adta ki felsőbb kapcsolatait. A kihallgatások alatt többször is megverték. Ha valódi szélhámos lett volna, akkor nagy valószínűséggel elmondott volna bármilyen nevet, csak hogy mentse a bőrét. Felesége és alig néhány hónapos kislánya internálásával is megfenyegették, mégsem mondott semmit.⁵⁵⁶ Kihallgatásai is sokkal tovább húzódtak, mint a többieké.

Egy harmadik lehetőséggel is számolni kell. Lehetséges, hogy Erdélyi József egy provokátor volt, akinek az volt a feladata, hogy Kesztölcön összegyűjtse a rendszerellenes, eddig passzív elemeket. Ezt a vélekedést támasztja alá az a tény, hogy Marek Lajossal ellentétben nem kerültek elő a Sátoraljaújhelyi börtönben eltöltött idejéről készült iratok.

Zárkaügynökének említést tett arról, hogy amiről csak ő tud, arról nem fog vallomást tenni.⁵⁵⁷ A kihallgatások alatt is sokáig nyugodtan viselkedett, majd egyre feszültebb lett az idő előrehaladtával. Ne felejtjük el, hogy a szervezkedést végül lebukató Fuzik Károly neve is szerepel az ellenállók között a per kezdetén. A per végére azonban már eltűnik az iratokból. Őt sikerült kiemelni a perből, Erdélyit (talán) nem.

Az ilyen provokátorok szerepét világítja meg F. István volt recski őr visszaemlékezése.⁵⁵⁸ Arra a kérdésre, hogy 1956 után miért szerelt le a pécsi rendőrkapitányságról azt a választ adta, hogy ő még egyszer nem fog tervekét készíteni

---

⁵⁵⁴ ÁBTL V-102 010/2 sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai 84-87 o.

⁵⁵⁵ ÁBTL V-102 010/3 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai 340-342 o. ill. 345-348 o.

⁵⁵⁶ u. o. 360-365 o. ill. 258-261 o.

⁵⁵⁷ ÁBTL V-102 010/4 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai 389 o.

⁵⁵⁸ M. Kiss (2003)

évi öt összeesküvés felszámolására. „*Megmondtam nekik (a főnökeinek), én nem hozok létre azért egy szervezkedést, hogy a főnökeimnek legyen egy aktájuk.*”⁵⁵⁹ Lehetséges, hogy Erdélyi is egy ilyen terv részeként hozta létre ellenálló csoportját, csak hogy őt nem tudták vagy nem akarták kiemelni a perből.

Akármelyik lehetőség az igaz, a következmények tragikusak voltak. 1952 októberében került sor a per tárgyalására. Kér csoportra osztották az elítélendőket. Az egyikbe Farsang András és köre illetve a budapestiek kerültek. A másik csoportba Navratil Rudolf és köre.

5.6.9. Az ítéletek

Az október 7-én Farsang András és társai ellen megszületett ítéletek szerint a szervezkedés tagjai az összeesküvésben való részvételen kívül bűnösnek találtattak fegyverrejtegetésben, robbanóanyag rejtegetésben, társadalmi tulajdon felgyújtásában és lopás büntetésében.⁵⁶⁰

Az ítéletek:

- I. Farsang András: halál
- II. Jámbor László: életfogytiglan
- III. Hubai Katalin: 14 év
- IV. Zentai Jánosné: 6 év
- V. Farsang Ferenc: 9 év
- VI. Dudik Aladár: 8 év
- VII. Ifj. Petróczy János: 14 év
- VIII. Marek Sándor: 12 év
- XI. Velmovszki István 14 év
- X. Fekete Mihály: 8 év
- XI. Fekete István: 7 év
- XII. Újvári Ferenc: 6 év
- XIII. Farsang Andrásné: 4 év
- XIV. Herczegh Károly: 1 év 6 hónap
- XV. Kucsera Márton: 5 év

⁵⁵⁹ Idézi: M. Kiss (2003)

⁵⁶⁰ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai 275-308 illetve. 309-318 o.

XVI. Erdélyi József: halál

XVII. Inzsel Károly: életfogytiglan

XVIII. Kurucz Jenő: 10 év

Erdélyi Józsefen és Farsang Andrásan az ítéletet 1953. január 27-én végrehajtották. Farsang Andrásné a fellebbezési tárgyaláson utolsó szó jogán találkozót kért férjével, amit azonban elutasítottak. Egészen 1956-ig reménykedett benne, hogy férje él.

Navratil Rudolfot és társait október 8-án ítélte el a bíróság.⁵⁶¹ Mindannyiukat bűnösnek találták az államrend megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés létrehozásában, illetve az abban való részvételben.

Az ítéletek:

I. Navratil Rudolf: 13 év

II. Radovics Vilmos: 7 év

III. Radovics Gáspár: 7 év

IV. Kochnyák József: 8 év

V. Hertlich János: 10 év

VI. Hertlich Márton: 7 év

A kesztölci ellenálló csoportot így a hatalom sikeresen felszámolta. Farsang András és köre kiemelésével lecsökkent a faluban azon személyek száma, akik képesek lettek volna bármit is cselekedni. Maradt a passzivitás.

5.6.10. Leleplezéstől a forradalomig

1952-ben általános tagosítás volt a faluban. A téeszbe be nem lépők földjét elvették és cserébe a Pilis oldalában található köves földeket adtak nekik.⁵⁶²

A falu kommunista irányítói között a továbbiakban csak Nagy Imre kormányra kerülése okozott némi zavart. Új tanácselnök került a falu élére. Megkezdődtek a kilépések a nagy nehézségek által összehozott termelőszövetkezetből. Ebből a „viszonylag” szabad időszakból származik az új tanácselnöknek, Oberfrank Ádámnak

⁵⁶¹ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai 309-318. o.

⁵⁶² KEMÖL XXIII. 734 b. Kesztölc Községi tanács V.B Bizalmas iratok 34-16/1954

elődjéről, Maklári Józsefnéről készített jellemzése az Észak-Dunántúli Üzemeltetési Vállalat számára.⁵⁶³ E jellemzés szerint Maklári Józsefné a korábbi években a dolgozókkal a „legbarbárabmodon”(sic!) viselkedett. „Megcsinálta azt, hogy a dolgozóknak megadta a sertésvágásra az engedély(t) és mikor a fél levágta akkor rendőrséggel elvitette.”⁵⁶⁴

Ha elfogadjuk azt, hogy az újonnan kinevezett elnök megpróbálta elődjéről a lehető legrosszabb képet festeni, a forrásban akkor is biztosra vehetünk két tényt. Egyrészt azt, hogy 1949 és 53 között a falu vezetése helyi kiskirályként intézkedett a faluban, másrészt azt is, hogy az irat keletkezésének időpontjában, 1954-ben már szabadabban lehetett véleményt nyilvánítani.

Nagy Imre leváltása után újabb változás történt a faluban. Új tanácselnök lett. A rákosista régi kommunisták, azonban nem folytathatták ott, ahol azt korábban abbahagyták. 1956 nyarán már kezdtek hazatérni az 1952-es per azon résztvevői, akiknek büntetését enyhítették.

1956 októbere egy erősen baloldali beállítottságú, de a kommunizmus által többszörösen is sújtott faluba érkezett.

5.6.11. Kesztlőc 1956-ban: a Kesztlőci Köztársaság legendája

Kesztlőc országos „ismertségre” az 1956-os események miatt tett szert. A forradalom leverése után elterjedt történet szerint a forradalom alatt a falusiak október végén kikiáltották a „Kesztlőci Köztársaságot” a szovjet csapatoktól pálinkáért vagy borért (a fizetőeszköz mibenlétében a szájhagyomány nem képvisel egységes álláspontot) tankot is vettek, ami a „Köztársaság”, azaz a falu védelmét szolgálta volna. Az 56-os forradalom leverése után a helyi „kormány” tagjait szétkergették, a „köztársasági elnök” is hosszú évekig bujkált.

Ez a történet nem csak szóban terjedt. A korszakban több újságcikk is foglalkozott a témával. Az első igen korán, 1956. december 18-án a Magyar Szakszervezetek Országos szövetségének lapjában, a Népakaratban jelent meg. E lapszám harmadik oldalán található a „Statáriális ítélet a 'Kesztlőci Köztársaság' főkolompasai felett” című cikk. Ebben leírják, hogy két kesztlőci lakost ítélte el a

⁵⁶³ KEMÖL XXIII. 734 b. Kesztlőc Községi tanács V.B Bizalmas iratok 34-16/1954

⁵⁶⁴ u. o.

statáriális tanács fegyverrejtegetésért. Itt említi meg a sajtó először, hogy egy tizenkét tagú fegyveres társaság kikiáltotta a „Keszölczi Köztársaságot”. A cikk állítása szerint ezek a fegyveresek rettegésben tartották a környéket. Ennek a rettegésnek vetett véget a december 15-én megérkező karhatalom, amely ártalmatlanná tette a fegyverviselőket és -rejtegetőket.

A következő napon ugyanebben a lapban megjelent egy újabb cikk⁵⁶⁵, melyben a „Köztársaság” harmadik vezetőjének elítéléséről számolnak be, akit szintén jogtalan fegyverbirtoklás vétségében találtak bűnösnek.

1957. január 6-án az ekkor Komárom Megyei Hírlapnak⁵⁶⁶ nevezett újságban jelent meg egy újabb írás Keszölcéről Kiss Klára tollából.

Az újságíró beszámol arról, hogy a faluköztársaság híre az egész országban elterjedt, bár hozzáteszi, hogy ezt a nevet egy újságíró adományozta a falunak. Ezek után pedig a faluban történt eseményeket ismerteti.

Mielőtt rátérnénk a valódi tényekre, előbb még egy cikksorozatról kell beszélnünk. 1957 tavaszán a dorogi Dunamente című újság közölt beszámolót a falubeli eseményekről: *”Élt ötven napot, Karcolatok a ’Keszölczi Köztársaság’ történetéből”* címmel, (-a-c-) aláírással.

Az alábbiakban a két lapban megjelent cikkek alapján sorra vesszük az eseményeknek a kommunista rendszer által is elfogadott és terjesztett változatát.

1956. október 23-án éjjel robbanás rázta meg Keszölcöt, mellyel eredetileg Kara Imre párttitkár házáat akarták felrobbantani. Az elkövetkező napokban leálltak a környező bányák, a bányászok otthon maradtak.

Október 26-án a tanácsháza előtt tüntetés volt. Az emberek követelték, hogy a tanácselnök olvassa fel az *„egyetemes magyar forradalmi ifjúság nemzeti követeléseit”*⁵⁶⁷. A tanácselnököt végül kötéllel a nyakán kivezették az épületből, ahol is rákényszerítették az említett pontok felolvasására. Ezek után az I. világháborús emlékműről ’45 után eltávolított turulmadarat kezdték követelni. Miután ezt nem találták, leverték a vörös csillagot a tanácsházáról, és helyette egy horthysta címert tettek ki. Ennek végeztével a tömeg a falu kommunista vezetőinek házához ment, ahol is fegyvereket kerestek. Az egyik spanyolországi polgárháborút is megjárta kommunista lakásán a könyveket kidobálták az utcára, majd felgyújtották a könyvhalmot.

⁵⁶⁵ Népakarat 1956. I sz.

⁵⁶⁶ 1957. május 1-től-mint korábban is- Komárom Megyei Dolgozók Lapja.

⁵⁶⁷ Idézőjel az eredetiben. *Dunamente*. I. évf. 7. sz. 6. o. 1957. március 31.

Október 28-án elhatározták, hogy „*demokratikus*”⁵⁶⁸ választásokat tartanak. Össze is gyűlt a falu lakosságának körülbelül a fele. Nemzeti Bizottságot hoztak létre, melynek elnöke Kertész Ferenc üzemi munkás lett. A korábbi kommunista vezetőket nem választották be a bizottságba, ellenben több büntetett előéletű személyt és volt csendőrt igen. A Nemzeti Bizottság legfőbb és szinte egyetlen gazdasági tevékenysége a pálinkafőzés ügyére korlátozódott. „*A tsz pálinkafőzőjét 'állami' kezelésbe (értsd: a Kesztlöci Köztársaság kezelésébe) kell venni, a szeszfőzés állami monopólium.*”⁵⁶⁹ Kikiáltották a köztársaságot, fegyveres védelmére Nemzetőrséget hoztak létre Fekete Mihály vezetésével.

A következő napokban a nemzetőrök rengeteg fegyvert hoztak az Esztergom-tábori⁵⁷⁰ laktanyából, és azt mind szétszították maguk között. Szereztek egy harckocsit is, amit a falu határában hagytak a magyar katonák a forradalom kitörésekor. A falu népe félelemben élt, mivel felelőtlen emberek kezében voltak a fegyverek.

A falu újonnan választott vezetői földet is akartak osztani. Egy helyütt a falu határában meg is próbálták, de aztán összevesztek a kérelmezők, így felfüggesztették a földosztást. A bányászok nem jártak dogni, teljesen leállt a termelés.

November 4-én „*visszajött a szovjet hadsereg rendet csinálni a nagy zűrzavarban, megmenteni az országot a pusztulástól, visszaállítani a munkáshatalmat, megvédeni a szocialista vívmányokat, hazánk függetlenségét.*”⁵⁷¹ Ennek a híre Kesztlöcre is eljutott. Amikor a falusi ellenforradalmárok hírül vették, hogy megalakult a Kádár-kormány, összeszedték a kommunistákat, és a tanács- illetve a tsz-elnök kivételével bezárták őket a párthelyiségbe. Halálra ítélték őket, de a kivégzéshez már nem volt merszük. Kertész Ferenc lemondása után a Nemzetőrség parancsnokhelyettesét, Simonek Lukácsot választották meg az új „*köztársasági elnöknek*”.

A dúlás és fosztogatás december 15-ig tartott, amikor is karhatalmisták érkeztek Kesztlöcre a nemzetőrség lefegyverzésére. Statáriális úton három embert ítélték el fegyverrejtegetésért. Minczér Józsefet halálra, Minczér Károlyt 10 évre, Dudik Aladárt 15 évre ítélték. Simonek Lukács elbujdosott. Fekete Mihály nyugatra szökött. Ezzel fejezik be az újságok a történetek ismertetését.

---

⁵⁶⁸ u.o. 6.o.

⁵⁶⁹ *Dunamente*. I. évf. 8. sz. 2. o. 1957. április 7.

⁵⁷⁰ Ma Esztergom-Kertváros.

⁵⁷¹ *Dunamente*. I. évf. 8. sz. 2. o. 1957. április 7.

Így született meg a legenda a faluköztársaságról, amely országszerte ismertté és hosszú időre neveltség tárgyává tette Keszölc nevét, elhomályosítva a többi környékbeli, esetleg sokkal nagyobb településen történt eseményt. Ez a lejárata tökéletesen illett a Kádár rendszer által sulykolt történelemképbe.

5.6.12. Keszölc 1956-ban: a valóság I.

Mert mi is történt valójában Keszölcön 1956. október-novemberében? Október 24-én a kommunisták fegyveres őrseget hoztak létre, és járőröztek a faluban.⁵⁷² A falubeliek tudtak erről, és ez csak tovább erősítette félelmüket és gyűlöletüket. Ugyanezen az éjszakán Simonek Lukács és testvére valóban megpróbálta felrobbantani Kara Imre házat. A robbantásnál szerencsére senki sem sérült meg. A robbantással kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy habár a forradalom tette lehetővé, de mégsem egészen kapcsolódik a szabadságharc eseményeihez.

Simonek és Kara közt hosszú évek óta személyes ellentét volt. Simonek egyéni gazdaként gazdálkodott, amíg lehetett. A keszölczi képviselőtestületnek is tagja volt és képességeihez mérten aktívan részt is vett a testület munkájában, mint községi pénztárnok. Azonban, mint azt az 1949. március 2-i képviselőtestületi ülés jegyzőkönyvéből megtudhatjuk, az államvédelmi hatóság ugyanezen év február 5-én őrizetbe vette és internálótáborba szállította.⁵⁷³ Az ok: szövetkezet ellenes magatartás. Simonek Lukács ugyanis felszólalt egy DÉFOSZ⁵⁷⁴ gyűlésen, ahol is ellenezte az erőszakos téészesítést.

Nem egyedül internálták. Kara Imrét is ugyanilyen indokok alapján fogták le és internálták. A fentebb hivatkozott testületi ülésen fogadták el mindkettőjük kizárását a testületből a járási főjegyző határozata alapján.⁵⁷⁵ Azonban 1949 májusától a kommunista Kara Imre neve újra szerepel a képviselők listáján. Simoneket is elengedték, de ő nem került vissza a testületbe.

⁵⁷² ÁBTL Kertész Ferencné (sic!) (Minden valószínűség szerint elírás, ezért a továbbiakban mellőzzük.) és társai V-144-731/1. sz. dosszié 164. old.

⁵⁷³ KEMÖL Keszölc község képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1947. január 1-től 1950. július 31-ig. 94-95 o.

⁵⁷⁴ Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége

⁵⁷⁵ KEMÖL Keszölc község képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1947. január 1-től 1950. július 31-ig. 94-95 o.

Kara az ötvenes években végig a falu vezető alakja volt. Simonek a házrobbantással törleszteni próbált a korábbi sérelmekért.⁵⁷⁶

Visszatérve a falubeli eseményekre: október 25-én felvásárlási láz kezdődött a faluban. A déli órákban nagyobb tömeg állt sorban a helyi Népbolt előtt. Kain Mihályné is ekkor érkezett vissza a faluba és az ott várakozó embereknek beszámolt arról, hogy Dorogon „*nagy tömeg van összeverődve és a diákok a MEFESZ 16 pontos követelését osztogatják.*”⁵⁷⁷ Egy ilyen röpcédulát meg is mutatott az embereknek.

Délután Kara Imre járta körbe az üzleteket és próbálta megnyugtatni az embereket és meggyőzni, hogy nem lesz élelmiszerhiány.⁵⁷⁸

A valódi forradalmi események csakúgy, mint a többi bányásztelepülésen, október 26-án indultak meg a Kesztlőcön. Ekkortól kezdve nem jártak a bányászbuszok. Dél előtt 9 óra tájban elkezdtek gyülekezni az emberek a falu főterén a tanácsháza előtt. Ebben az épületben ekkor a tanácselnök, a párttitkár és a járási pártbizottság munkatársa tartózkodott. Fiatalok egy csoportja berontott az irodába, és követelte a MEFESZ pontjainak felolvasását. A megrémült tanácselnök ezt megtette. A nyakába vetett kötél történetéből annyi igaz, hogy a zsebében (!) madzagot láttak.⁵⁷⁹ Ezek után valóban elkezdtek keresni az emlékmű turulmadarát, majd a tanácsháza padlásáról előhozott Magyar Királyi Anyakönyvi hivatal feliratú táblát kiszögezték.

Előkerült egy férfi is, aki azt állította, hogy az előző napokban a kommunista őrség tagjai bántalmazták.⁵⁸⁰ A kommunisták ezt tagadták. Az állítás igazságát ma már nem lehet megállapítani, mindenesetre tovább fokozta a hangulatot.

Később a tüntetők újra behatoltak az épületbe és elkezdték felborogatni az asztalokat és követelték, hogy égessék el az ott található papírokat.

Az 1956-os forradalom alatti vidéki és fővárosi események gyakori történése volt a tanácsházak és pártházak feltörése, és az ott található papírok széthordása vagy elégetése. Ezek a cselekedetek első látásra a csőcselék barbár pusztításának látszanak. Kesztlőc levéltári anyagának vizsgálatán keresztül azonban meg lehet érteni a motivációt, ami az embereket ezekhez a lépésekhez vezették, nemcsak Kesztlőcön, hanem a többi településen is. Itt most csak két szegmensre hívjuk fel a figyelmet, de ezek is jól példázzák az egész társadalmat átjáró diktatúrát.

⁵⁷⁶ Itt kívánjuk megjegyezni, hogy az eset kivizsgálására az a Tolnai Gábor érkezik a faluba, akiből később Tokodaltárói nemzeti bizottsági elnök lesz.

⁵⁷⁷ KEMÖL Dorogi Járás 1956-os beszámoló XXXV.41 A/89, Kesztlőc

⁵⁷⁸ Dorogi Járás 1956-os beszámoló XXXV.41 A/89, Kesztlőc

⁵⁷⁹ ÁBTL V-144-731 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 301 o.

⁵⁸⁰ KEMÖL Dorogi Járás 1956-os beszámoló XXXV.41 A/89, Kesztlőc

5.6.12.1. Rövid kitérő a diktatúra természetrajza felé

Amikor szépirodalmi művekben arról olvasunk, hogy a hatalom még az emberek gondolatai felett is ellenőrzést akar gyakorolni, könnyen elintézzük azzal, hogy ez már csak az alkotói fantázia szárnyalása, hiszen ilyen azért mégsem volt soha. (Lásd: George Orwell: 1984) A megdöbbentő valóság azonban az, hogy ezek az elképzelések sajnos egyáltalán nem álltak olyan messze a valóságtól (legalább is egy időben), mint azt mindannyian hinni szeretnénk.

Az 1950-es években a Párt az emberek egész életét megpróbálta ellenőrizni. Mindennemű társadalmi, gazdasági eseményt irányítása alá vont. Olyannyira átjárt mindent az ellenőrzés, hogy senki sem tanulhatott tovább szabadon anélkül, hogy erre a helyi pártszervezet ne bölintott volna rá. Minden katonaköteles férfiről jellemzést kellett készíteni a helyi tanácsnak. A kesztölci iratanyagból⁵⁸¹ megtudhatjuk, hogy a jellemzésnek tartalmaznia kellett a vizsgált személy múltbeli és jelenlegi politikai magatartását. Beszámolót vagyoni helyzetéről, családi környezetéről, a rendszerhez való viszonyához. Ki kellett térni „*általában mindarra, amit az elvtárs a nevezettről tud és szükségesnek tart velünk közölni.*”⁵⁸²

Személyzeti lapokat kellett készíteni mindenkiről, aki állást változtatott vagy valamelyik rokona változtatott állást, esetleg továbbtanult. Ezekben a jellemzésekben is ki kellett térni a politikai beállítottságra, családi körülményekre, a párthoz való viszonyra.⁵⁸³

Ezek a jelentések szabályozták az egyén életútját. Tartalmuk nagyban függött a készítő jó vagy rosszindulatától. Így nem meglepő, ha az addigi rendszer akár időleges, akár végleges összeomlásakor az emberek először ezekre a papírokra voltak kíváncsiak illetve ezeket szerették volna elsőként megsemmisíteni.

Ezeknek a személyzeti beszámolóknak az áttanulmányozása mutatja be, hogy helyi szinten, legyen az egy falu vagy egy gyár, mekkora hatalma volt a pártfunkcionáriusoknak. Nem véletlen tehát az sem, hogy az emberek dühe elsősorban feléjük irányult. Ezért szüntették meg szinte azonnal a párttitkári és személyzeti vezető funkciókat a gyárakban.

⁵⁸¹ KEMÖL XXIII.734 b. Kesztölc Tanács VB Bizalmas iratok.

⁵⁸² KEMÖL XXIII.734 b. Kesztölc Tanács VB Bizalmas iratok.112 o.

⁵⁸³ MOL XXIX-F-102-x 163 dob. 1 tétel Személyzeti leírások

5.6.13. A kesztölci kommunisták

Miután az előző napokban fegyvereket láttak a falusiak a kommunistáknál, úgy döntöttek, hogy elmennek a házaikhoz és elveszik tőlük. Ezt az elhatározást sokkal inkább a korábbi tapasztalatokból adódó félelem, mint a harag motiválta. A házaknál azonban nem igen találtak fegyvert. A későbbi tanúvallomásokban a kommunisták tagadták is, hogy lett volna náluk fegyver. Mindössze sport illetve kispuskákat említettek.⁵⁸⁴ Nem szabad azonban megfélemlíteni arról, hogy ezek valódi fegyverek voltak, emberi élet kioltására alkalmasak, még ha „kispuska” néven emlegették is.

Érdeemes megvizsgálni, hogy kik is voltak ezek a kommunisták, akiknek a házaikhoz a falusiak elvonultak. Három személyt szeretnénk kiemelni közülük, akik jól példázzák, hogy milyen életutat jártak be azok a kesztölci kommunisták, akik utána nagy hatással voltak a falu életére.

Nebehaj Lajos közülük a legidősebb, 1900-ban született szegényparaszti családban. 1919-ben a tanácsköztársaság idején a Vörös Őrség tagja volt. Az 1920-as évek közepén sokakkal együtt ő is Franciaországban keresett munkát, és 1928-ban a Francia Kommunista Párt magyar szekciójának is tagja lett. A spanyol polgárháború kitörésekor csatlakozott a nemzetközi brigádokhoz és őrmesteri fokozatban harcolt. A köztársasági erők bukása után sebesülten tért vissza Franciaországba, ahol ezután internálták, majd szabadon engedték.⁵⁸⁵

Itt kell megemlíteni azt a vallomást, amit az 1952-es per során az egyik kesztölci gyanúsított tett. E szerint a II. világháború után a Francia Kommunista Párt levélben jelezte magyar testvérpártjának, hogy Nebehaj rendőrspicli volt a polgárháború alatt.⁵⁸⁶

A későbbi években Franciaországban és Németországban vállalt munkát, majd a II. világháború kitörése után, amikor végképp tarthatatlanná vált a helyzete Franciaországban visszatért Magyarországra.⁵⁸⁷ Nyergesújfalun, Pilisvörösváron és Budapesten dolgozott. A háború végét Kesztyölcön vészelte át, majd közvetlenül a szovjet csapatok bevonulása után a kesztölci rendőrőrs parancsnoka lett. Ebből az időkből származik ragadványneve is (Marsall). 1947-től a szénbányánál volt munkavezető, majd a kesztölci TSZ párttitkára. Légzőszervi betegsége miatt vonult csak

⁵⁸⁴ Nebehaj Lajos, Kara Ferenc, Vojczek József tanúvallomásai. ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 160-164 o.

⁵⁸⁵ Munkáshatalomért 177 o.

⁵⁸⁶ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai. 161 o.

⁵⁸⁷ Munkáshatalomért. 178 o.

vissza az aktív politikától. Kiemelendő életrajzának az az eleme, hogy a háború után a falu legnehezebb időszakában volt rendőrparancsnok, a szovjet szervek kiszolgálója. Később is olyan munkahelyeken dolgozott, ahol sok személyes konfliktusba került. Ő is tagja volt a fegyveres rendfenntartó erőnek 1956. október 24-én.

A kiemelt kommunisták közül a második Pavelka Mihály 1903-ban született szegényparaszti családban.⁵⁸⁸ Tizennégy éves korában már a bányavállalatnál dolgozott. Tagja lett a bányászszakszervezetnek. Csakúgy, mint oly sokan a faluból, ő is Franciaországba távozott az 1920-as évek közepén. Ő is tagja lett a Francia Kommunista Pártnak, és ő is harcolt a spanyol polgárháborúban. A harcok során megsebesült, majd a köztársaságiak veresége után internálták Franciaországba. 1939-ben sikerült kijutnia a Szovjetunióba, ahol 1946-ig a Kirgiz Köztársaságban egy szanatórium gazdasági vezetője volt.

1946-ban hazatért, és Kesztlőcön telepedett le.⁵⁸⁹ Itt azonban összetűzésbe keveredett a falu többi kommunista vezetőjével, mivel a Szovjetunióban szerzett tapasztalatai alapján (!) nem támogatta a téesz szervezését, és egyénileg szeretett volna gazdálkodni.⁵⁹⁰ Fegyelmi útján ezét eltávolították a pártból. Később azonban hozzáigazította nézeteit a páthoz, és 1956 októberében már fiával együtt csatlakozott a rendfenntartó egységhez.

A három bemutatni kívánt kommunista közül Kara Imre volt a legfiatalabb. 1920-ban született bányászcsaládban.⁵⁹¹ A család 1922-ben Franciaországban keresett megélhetést. Mindkét szülő csatlakozott a kommunista párthoz, ahol aktív pártmunkát folytattak. Az ifjú Kara Imre Franciaországban végezte tanulmányait, majd édesapja nyomdokain haladva bányásznak állt, és a Francia Kommunista Pártba is belépett. 1941-ben tért haza. Ugyanebben az évben besorozták és a frontra vezényelték. 1945 januárjában Vasvár környékén megszökött alakulatától és bevárta a szovjet csapatokat.⁵⁹²

A háború után újra Franciaországba ment, majd csak 1947-ben tért vissza végleg Magyarországra. Ettől kezdve az MKP majd az MDP kesztölci szervezetében töltött be vezető szerepet. A pártmunka mellett a bányavállalat VIII-as aknájánál volt személyzeti vezető.

⁵⁸⁸ Munkáshatalomért. 198 o.

⁵⁸⁹ Munkáshatalomért 198 o.

⁵⁹⁰ KEMÖL 33 fond. 4 fondcs. 45 ő. e. 1950-55 Kesztlői TSZ iratai 2 o.

⁵⁹¹ Munkáshatalomért 90 o.

⁵⁹² u. o.

A falusiak különösen is ellenszenvvel viseltettek iránta. Az 1949-es „kisiklásától” eltekintve, melynek következtében internálták, mindig teljes hittel követte a fennálló rendet. Személyzeti vezetőként ő készítette a munkások által okkal utált személyzeti jelentéseket.

Az 1952-es összeesküvés felgöngyölítéséből is kivette a részét. Saját vallomása szerint elvtársi megbízás alapján figyelte Farsangékat.⁵⁹³ Fuzik Károly neki is beszélt az összeesküvőkről. Egyes elítéltek szerint a per ítélethirdetésekor is jelen volt.

5.6.14 Kesztlöc 1956-ban: a valóság II.

Az emberek tehát körbejártak és fegyvereket kerestek a falu eddigi urainál. A fenyegetőzésen kívül csak egyetlen helyen, Nebehaj Lajos házánál történt atrocitás. Itt a házba betörő falusiak elkezdték kidobálni az udvarra az ott található könyveket. Ezeket azután felgyújtották, majd a himnuszt énekelték. Ezen eseményekhez hozzátartozik, hogy a könyvek kidobálása részben, az égetés teljes egészében a faluban tartózkodó (a falusiak által *sikárosoknak* nevezett) idénymunkások ötlete és cselekedete volt.⁵⁹⁴

Ezek után a kommunisták visszahúzódtak házaikba. Kara Imre, házának felrobbantási kísérlete után, jobbnak látta időlegesen elhagyni a falut.

Október 27-e csendesen telt. A Nemzeti Bizottságot csak október 28-án választották a faluban. Mivel a pártnak nem volt ereje felszámolni a forradalmat, mint több helyen, itt is az élére kívánt állni. Új keretek között a régi tartalmat akarta továbbvinni.⁵⁹⁵

A helyi pártvezetők a Járási Pártbizottság utasítására a választások során maguk léptek fel kezdeményezőként. Dél előtt 10 órára a Tanácsházára hívták az általuk józanabb gondolkodásúnak ítélt embereket, és koalíciós alapon kívántak új faluirányító bizottságot kijelölni.⁵⁹⁶ A falubeliek - csakúgy, mint ekkor sok más településen- azonban nem kértek a kompromittálódott pártvezetőkől és módszereikből. Olyan Nemzeti Bizottságot kívántak választani, amelyik valóban hiteles emberekből áll. Ezért a Kultúrotthonban délután megtartott választáson a bizottság elnökéül Kertész Ferencet választották.

⁵⁹³ ÁBTL V-102 010/1 sz. dosszié Dudik Aladár és tsai.239 o.

⁵⁹⁴ Minczér Bernát visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁵⁹⁵ M. Kiss (2006) 253 o., vö. a Dorogra és a Sárissápra vonatkozó részek

⁵⁹⁶ KEMÖL Dorogi Járás 1956-os beszámoló XXXV.41 A/89, Kesztlöci események, 4 o.

Kertész régi baloldali ember volt. Már 1938-ban bányamunkás szakszervezetet hozott létre a faluban. 1943-tól kapcsolatban állt az MKP-val. 1944-ben a nyilasok körözést adtak ki ellene, ezért illegalitásba vonult. Mindeközben ő is részt vett a fegyverrejtegetésben és a zsidók bújtatásában.⁵⁹⁷ 1945-ben ő lett a falu párttitkára. 1948-ban leváltották, mivel nem értett egyet a párt parasztpolitikájával. 1949-ben még tagja volt a képviselőtestületnek, de később teljesen háttérbe szorították.⁵⁹⁸ 1954-ben, élve a lehetőséggel, kivette földjét a termelészövetkezetből.⁵⁹⁹

Kertész ugyanolyan „kovász ember” volt, mint Farsang András. A helyiek előtt tekintélye volt, az emberek hallgattak rá. Ez a tisztelet nem a hatalommal rendelkező, a párt akaratát tűzzel-vassal végigvivő embernek szólt. Ez a tisztelet egy igazi demokratának szólt, aki képes volt a falu életét irányítani.

Ugyanezen az ülésen választották meg a Nemzetőrség vezetőjét is Fekete Mihály személyében. Fekete részt vett az 1952-es összeesküvésben. Őt is elítélték. 1956 nyarán szabadult a börtönből.

A Nemzetőrség első feladata a köztulajdon védelmének megszervezése volt. Fegyvereket az elkövetkező napokban Esztergom-Kertvárosból és Budapestről hoztak.⁶⁰⁰ Több mint 200-an csatlakoztak a Nemzetőrséghez. A faluban járőröztek, fenntartották a rendet, igyekeztek megakadályozni az előző napokban elszaporodott lopásokat.⁶⁰¹

Itt kell megemlíteni az újságcikkekben is megírt tank kérdését. A kesztölciek ugyanis valóban rendelkeztek egy tankkal, de ezt nem a szovjetektől „vásárolták”. A falu határában húzódó földúton („Csévi út”) magyar csapatok vonultak át korábban. Máig nem tisztázható módon egy tankot a földúton hagytak. A falusiak azután ezt a tankot bevitték a faluba, de inkább csak vigyáztak rá mintsem megfélemlítették volna a „becsületes embereket”. Annál is inkább, mivel nem rendelkeztek gázolajjal.⁶⁰²

A Nemzeti Bizottság első ülésére október 29-én került sor. Az újságcikkekkel és a későbbi mendemondákkal ellentétben Kertész Ferencék felelős irányítóként működtek. Döntöttek arról, hogy biztosítják a pékség további működését. Felszólították a TSZ elnököt, hogy folytassák a betakarítást.⁶⁰³ Az emberek földosztást is követeltek, de az

⁵⁹⁷ Bányász ellenállók.13 o.

⁵⁹⁸ KEMÖL Kesztölc község képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1947-1950. 53 o. ill. 95 o.

⁵⁹⁹ KEMÖL XXIII. 374 b. Kesztölc Községi Tanács V.B. 34-16/1954 2 o.

⁶⁰⁰ Fekete Mihály személyes közlése. 2004 május 12

⁶⁰¹ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 43 o.

⁶⁰² Fekete Mihály személyes közlése.2004 május 12

⁶⁰³ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 43 o.

átmeneti állapotban ez nem volt törvényesen megoldható, ezért a Bizottság ezt elhalasztotta.⁶⁰⁴

A pálinkafőzés kérdése is felmerült, de nem valamiféle önös érdekből. A környező településekről is Keszölcire hordták a cefrét, mivel a pálinkafőzés szezonja volt. A Nemzeti Bizottságnak, tehát rendeznie kellett az ügyet, főleg ha a közvagyon védelmét is szem előtt akarták tartani. A főzésnél ezentúl is mindig jelen volt egy pénzügyőr, aki felügyelte az eseményeket.

Feltételezhetően ezen az ülésen született döntés az éjszakai kijárási tilalom bevezetéséről is. A forradalom leverése után készített beszámolóban ezt különösen is kiemelték a pártfunkcionáriusok.⁶⁰⁵ Azonban ha itt is figyelembe vesszük a korábbi évek és a kesztölci forradalmi eseményeket megelőző napok tapasztalatát, akkor elmondhatjuk, hogy nagyon is ésszerű döntést hozott a Bizottság. A kijárási tilalommal nem csak azt biztosították, hogy ne járjanak össze, akár fegyveresen is a kommunisták, hanem azt is, hogy az éjszakai sötétséget senki se használhassa ki önbíráskodásra vagy bosszúra.

Az október 29-e utáni napok csendesen teltek a faluban. A településnek még arra is maradt ereje, hogy élelmiszert küldjön a fővárosba.⁶⁰⁶

November 4-én a szovjet bevonulás hírére a nemzetőrség helyettes vezetője, Simonek Lukács összegyűjtötte és a pártházba záratta a pártfunkcionáriusokat. A kommunista visszaemlékezők szerint, azért, hogy kivégezzék őket, de a „szovjet csapatok Kádár elvtárs felkérésére segítségül siettek az ellenforradalom leverésére.”⁶⁰⁷ A kommunisták szerint ez a hír volt az oka, hogy a forradalmárok megrémültek és nem merték végrehajtani a gyilkosságokat.

Valóban volt összefüggés a kommunisták összegyűjtése és a szovjet csapatok bejövetele közt. Csakhogy pont ellentétes előjellel. A kesztölciiek ugyanis megrémültek attól, hogy a bevonulás hírére a kommunisták felbátorodnak és rátámadnak a falubeliekre.⁶⁰⁸

Kertész Ferenc a lefogott feleségeitől szerzett tudomást az eseményekről és személyesen járt közbe a szabadon bocsátásokért, miután erre a lefogott kommunisták

⁶⁰⁴ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 43. o.

⁶⁰⁵ KEMÖL Dorogi Járás 1956-os beszámolók XXXV.41 A/89, Keszölczi események 5 o.

⁶⁰⁶ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 33 o.

⁶⁰⁷ KEMÖL Dorogi Járás 1956-os beszámolók XXXV.41 A/89, Keszölczi események 5 o.

⁶⁰⁸ „azért kellett összegyűjteni a kommunistákat, nehogy valaki a hátunkba lőjön ti. a forradalmároknak.” ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié 38 o.

feleségei megkérték.⁶⁰⁹ A kommunisták így szabadon távoztak és később sem esett bántódásuk. A nemzetőrök pedig továbbra is fenntartották a rendet egészen december 15-ig.

5.7. Sárisáp

A Gerecse nyúlványai közt, az Únyi patak mellé települt Sárisáp, bár múltjában nagyon sok hasonlóságot mutat Keszölcével, a forradalom alatt mégis egészen ellentétes események történtek a faluban. Sárisáp valójában az összes többi környékbeli településtől eltért. Eseménytörténete megmutatja, hogy mi minden történhetett volna, ha a többi településen is a kommunisták ragadják magukhoz a kezdeményezést október végén.

5.7.1 Sárisáp története a kezdetektől a II. világháború végéig

Sárisáp első okleveles említése 1181-re tehető. A terület már korábban is lakott volt. Előkerültek rézkori leletek, földvár maradványai, és egy római kori település nyomai is.⁶¹⁰ A település 1389-ben szerepel teljes néven.

A falura a török háborúk hoztak pusztulást. Majd csak a XVII. század végén települ be újra, amikor is Sándor Menyhért gróf Trencsén és Nyitra vármegyéből tótokat telepített be a faluba.⁶¹¹

1795-ben a legenda szerint disznók túrták ki a Sárisáp melletti Annavölgyön a szénét.⁶¹² A Sándor grófok kezdték el a kitermelést. A bányákat a XIX. század közepén Zsigmondy Vilmos bányamérnök irányította. Zsigmondy barátságot tartott fenn Jókai Mórral is. Talán a *Fekete gyémántok*-beli Berend Iván egyik modellje is lehetett.

Csakúgy, mint a szénmedence többi területein, a XIX század végére itt is válságba jutott a szénkitermelés. Hiába kötötték össze az annavölgyi és csolnoki aknákat a föld alatt, a vízveszély a bezárás szélére sodorta a bányákat.

Csak a XX. század elején lendült fel újra a szénbányászat, ugyanazon fejlesztések eredményeként, mint amelyek az egész szénmedencébe új életet leheltek. A bányászat kivirágzásával Sárisáp is fejlődésnek indult. A lakosság döntő többsége a

⁶⁰⁹ ÁBTL V-144-173/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. 45-47 o.

⁶¹⁰ Csicsmann- Gurin-Kurinyecz (1997) 17 o.

⁶¹¹ u. o. 17 -18 o.

⁶¹² u. o. 20 o.

bányavállalatnál dolgozott, de csakúgy, mint Kesztlöcön itt is sok család rendelkezett kisebb földterülettel, amelyek kiségették a háztartásokat.⁶¹³

A sárisápi bányászokat is érintette az 1924-es elbocsájtási hullám, és csakúgy, mint kesztölci sorstársaik, a sárisápiak is Franciaországban és Belgiumban találtak maguknak új munkahelyet. Ők is kapcsolatba kerültek a Francia Kommunista Párttal. Bár erről az időszakról még annyi forrással sem rendelkezünk, mint a kesztölciekéről.

Mindenestre a II. világháború elején hazakerült sárisápiak közül sokan meggyőződéses kommunisták voltak. Így amikor a német csapatok megszállták Magyarországot, partizáncsoportot kezdtek el szervezni.

Sajnos erről az időszakról csak a Kádár korszakban megjelent, erősen elfogult és szűkszavú könyvek maradtak ránk. A legfrissebb egy 2000-ben megjelent ugyancsak elfogult és tömör munka. Ezek szerint 1944 decemberében létezett egy 34 főt számláló partizáncsoport Sárisápon Zgyerka János vezetésével.⁶¹⁴ A leírás szerint először magyar katonák szöktetésében vettek részt. Fegyverrel is rendelkeztek, de komolyabb összecsapásról vagy rajtaütésről nem tudunk. 1945. február 25-én megtámadták a német csapatokat. A pontos helyre, a támadás nagyságára, sikerességére nincs adatunk. Gurin Gáspár életét veszítette. Többen haltak meg futárszolgálat és „menekülés” közben 1945. január és április közötti időszakban.⁶¹⁵ Az biztos, hogy a bujkálók megrendszabályozására és a szovjet támadás megakasztására 1944. december végén a német csapatok berobbantották az annavölgyi bánya bejáratát.⁶¹⁶

5.7.2. Kommunista irányítás Sárisápon

A német csapatok kiszorítása után egy kommunista csoport vette át a falu irányítását. Nagy lendülettel neki is láttak a munkának. Csakhogy ennek nem mindig lett meg az eredménye. Sőt! Hiába volt Sárisáp baloldali beállítottságú település már a világháború előtt is, és hiába éltek itt partizánok, a falu ugyanúgy nem kapott semmi támogatást a település fejlesztéséhez, mint ahogy a környék többi települése sem. Itt azonban, Kesztlöccel ellentétben, a kommunistáknak sikerült teljesen az uralmuk alá hajtaniuk a falut. Szó sem lehetett bármiféle ellenállásról.

⁶¹³ Csicsmann- Gurin-Kurinyecz (1997) 22 o.

⁶¹⁴ Bányász ellenállók 13 o.

⁶¹⁵ Munkásmozgalmunk harcosai. 29, 30, 37 o.

⁶¹⁶ Csicsmann- Gurin-Kurinyecz (1997) 23 o.

Problémák azonban itt is adódtak. Az „elvtársak” ugyanis nem álltak mindig a helyzet magaslatán. Bár mindenben megpróbálták követni a fennálló diktatúra elveit, a pártszervezet gyűléseinek jegyzőkönyvei szerint voltak jó páran, akiknek nehézséget jelentett az irányvonal követése.

És nem is mindig a tanítás elfogadása okozott gondot, hanem volt úgy, hogy már a megértése is: *„(elvtárs) Felhívja az előadók figyelmét, hogyha idegen szavakat használnak, akkor az értelmét is magyarázzák meg.”*⁶¹⁷

Vagy a nagy igyekezetben a betanult szlogenekből kreált képzavar okozott problémát: *„A dolgozókma(sic!) erős bástyát alkotnak, amely a kapitalisták sírját ásta meg.”*⁶¹⁸

De nem csak megértési problémák voltak. Ebben a kommunista faluban, amelyet a környékbeliek csak „Kis Moszkva”-ként emlegettek, a párttitkár megkereszteltette a gyermekét. És ebben nem talált semmi kivetnivalót, sőt *„azért ő jó munkát végzett. Az ő lakásán habár lassan is, de lekerültek a falról a szentképek és helyettük Lenin, Sztálin és Rákosi elvtársak képei kerültek fel. Nem lehet egy asszonyt máról holnapra ebben a tekintetben megnevelni, amit évtizedeken keresztül belé vertek.”*⁶¹⁹

Az évek előrehaladtával az elméleti kérdéseknél nagyobb jelentőségű problémák is felléptek. Zavart okozott ugyanis Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése. A jegyzőkönyvek szerint a pártszervezet továbbra is kitartott a rákosista vonal mellett, de a faluban megerősödtek a kritikus hangok. Ezt a kommunisták is érzékelték:

*„Sárisáp bármit kér nem kap, mert a dolgozók előtt mást nem mondunk, és mást nem emlegetünk /halottas ház, országút, vízvezeték/ erről van szó már nyolc éve, de még a falu ez idáig semmit nem kapot.(sic!)”*⁶²⁰

Sőt volt, aki meg is ijedt: *„Mert már régóta panaszkodik a falu dolgozójai(sic!) minden ügyben. És még a mai napig sem tettek érdekében semmit, ennek az lesz a vége, hogy Sárisáp nem kis Moszkva lesz, hanem Nagy Berlin, mert már a dolgozók annyira elégedetlenek, hogy 8 évi ígéret után semmit tudunk mutatni.”*⁶²¹

---

⁶¹⁷ KEMÖL MDP Dorogi Járási Bizottság, 33 fond, 4 fondcs.,1951-1955 év 68 őrző egység, MDP Sárisápi helyi szervezetének egységes és összevont taggyűlési jegyzőkönyvei. 1951 január 25-1955 szeptember 20, Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei 1951 február-1952 december 8,2 o.

⁶¹⁸ u. o. 15 o.

⁶¹⁹ u. o., 15/a o.

⁶²⁰ u. o.27 o.

⁶²¹ u. o. 27/a o.

Változás azonban nem történt, hiába volt rossz minőségű a kenyér, kevés a hús és a ruha,⁶²² a vezetőség végig hű maradt a rákosista vonalhoz. Sőt ideálisnak azt tartották volna, hogy „*a kommunisták legyenek Sárísápon újra mint 1945-ös 46-os 47 es-es években voltak (sic!)*”⁶²³

Nagy Imre leváltása után megnyugodtak a kedélyek. A rákosista vonal továbbra is fennmaradt.

5.7.3. Sárísáp 1956-ban

1956 októbere is nyugalomban találta a falut. A nem-kommunista lakosság semmilyen kézzelfogható jelét nem adta elégedetlenségének. Október 23-án, bár a rádió hírt adott a budapesti eseményekről Sárísápon megszokott medrében folyt az élet. Este, miközben a fővárosban zajlottak a megmozdulások, Sárísápon a Dorog és Környéke Bányászellátó Kiskereskedelmi Vállalat nagyszerű divatbemutatót tartott a munkásotthonban.⁶²⁴ Az iskolában pedig pártszemináriumot tartottak. Innen rendelték azután fel a fővárosba Grnyó József pártbizottsági titkárt.⁶²⁵ Október 24-én a kommunista vezetők csakúgy, mint Kesztlöcön és a többi környékbeli településen, úgy határoztak, hogy rendfenntartó csapatot hoznak létre. Már aznap este elkezdődött a „*szolgálatteljesítés*”.⁶²⁶

Október 25-én, meghallván a fővárosi híreket, éppúgy, mint Kesztlöcön, az emberek itt is nagymértékű felvásárlásba kezdtek.⁶²⁷ Délután motorkerékpárján visszaérkezett Budapestről Grnyó József, aki beszámolt az általa tapasztaltakról.

25-éről 26-ára virradó éjjel 50-60 fős volt a rendfenntartó csoport. Az elvtársakon érződött a feszültség. Amikor olyan hírek terjedtek el, hogy egy 600-700 fős csoport vonul Annavölgyön keresztül Sárísápra, a pártbizottság három főt (!) küldött ki, hogy állítsák meg őket.⁶²⁸ A hír azonban nem bizonyult igaznak.

Október 26-án megszűnt az autóbusz közlekedés. A falu irányítói Sárísápon azonban határozottabbak voltak, mint más településeken. Azonnal bezáratták az

⁶²² KEMÖL MDP Dorogi Járási Bizottság, 33 fond, 4 fondcs., 1951-1955 év 68 őrző egység, MDP Sárísápi helyi szervezetének egységes és összevont taggyűlési jegyzőkönyvei. 1951 január 25-1955 szeptember 20, Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei 1951 február-1952 december 854 o.

⁶²³ u. o. 63 o.

⁶²⁴ KEMÖL Dorogi járás 1956-os beszámoló XXXV 41 A/87 40 o.

⁶²⁵ Dorogi járás 1956-os beszámoló XXXV 41 A/87

⁶²⁶ u. o.

⁶²⁷ u. o. 41 o.

⁶²⁸ u. o.

italboltokat. Mivel az előző napokban nagy létszámban járőröztek, a falu lakossága nem mert tüntetni.⁶²⁹

Olyannyira kezükben tartották az irányítást, hogy a környező településekről is ide menekültek a magukat veszélyben érző pártfunkcionáriusok és községi vezetők. Előbb a dági körzeti megbízott, majd október 27-én a máriahalmi tanácselnök.

Ez utóbbinak segítséget is nyújtottak sárisápi elvtársai. Sárisápról telefonáltak ugyanis a járási tanácshoz a Máriahalmon garázdálkodó volt oroszlányi rabok ügyében. A randalírozás megszüntetésére a járási tanács utasításának megfelelően az annavölgyi honvéd bányászalakulattól vezényelték ki egy tisztet egy raj katonával.⁶³⁰ A csolnoki rabtábor őrségét biztosító esztergomi páncélosok 5 fős járőre is megjelent a faluban. Tőlük tudták meg, hogy a Máriahalomra küldött katonák átálltak a forradalmárokhöz és együtt „*tartanak rendfenntartó szolgálato!*” Máriahalmon.⁶³¹

Este megjelent a falu vezetőinél Németh Péter volt partizán, aki 6 darab puskát hozott magával és kérte, hogy a faluból 4-5 megbízható ember kövesse őt Dorogra, segíteni az elvtársakat. A pártbizottság azonban félt egy Máriahalom felől érkező támadástól, ezért nem küldött embereket Dorogra.⁶³²

Október 27-én sikerült véghezvinni azt, amit sem a dorogi sem a kesztölci kommunistáknak nem. Az eddigi rendfenntartó egységet átnevezték nemzetőrségnek és így sikerült továbbra is megtartani a falu feletti hatalmukat.

Az országos politika változását azonban még ők sem voltak képesek kizárni. Október 29-én a déli órákban fegyveres civilek és katonák érkeztek gépkocsival a tanácsházához. Dorogról jöttek a „Járási Nemzeti Bizottság”⁶³³ megbízásából. Miután igazolták magukat, tájékoztak. Hiába hivatkoztak arra a falu kommunista irányítói, hogy ők már megalakították a Nemzeti Tanácsot és a Nemzetőrséget. A dorogi küldöttek ezt elutasították, mivel nem a falu lakossága választotta ki új vezetőit, hanem a régi rendszernek megfelelően a kommunisták maguk közül nevezték ki a Nemzeti Tanács és a Nemzetőrség tagjait.⁶³⁴

Délután fél négykor kezdődött az összehívott falugyűlés. Ezt az eddigi tanácselnök vezette és a több kommunista is részt vett rajta. A gyűlésen végül nem új

⁶²⁹KEMÖL Dorogi járás 1956-os beszámoló XXXV 41 A/87, 42 o.

⁶³⁰ u. o.

⁶³¹ u. o.

⁶³² u. o.

⁶³³ u. o. 43 o.

⁶³⁴ u. o. 43 o.

tanácsot választottak, hanem csak a tanács mellett működő Nemzeti Bizottságot.⁶³⁵ Ennek elnöke Kurnyecz Ferenc lett. Új nemzetőrség is alakult 45 fős létszámmal. Mindkét testületbe beválasztottak kommunistákat is. Az új nemzetőrség Grnyó Józseftől és a rendfenntartó csoporttól kért fegyvert. Grnyóék- csakúgy, mint a kesztölci kommunisták- letagadták, hogy rendelkeznének fegyverekkel.

Azért is fontos a sárisápi eseményekről készült kommunista leírás, mert ebben maguk is elismerik, hogy volt náluk fegyver csak nem akarták átadni a nemzetőrségnek, sőt október 30-tól újra járőrözni kezdtek a faluban.⁶³⁶ Immár illegálisan, de még mindig fegyveresen! Igazából csak a jó szerencsén múltott, hogy november 4-ig nem dördült el fegyver Sárisápon.

5.7.4. Sárisáp a forradalom eltiprása után

November 4-én a nemzetőrök leadták fegyvereiket, amiket október 30-án hoztak a faluba. A leadott fegyvereket nem szállították el és nem is őrizték, hanem kiosztották „megbízható párttagoknak”.⁶³⁷

A kommunisták olyannyira nyeregben érezték magukat, hogy az országban talán egyedüliként november 7-én megkoszorúzták a sárisápi partizánok sírjait és a szovjet emlékművet.

November 9-én aztán megérkeztek a szovjet csapatok is, mivel azonban a kommunisták vállalták, hogy a faluban a régi rendnek megfelelően fognak működni a dolgok, nem szállták meg a falut.⁶³⁸

November 10-én, tartva a Budapestről a nyugati határ felé menekülő felkelőktől, immáron sokadjára újjászervezték a rendfenntartó csoportot. Saját elhatározásuk szerint fegyvertelenül járőröztek volna. Ennek ellenére november 11-én délután 3 órakor rátámadtak a községen békésen átvonuló 11 fős forradalmár csoportra. A leírás szerint: „a (sárisápi) csoport tagjai tűz alá vették őket.”⁶³⁹ Megint csak a szerencsén múlt, hogy nem halt meg senki. A felkelők közül ketten megadták magukat. Ezeket igazoltatták, majd őrség felügyelete mellett elzárták.

⁶³⁵ KEMÖL Dorogi járás 1956-os beszámoló XXXV 41 A/87., 44 o.

⁶³⁶ u. o.

⁶³⁷ u. o.

⁶³⁸ u. o.

⁶³⁹ u. o. 46 o.

Itt kell megjegyezni, hogy a forradalom leverése után a nemzetőröknek többször felrótták, hogy fegyverrel rendelkeztek és bármiféle felhatalmazás nélkül igazoltattak.

A sárisápi kommunisták mindenféle engedély nélkül tartottak fegyvert és még annyi felhatalmazásuk sem volt, mint bármelyik nemzetőrnek. Mégis rátámadtak a - saját (!) leírásuk szerint is - békés forradalmi csoportra és az elfogottakat igazoltatták, majd elzárták. November 12-én elengedték foglyaikat.

Másnap azonban váratlanul forradalmárok érkeztek a faluba társaik kiszabadítására. A hős sárisápi partizánok a felfegyverzett forradalmároktól megijedve szétfutottak. Csak ketten maradtak a pártirodán. Ők közölték, hogy már elengedték a foglyokat. A forradalmárok feldúlták a pártirodát, majd elhagyták a falut.⁶⁴⁰ Ez már a harmadik olyan eset volt, amikor nagy szerencse kellett ahhoz, hogy a felelőtlen sárisápi kommunisták cselekedetei ellenére sem haljon meg senki a faluban. November 13. után már nem működött tovább a pártszervezet rendfenntartó csoportja.

6. Megtorlások

6.1. Országos tervek és tendenciák a megtorlások végrehajtása kapcsán

Kádár János az 1956. november 4-én a szolnoki rádióban elhangzott beszédében azt ígérte, hogy: *„a kormány nem tűri, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők cselekményeiben részt vettek.”*⁶⁴¹ A később rádióbeszédeiben is egészen december közepéig ezt hangoztatta. Nemcsak az üldözéstől, hanem a bosszúállóktól is elhatárolódott: *„(...) nem vezet köztünk senkit a bosszúállás szelleme, s ezt nem tűrjük meg semmiféle helyi szervnél beosztottnál sem.”*⁶⁴²

Sokan hittek Kádár Jánosnak. Úgy gondolták, hogy a forradalom alatt ők inkább megmentették a településüket. Nem engedték szétesni a közigazgatást, mint az előfordult a II. világháború végén. Lehűtötték azokat az indulatos embereket, akik saját kezükbe akarták venni az igazságszolgáltatást.

Az ígéretekkel ellentétben azonban Kádár nem a megbékélést, hanem a megtorlást választotta. November 21-én az MSZMP Ideiglenes intéző Bizottságának

⁶⁴⁰ KEMÖL Dorogi járás 1956-os beszámoló XXXV 41 A/87, 47 o.

⁶⁴¹ Idézi: Kahler-M. Kiss (1997) 209 o.

⁶⁴² u. o. 210 o.

ülésén így nyilatkozott:”...Sokan félnek a letartóztatásoktól. Megmondom, van is okuk rá, mert sokan érzik, hogy ludasak. Az akasztásokat nemcsak végrehajtották, hanem végig is nézték. Mi nem akarunk bosszúhadjáratot vezetni, de amíg rend nem lesz, kemények leszünk.”⁶⁴³ A régi-új rend helyi irányítói végre is hajtották akaratát.

A Dorogot és környékét sújtó megtorlás első hullámának eseményeiről és „eredményeiről” a Komárom Megyei Ügyészség 1957/ I. negyedévi jelentése számol be.⁶⁴⁴

A jelentés szerint az ellenforradalom alatt a csolnoki és oroszlányi rabmunkahelyről több ezren (!) szabadultak ki. A volt rabok nagy része a különféle forradalmi bizottságoknál jelentkezett, és terrorcselekményeket követtek el. A jelentésben azonban semmilyen konkrét esemény sincs megemlítve.⁶⁴⁵ Az „ellenforradalmi események” igazán csak a(z) (ellen)forradalom leverése után a szovjet csapatok beavatkozása után szaporodtak el. A jelentés szerint azért, mert a nyugatra vonuló forradalmárok igen sok fegyvert hagytak a területen.⁶⁴⁶ Itt sincs megemlítve egyetlen konkrét esemény sem.

Egy másik jelentés a legkomolyabb eseménynek Dorogon a szovjet emlékmű felrobbantását tartja.⁶⁴⁷ Ez a jelentés állítja azt is, hogy a párhelyiséget feldúlták és a párttitkárt bántalmazták. Piliscsév kapcsán is említést tesz a párttitkár bántalmazásáról, Csolnokról szólva a szovjet emlékmű felrobbantásáról. Ezekon kívül mást nem említ a jelentés. És valójában nem is történt sokkal több. Valódi értelemben vett köztörvényes bűncselekmény - amiről az ügyészség is beszámol - a falopások számának megnövekedése volt.⁶⁴⁸ Egyes településeken emiatt 40-60 személy ellen kellett eljárást indítani. Itt kell megjegyezni, hogy a kesztölci nemzetőrség létrehozásának egyik oka is a falopások megakadályozása volt.

Az ügyészi jelentésben nem csak ilyen általánosságokat olvashatunk, hanem önleplező sorokat is: „Az őrizetbevételek és a kihallgatások során szinte rendszeressé vált a terheltek tetteleges bántalmazása, még olyan esetekben is, amikor a terheltek beismerő vallomást tesznek és egyéb bizonyítékok is rendelkezésre állnak.”⁶⁴⁹ Az ilyen

⁶⁴³Idézi: Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2001,39 o.

⁶⁴⁴KEMÖL XXV. 10a 1. Komárom Megyei Főügyészség, Igazgatási iratok, 1957 Ig. III. 1 8 dob.

⁶⁴⁵u. o. 1o.

⁶⁴⁶u. o.

⁶⁴⁷u. o. 3 o.

⁶⁴⁸u. o. 2/a

⁶⁴⁸u. o.. 2/a o.

⁶⁴⁹u. o. 5 o.

„kilengéseket” az ügyészség is problémának tartja, ennek ellenére nem tesz semmit ellene. Inkább mentegezni próbálja a pufajkásokat:

„Azt letagadni nem lehet, hogy verések történtek, azonban ez inkább január, február hónapban volt tapasztalható, amikor a karhatalmi század tagjai nem tudták kellőképpen értékelni a cselekményük jó vagy rossz oldalát.”⁶⁵⁰

Sőt, az ügyészség inkább a bírák működésében lát problémát, és szeretne inkább visszatérni a Rákosi korszak joggyakorlatához:

„Nem mondható, hogy az ellenforradalom megítélésében a büntető bírák ideológiailag (Nem jogilag! M.V.) téves állásponton lennének. Mégis úgy tűnik, hogy az elmúlt év derekán (1956 nyarán. M. V.) az ítélkezésben megindult enyhülési folyamatot az őszi események figyelmen kívül hagyásával tovább folytatták...”⁶⁵¹

Pedig megtorlásra szükségük volt. Egy 1957. május 15-én kelt belügyminisztériumi „Tervezet”⁶⁵² szerint népbíróság elé kell állítani az ellenforradalom vezetőit és minden olyan embert, aki részt vett a népi demokratikus rend megdöntésében. Részletezve:

„Bíróság elé kell állítani az ellenforradalomban országos, budapesti, területi, kerületi megyei bizottságainak és bizottmányainak ellenséges tevékenységű tagjait. Továbbá a munkástanácsok, ifjúsági vagy ellenforradalmi szervezetek vezetőit, szervezőit, akik gyilkosságra, sztrájkra és más ellenforradalmi tevékenységre izgattak, vagy ilyen cselekményben, mint irányítók részt vettek.”⁶⁵³

6.2 Megtorló perek Dorogon

6.2.1 A dorogi munkástanács-per

Az országos politikának megfelelően Dorogon is a fő megtorlóper a munkástanácsi vezetők ellen irányult.

A megtorló per vádlottjai Szalay Ferenc, Tasnádi László, Hrobarek Tibor, Nemesi Béla, Papp Antal és Barna Albert voltak. Cseszka Éva kitűnő könyvében felhívja arra a figyelmet, hogy a vádlottak névsora és a Dunamenti Központi

⁶⁵⁰ KEMÖL XXV. 10a 1. Komárom Megyei Főügyészség, Igazgatási iratok, 1957 Ig. III. 1 8 dob.

⁶⁵¹ u. o. 3/a o.

⁶⁵² A „Tervezet” szövege: Kahler-M. Kiss (1997) 214 o.

⁶⁵³ u. o.

Munkástanács elnökségének névsora nem teljesen azonos.⁶⁵⁴ A per összeállításakor ugyanis nem az volt a fő szempont, hogy felderítsenek a hatalmon lévők szempontjából egy rendszer ellenes szervezetet. Sokkal inkább - folytatva a rákosi korszak hagyományát- egy preconcepció szerint szervezték a pert. Mivel a Dunamenti Központi Munkástanács létrehozására a javaslat Lábatlanról és Nyergesújfaluból érkezett így a perben is szükség volt ezekről a településekről elítélendő személyekre. (Ezért került a perbe Papp és Hrobarek)

A vádpontokat - szintén csak Cseszka Éva álláspontját elfogadva és megerősítve két csoportra lehet bontani. Az egyik csoportba a vádlottak saját lakhelyükön végzett tevékenységei tartoztak. A másikba a Dunamenti Központi Munkástanács létrehozásával és döntéseivel kapcsolatos cselekedetek. Mindegyikőjüknél felróják, hogy munkástanácsstagok és/vagy nemzeti bizottsági tagok voltak.⁶⁵⁵

Többen rész vettek a kommunisták gyárakból való elbocsátásában, és fegyvereket is osztottak. A Dunamenti Központi Munkástanács tevékenységére vonatkozóan felróják nekik a megalakulásban való részvételt, a kapcsolattartást a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal, és a 48 órás sztrájk támogatását illetve szervezését.⁶⁵⁶ Mindezekben a vádpontokban természetesen bűnösnek is találták őket.

Ha személyekre bontva vizsgáljuk a peranyagot egészen más képet kapunk.

Szalay Ferenc az Esztergomi Bányagépészeti Technikumban volt nevelőtanár. A forradalom alatti tevékenysége is jórészt Esztergomhoz kötődik. Október 25-én ő volt az, aki határozott fellépésével és diákjai segítségével megakadályozza, hogy a tüntető tömeg a városszéli tiszti lakásokhoz vonuljon.⁶⁵⁷ Az esztergomi tanács kommunista elnökkasszonyának, Horváth Klárának a személyes kérésére ment a városházára és lett tagja a Városi Nemzeti tanácsnak.⁶⁵⁸ Többször is sikerült megakadályoznia az indulatok elszabadulását.

Elítélni elsősorban mégsem az esztergomi tevékenységéért ítélték el. Bády István kérésére többször járt Budapesten a Nagybudapesti Központi Munkástanács ülésein és tárgyalt annak vezetőivel is. Ezekről a tárgyalásokról nem csak Esztergomban, hanem Dorogon is beszámolt.⁶⁵⁹ Így amikor megalakult a Dunamenti Központi Munkástanács ő

⁶⁵⁴ Cseszka (2011) 121 o.

⁶⁵⁵ KEMÖL Szalay Ferenc és társai, Határozat, XXV 4 Esztergomi Megyei Bíróság iratai B 732/ 1957 761-764 o.

⁶⁵⁶ u. o.

⁶⁵⁷ ÁBTL. V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsi 91 o.

⁶⁵⁸ u. o.

⁶⁵⁹ u. o. 95 o.

lett az, aki az esztergomi üzemeket képviselte a vezetőségben. Kihallgatásainak végén, mentségére felhozott szavait érdemes szó szerint idézni:

„Az Esztergomi Nemzeti Tanácsba a V.B elnöknő hívott meg. A nemzeti tanácsot törvényes szervnek tudtam, és mint törvényes szerv munkájában vettem részt, illetve gondoltam, hogy veszek részt. Ugyancsak törvényes szervnek tudtam a Nagybudapesti Munkástanácsot, amellyel a kormány is tárgyal. Amikor a kormány a Nagybudapesti és más területi munkástanácsokat december 9.-én megszüntette az én működésem is megszűnt.”⁶⁶⁰

Szalay személyiségére jellemző, hogy 1957. november 3-án, kihallgatásainak végén a jegyzőkönyvbe is kéri felvenni azt, hogy letartóztatása előtt őt tettelegesen bántalmazták ugyanazon személyek, akik később, letartóztatása után kihallgatták.

Tasnádi László története egyszerűbb. Nyergesújfalun dolgozott raktárvezetőként. Beválasztották a munkástanácsba, majd a Dunamenti Központi Munkástanácsba is.⁶⁶¹ A kihallgatások során saját szerepét igyekezett minél jelentéktelenebbnek feltüntetni. A többi tanúvallomás szerint sem töltött be vezető szerepet. A perbe kerülését nyergesújfalui munkahelye indokolta.

Hrobarek Tibor Nyergesújfalun a végleges munkástanács elnöke volt. Tasnadinál komolyabb szerepet töltött be a gyárban. Már a forradalom előtti, normarendezésért küzdő mozgalomban is részt vett.⁶⁶² A perbe való bekerülését ugyanaz indokolta, mint Tasnádiét.

Nemesi Béla a dorogi MÁV állomás főintézője volt. Október 28-án esztergomi lakásáról hívták be munkahelyére, ahonnan az állomásfőnök kérésére elment a tröszt munkástanácsának megválasztására. Itt a vasút képviselőjeként beválasztották.⁶⁶³ A per során úgy állították be, mint a vasútállomás kiskirályát.⁶⁶⁴ Ezzel szemben a valóság az volt, hogy a vasútállomáson található szénellátta a kórházat és az erőművet. Az állomáson maradt romlandó árut a piacon árusították az áruhiány idején. A befolyt összeggel az utolsó fillérig elszámoltak.⁶⁶⁵ Az is kiderült, hogy csak egy munkahelyi

⁶⁶⁰ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsi 138 o.

⁶⁶¹ u. o. 157 o.

⁶⁶² u. o. 190 o.

⁶⁶³ u. o. 53 o.

⁶⁶⁴ KEMÖL Szalay Ferenc és társai, Határozat, XXV 4 Esztergomi Megyei Bíróság iratai B 732/ 1957 761-764 o.

⁶⁶⁵ ÁBTL V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsi. 56 o.

rosszakarója terjesztette róla azt, hogy az aláírása nélkül nem lehetett semmit sem csinálni az állomáson.⁶⁶⁶

Papp Antal a lábatlani Épületelemgyárban dolgozott és a nyergesújfalui Nemzeti Tanács elnöke volt. Külön vádpontként nála a Győri Nemzeti Tanáccsal való kapcsolatfelvételt rótták fel.

Barna Albert a Lábatlani Cement- és Mészműben dolgozott, és a gyár munkástanácsának volt a tagja. Papp és Barna is a Dunamenti Központi Munkástanács megalakításának ötletéért került a perbe.

A Dunamenti Központi Munkástanács perét az Esztergomi Megyei Bíróság tárgyalta első fokon.⁶⁶⁷ A zárt tárgyalás során a tanúvallomások alapján új információk is kiderültek. Például, hogy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés (!) vezetésének büntetvével megvádolt személyek közül Nemesi Béla a rendőrségi kihallgatás előtt még sohasem találkozott Tasnády Lászlóval. Barna Albertet pedig csak a tárgyalóteremben ismerte meg.⁶⁶⁸ Papp Antal sem ismerte korábbról Barnát.

Az alapvetően rosszindulatú, és a forradalom alatt elbocsátott kommunisták tanúvallomásaiból olyan tények is kiderültek, amik pont a vádak ellenkezőjét bizonyították. Kiderült, hogy Nemesi Bélának tekintélye volt munkatársai körében és egyáltalában nem parancsolgatott kényére-kedvére. Erről a vasútállomás kommunista párttitkára tett vallomást.⁶⁶⁹

Papp Antal megóvta a termelőszövetkezet raktárát Nyergesújfalun, amikor szét akarták hordani az egyébként mindenki által utált szövetkezet vagyonát.⁶⁷⁰ Megvédte a gyár volt személyzeti vezetőjét, amikor annak háza előtt tüntettek.⁶⁷¹

Barna Albert pedig befogadta saját házába az elbocsátott személyi vezetőt, amikor az félt saját házában maradni.⁶⁷²

Hrobarek Tibor korábbi vitáik ellenére is megvédte a gyár elbocsátott személyzeti vezetőjét.⁶⁷³ Sőt, amikor az elbocsátott személyzeti vezetőt nem akarták

⁶⁶⁶ A kihallgatások során Nemesi meg is jegyezte, hogy nem tudnak mutatni egyetlen ilyen cédulát sem. ÁBTL V-147-849 sz. dosszié Nemesi Béla és tsi. 65 o.

⁶⁶⁷ KEMŐL Szalay Ferenc és társai, Határozat, XXV 4 Esztergomi Megyei Bíróság iratai B 732/ 1957

⁶⁶⁸ u. o. 82/a o.

⁶⁶⁹ u. o. 165 o.

⁶⁷⁰ u. o. 169 o.

⁶⁷¹ u. o. 180 o.

⁶⁷² u. o. 182 o.

⁶⁷³ u. o. 180 o.

semmilyen munkahelyen alkalmazni, akkor Papp Albert felvette dolgozni az Épületelemgyárba, miután Hrobarek felelősséget vállalat munkájáért.⁶⁷⁴

Érdemes megemlíteni, hogy Tasnádi László kivételével, a többi vádlott végig kiállt egymás mellett. (Már akik ismerték egymást!) Így Hrobarek Tibor ekképp nyilatkozott Papp Antalról: „*Papp Antallal kapcsolatban előadni kívánom még , hogy Pappot mindig őszinte, becsületes munkásembernek ismertem, aki izig-vérig a munkásosztály mellett állott. Azt, hogy 1856 (sic!) októberében bekapcsolódott az ideiglenes munkástanácsba, ezt azért tette, mert a munkásosztály mellett akart állni és ott is állott.*”⁶⁷⁵ Nemesi Béla is korrekt beszámolót tartott Szalay Ferenc tevékenységéről, kiemelve Szalay folyamatos tárgyalókészségét, és tevékenységét, annak érdekében, hogy ne álljon le a bányá.⁶⁷⁶

Tasnádi László sem tett rosszindulatú vallomást társaira inkább csak saját szerepét próbálta minél jobban kisebbiteni.

Hiába hangzott el azonban az összesen 56 meghallgatott tanú nagy részének a vádlottakat támogató nyilatkozata. Az 1958. február 17-én kihirdetett ítélet⁶⁷⁷ szerint a vádlottak mindegyike bűnösnek találtatott és a következő büntetéseket szabták ki rájuk:

- I. Szalay Ferenc: 8 év 6 hónap
- II. Tasnádi László: 3 év
- III. Hrobarek Tibor: 5 év
- IV. Nemesi Béla. 2 év
- V. Papp Antal: 1 év
- VI. Barna Albert: 1 év 3 hónap

A letöltendő börtönbüntetés mellett 10-től 3-évig terjedő időre megvonták politikai jogaikat. Szalay Ferencet teljes vagyonek kobzásra a többieket részbeni vagyonek kobzásra ítélték. Szalay Ferencet a nevelői foglalkozástól végleg eltiltották.

Az ítéletek ellen az ügyész súlyosbításért fellebbezett. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1958. október 27-én hozott II. fokú ítéletet.⁶⁷⁸ Ebben enyhítették az I. fokon eljáró bíróság ítéletét. Az indoklás szerint az I. fokon eljáró bíróság Szalay

⁶⁷⁴ KEMÖL Szalay Ferenc és társai, Határozat, XXV 4 Esztergomi Megyei Bíróság iratai B 732/ 1957 180 o.

⁶⁷⁵ ÁBTL Nemesi Béla és tsi. V-147-849 sz. dosszié 362 o.

⁶⁷⁶ u. o. 340- 341 o.

⁶⁷⁷ u. o. 395/ 1-22 o.

⁶⁷⁸ u. o. 395/ 23-27 o.

Ferencnél tévesen minősítette a büntettet. Szalay csak a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvételben bűnös. Ez a tevékenység és annak hatása csak szűk, helyi keretek között érvényesült.⁶⁷⁹ A többi vádlott büntetése pedig eltúlzott volt a II. fokú ítélet szerint. Az indoklásnak megfelelően a büntetéseket az alábbiak szerint enyhítették:

- I. Szalay Ferenc: 5 év 6 hónap
- II. Tasnády László: 1 év 5 hónap
- III. Hrobarek Tibor: 2 év
- IV. Nemesi Béla: 1 év
- V. Papp Antal: 1 év
- VI. Barna Albert: 1 év

A vagyonelkobzást csökkentették illetve eltörölték. A közügyektől való eltiltást is csökkentették.

Cseszka Éva a diktatúra kiszámíthatatlanságát látja az enyhítésben, mivel ebben az esetben másodfokon enyhébb ítéletek születtek, ezzel szemben az esztergomi „főper” ítéleteit másodfokon szigorították.⁶⁸⁰

6.2.2 Személyes sérelmek és bíróság általi bosszú

A megtorlásokkal amellet, hogy igazodtak az országos tendenciákhoz, helyi sérelmeket is jogosnak látták megbosszulni. A dorogi kommunisták számára a legmegalázóbb esemény az október 28-i tüntetés és a pártház dicstelen elhagyása volt. Szükséges volt tehát valakit megbüntetni a részvevők közül.

Jalsovszky Gézáat viszonylag későn, csak 1958 márciusában vették végleg őrizetbe.⁶⁸¹ A kommunista pártfunkcionáriusok nem voltak hálásak azért, hogy Jalsovszky képes volt mederbe terelni a tüntetők indulatait. Mindezt úgy, hogy a tüntetők követelése is teljesültek és nem melleleg megmentette a kommunisták életét is. A per során egy önjelölt bajkeverőnek állították be. Nem vettek tudomást arról sem, hogy október 28. után Jalsovszky nem vállalt semmiféle funkciót az új vezetésben. Erre pedig többen is bíztatták.⁶⁸² Saját bevallása szerint október 28-án szerzett tudomást az

⁶⁷⁹ ÁBTL. V-147-849 sz. dosszié, Nemesi Béla és tsi 395/27 o.

⁶⁸⁰ Cseszka (2011) 124 o.

⁶⁸¹ ÁBTL V-1445 sz. dosszié Jalsovszky Géza 30 o.

⁶⁸² u. o. 40 o.

október 26-i esztergomi sötétkapui sortűzről. Ennek megismétlődését szeretne volna megakadályozni Dorogon.⁶⁸³ Későbbi passzivitását gyermeke betegségével indokolta. A bíróság azonban nem járt utána ennek az információnak. A per során- igazolandó Jalsovszky romlottságát- egy kőszállítási ügyben való csalással is megvádolták.

Az Esztergomi Megyei Bíróság 1958. október 30-i ítéletében 2 év 6 hónapra és 1000 Ft pénzbüntetésre ítélte, 4 év közügyektől való eltiltás kíséretében.⁶⁸⁴ A család vádja alól azonban felmentette. A II. fokon eljáró bíróság azután ezt az ítéletet is enyhítette, 1 év börtönbüntetésre és 2 év közügyektől való eltiltásra.

A per során csak Jalsovszkyt ítélték el. A vele együtt a pártház épületébe bevonult Hemela Istvánt és Sobieski Antalnét csak tanúként hallgatták ki. Hemela azzal védekezett, hogy őt egy ismeretlen „*bőrruhás egyén*” pisztollyal fenyegette és kényszerítette, hogy bemenjen.⁶⁸⁵ Bent összevitatkozott Bottyán Istvánnal. Hemela azzal vádolta Bottyánt, hogy elhurcoltatott 46 embert Dorogról.⁶⁸⁶

A kommunista funkcionáriusok megmotozásában Sobieski Antalné is részt vett. Cselekedte okára és mikéntjére nem tért ki vallomásában. Elmondása szerint 1956. október 28. után mintegy három nappal Tasnádi István és Jalsovszky Géza megbízásából Győrben járt élelemért. Arra nem tért ki, hogy Jalsovszky milyen tisztségéből fakadóan bízta meg őt ezzel a feladattal. Arról számolt csak be, hogy Jalsovszkyt többször is látta a Nemzeti Bizottságnál. Sokat vitatkozott, és később már nem járt a Bizottsághoz.⁶⁸⁷

Mindkét tanút el lehetett volna ítélni. Mégsem tették. Feltételezhetően fontosabb volt az MSZMP dorogi járási bizottságának Jalsovszky közbiztonsági őrizetbevételével egyetértő nyilatkozata. Ebben a pártbizottság egyetértett az őrizetbevétellel, de nem követeli mások lefogását (és ezzel későbbi elítélését)⁶⁸⁸

6.2.3 A vasút-robbantók pere

Valódi fegyveresen elkövetett tettért csak két embert ítélték el Dorogon. 1956. november 12-én ugyanis négy dorogi férfi Dorogtól kb. 1 km-re Leányvár felé felrobbantotta a vasúti sínt. Erre az akcióra semmiféle felsőbb szervtől nem kaptak

⁶⁸³ ÁBTL V-1445 sz. dosszié Jalsovszky Géza 100 o.

⁶⁸⁴ u. o. 85 o.

⁶⁸⁵ u. o. 57-58 o.

⁶⁸⁶ Nem lehet tudni, hogy kikre gondolt itt Hemela.

⁶⁸⁷ ÁBTL V-1445 sz. dosszié, Jalsovszky Géza 60-61 o.

⁶⁸⁸ u. o. 72 o.

utasítást. A résztvevők saját ötletüket valósították meg. A négy férfiből ketten a forradalom leverése után elhagyták az országot, így 1957. február 6-án Esztergomban csak Kocsis Lászlót és Kovács Imrét ítélték el egyenként 6 évre.⁶⁸⁹ Mindketten azzal védekeztek, hogy két, az országot már elhagyott társuk volt az, aki fegyverrel kényszerítette őket a robbantásnál való jelenlétre.⁶⁹⁰ A tevékeny részvételt mindketten tagadták. Ma már nem lehet eldönteni, hogy védekezésükben mi volt a kitaláció és mi a valóság.

6.2.4 A dorogi Mészmű Vállalat munkástanácsának pere

Dorogon nem kizárólag a bányavállalat üzemegységei működtek. Más vállalatoknál is megalakultak a munkástanácsok. A megtorlás során a nem a bányavállalathoz kapcsolódó üzemek közül a dorogi Mészmű Vállalat munkástanácsának a pere volt a legtöbb embert érintő. Meszes Istvánt és társait 1958. szeptember 17-én ítélték el Esztergomban.⁶⁹¹

A vádak szerint a forradalom alatt Meszes István javaslatára nyitották fel az üzemi pártirodát, ahonnan kihordták a vörös zászlót, a drapériát és a pártjelvényeket. Kinyitották a személyzeti osztály szekrényét, anyagát széthordták. A kommunista vezetőket áthelyezték fizikai munkára. Meszes vezetésével vittek páncéltörő ágyút a Mészműhöz. Szintén az ő irányításával készítettek benzines palackokat, az üzem benzinkészletének felhasználásával. A forradalom után is mindvégig kitartott a munkástanács mellett, amelynek előbb tagja, majd elnöke lett. Ez utóbbiban végzett tevékenysége lehetett az, ami miatt valójában el kellett ítélni. A többi vádpont sokkal inkább csak ürügy volt a perhez.

Meszes István a forradalom idején október 24-én Esztergomból próbált eljutni dorogi munkahelyére. Mivel nem volt tömegközlekedés ez nem sikerült. Az esztergomi eseményekben részt vett, de csak mint szemlélő. A Sötétkapui eseményeknél jelen sem volt családi elfoglaltsága miatt.⁶⁹²

Október 27-én jutott csak ki az üzembe. Október 30-án választották meg az ideiglenes munkástanácsot. A választás során az összegyűlt vállalati dolgozók közül

⁶⁸⁹ ÁBTL V-152 834sz. dosszié Kocsis László és tsa., 3o.

⁶⁹⁰ u. o. 8 o.

⁶⁹¹ ÁBTL V-146 061sz. dosszié, Meszes István és tsai. 184 o.

⁶⁹² u. o.. 35 o.

többen elkezdtek kiabálni, nehezményezve a terem vörös dekorációit. Ekkor Meszes - megelőzendő a pusztítást - közbelépett és vezetésével rendezetten levették a jelképeket, a zászlót összehajtották és elrakták. Külön is ügyeltek a képek üvegezésére és rámájára.⁶⁹³ Így tehát nem volt sem irodafeltörés sem rongálás. A pártiroda személyzeti anyagát sem csak úgy feldúlták, hanem rendezetten kiadták.

Az ideiglenes munkástanács elnökéül végül Gazdag Istvánt választották. Az ő javaslatára függesztették fel az üzem igazgatóját és üzemvezetőjét. Biztosították őket, hogy továbbra is kapnak munkát az üzemben, olyat, ami koruknak és képzettségüknek megfelel. E mellett üzemőrséget szerveztek, és határozatot hoztak élelmiszer beszerzéséről a dolgozók részére.⁶⁹⁴

A páncéltörő ágyú és a benzin palackok kapcsán elmondható, hogy november 4-én Meszes és az üzem gépkocsivezetője⁶⁹⁵ motorral járt Dorogon, ahol látták (!) az ágyút, de nem az ő vezényletével állították fel. A Molotov-koktél készítőikkel egy pincében találkozott, ahol a rendőrség kérésére igyekezett őket csitítani, vagy legalábbis arra rávenni őket, hogy legalább úgy készítsék, hogy ne legyen önveszélyes.⁶⁹⁶

November 10-én az addigi munkástanácsi elnök, Gazdag János jelezte Meszesnek, hogy meg akarja látogatni szüleit Sopronban az üzem oldalkocsis motorján. Meszes tiltakozott, de két nappal később megtudta, hogy Gazdag elhagyta az országot családjával együtt.⁶⁹⁷ Pár nappal később megjelent Gazdag édesapja, aki elkérte fia ingóságait és elmondta, hogy a motorkerékpár átvehető Fertőrákoson. Meszest ezek után megválasztották munkástanácsi elnöknek. Az ülésekre ettől kezdve elhívták a munkájába újra visszahelyezett igazgatót is.

Meszes a munkástanácsok feloszlatásáig végezte feladatát. A per során elhangzott tanúvallomások során homályos utalásokat tettek arra, hogy az üzemben Meszes tevékenysége miatt nem tudott hosszú ideig megalakulni az MSZMP helyi szervezete. Részletek nem derültek ki, az azonban érezhető, hogy ez lehetett a fő vétke, nem a forradalom alatti tevékenysége.

Talán a kesztőlciek elleni per mellett ebben az ügyben látható legjobban, hogy a forradalom alatt félreállított pártfunkcionáriusok mellőzöttségük idején is figyelemmel kísérték az eseményeket. Mindenféle pletykát és mendemondát jegyeztek fel, amiket

⁶⁹³ ÁBTL V-146 061sz. dosszié, Meszes István és tsai. 36 o.

⁶⁹⁴ u. o. 41 o.

⁶⁹⁵ A tárgyalás során lehetőség lett volna ellenőrizni Meszes állítását a gépkocsivezető által. Nem tették.

⁶⁹⁶ ÁBTL V-146 061sz. dosszié, Meszes István és tsai. 41 o.

⁶⁹⁷ u. o.

később igazságként lehetett tálalni és a büntető ügyekben a vádlottak ellen fel lehetett használni.⁶⁹⁸

A per „alapos előkészítettségét” jól jelzi a perben elítélt Tarczal Rudolfnak az 1958. március 25-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvében fellelhető mondat:

„*Tegyen vallomást arról, hogy hol, mikor, milyen kijelentéseket tett.*”⁶⁹⁹

A tényeket tendenciózusan csoportosító, az enyhítő körülményeket figyelmen kívül hagyó ítélet 1958. szeptember 17-én született meg, mely ebben az esetben is elmarasztalta a vádlottakat és az alábbi büntetésekkel sújtotta:⁷⁰⁰

- I. Meszes István: 2 év
- II. Tarczal Rudolf: 1 év 8 hónap
- III. Klinyecz Lajos: 2 év 6 hónap
- IV. Sajti Imre: 1 év 6 hónap
- V. Kis István: 8 hónap

6.2.5 Viktor Géza pere

1958. február 24-én ítélték el a dorogi nemzetőrség, korábban már említett talányos alakját Viktor Gézát.

Viktor november végén elhagyta Magyarországot, majd Ausztrián és Belgiumon át Franciaországba utazott, ahol is belépett az idegenlégióba.⁷⁰¹ Innen a kádári amnesztiaígéret hírére leszerelt és az NSZK-n át Csehszlovákia érintésével készült hazajutni. A csehszlovák hatóságok azonban elfogták.⁷⁰²

Kihallgatásának kezdetén is főleg a nyugati útjára voltak kíváncsiak. Később kezdtek csak vizsgálni esztergomi és dorogi tevékenységét.

Bár mint azt már korábban leírtuk, Viktor szerepe a forradalomban meglehetősen homályos, az ő perére is igaz a tények tendenciózus csoportosítása, illetve a hatalom számára nem kívánt tények mellőzése. Itt most csak arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a per során nem jártak utána Viktor azon állításának, hogy a nemzetőrséget

⁶⁹⁸ ÁBTL V-146 061sz. dosszié, Meszes István és tsai. 111 o.

⁶⁹⁹ u. o. 184 o.

⁷⁰⁰ u. o.

⁷⁰¹ ÁBTL V-144248sz. dosszié, Viktor Géza 5 o.

⁷⁰² u. o.

november közepén azért hagyta el, mivel őt egy szovjet katonai parancsnok leváltotta. Hivatalosan beírták egy könyvbe és a szovjet tiszt még meg is köszönte munkáját.⁷⁰³

Vikort végül 7 év letöltendő börtönbüntetésre ítélték.⁷⁰⁴

6.2.6 A nyugati kém ügye

Vikor ügyét is úgy vizsgálták, mint egy lehetséges nyugati kémét, azonban Doroghoz köthető egy „valódi” nyugati kém is.

1956. december 10-én a Budapest- Győr- Hegyeshalom útvonalon közlekedő vonaton elfogták Glummercz Imre dorogi lakost, aki nyugatra akart szökni.⁷⁰⁵ Egy noteszt is találtak nála, amelyben szovjet katonai alakulatokra vonatkozó feljegyzések voltak. Mint az a kihallgatásai során kiderült, Glummercz szegényparaszti családból származott és Kecskeméten nőtt fel. Dorogon a bányavállalatnál dolgozott, majd a forradalom alatt a nemzetőrség tagja lett.⁷⁰⁶ November 6-án fegyverét leadta, majd nyugatra távozott. A Passautól kb. 8 km-re lévő menekülttáborban egy magyar férfi kereste meg, aki Feri illetve Feri bácsiként mutatkozott be.⁷⁰⁷ Ez a kb. 55-56 éves férfi bízta aztán hazatérésre Glummerczet, azt ígérve, hogy családját a Vöröskereszt útján később kihozza az országból.⁷⁰⁸

Glummercz feladata az volt, hogy információval szolgáljon a Budapest-Győr-Hegyeshalom vonalon elhelyezkedő szovjet csapatok létszámáról illetve a kecskeméti repülőtéren található repülőgépekről.⁷⁰⁹ Glummercz ezek után haza is tért egy noteszsal, egy iránytűvel és 1800 forinttal. Képességeihez mérten megpróbálta teljesíteni feladatát, majd december 6-án családjával újra nyugatnak indult. Bucsnál azonban visszafordították őket.⁷¹⁰ Ezek után december 10-én próbálkoztak öccsével újra Ausztriába jutni.

A perhez kapcsolódó vádirat vagy ítélet sajnos nem maradt ránk. Egy későbbi bejegyzés szerint a 10 év büntetésre ítélt Glummercz 1963-ban szabadult a börtönből.

⁷⁰³ ÁBTL V-144248sz. dosszié, Vikor Géza 20 o.

⁷⁰⁴ Fakász (2000) 257 o.

⁷⁰⁵ ÁBTL V-141338sz. dosszié, Glummercz Imre ,2 o.

⁷⁰⁶ u. o. 12-13 o.

⁷⁰⁷ u. o. 18 o.

⁷⁰⁸ u. o. 15 o.

⁷⁰⁹ u. o. 19 o.

⁷¹⁰ u. o. 26 o.

Érdekes azonban, hogy mennyire felületesen vizsgálták a kommunista hatalom számára súlyos (hazaárulás, kémkedés) ügyet.

6.3. Megtorlások a dorogi szénmedence többi településén

6.3.1. Tolnai Gábor, a Tokodi Nemzeti Tanács és a Szénbányászati Tröszt Munkástanácsának elnökének pere

A bányavállalatnál is kellett találni valakit, akit el lehetett ítélni. Mivel többen is elhagyták az országot, a választás végül Tolnai Gáborra, a Tokodi Nemzeti Tanács és a Szénbányászati Tröszt Munkástanácsának elnökére esett.

Tolnai sokgyermekes tokodi bányászcsaládból származott, aki végigjárva a számléltrát vajúrból képezte magát folyamatosan bányamérnökké.⁷¹¹ A vállalatnál mindenki ismerte őt az egyszerű bányásztól kezdve a főmérnökig. Elítélése így mindenkire elrettentőleg hatott.

1957. február 8-án vették őrizetbe, majd internálták.⁷¹² Tökölre került, ahol többször megverték.⁷¹³ 1957. szeptember 30-tól folyt ellene tényleges eljárás. Ítélet 1958. január 7-én született ügyében.⁷¹⁴

A periratokból kiderül róla, hogy nemcsak mérsékelt, felelős vezető volt, hanem amikor lehetett, mindent megtett azért, hogy a bányában ne álljon le a munka. Igaz, hogy végig kiállt a munkástanácsok mellett, de mindig szem előtt tartotta az egész szénmedence érdekeit.⁷¹⁵ Ettől azonban az ügyészség képviselői következetesen eltekintettek, hiszen minden érdeménél sokkal súlyosabb vétek volt a munkástanácsi szerepvállalás.

Tolnai Budapesten is járt november 21-én, ahol is a Parlamentben tárgyalta Apró Antallal.⁷¹⁶

A forradalom alatt Tolnai hiába szólította fel az embereket többször is a munka felvételére, akkor nem hallgattak rá. Mindemellett viszont kihirdette a 48 órás sztrájkot december 11.-12-én.

---

⁷¹¹ Fakász (2000) ill. KEMÖL Tolnai Gábor XXV 4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 B 676/ 1957 29 o.

⁷¹² KEMÖL Tolnai Gábor XXV 4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 B 676/ 1957 8/a o.

⁷¹³ Fejér- Vasvári (2002) 1252 o.

⁷¹⁴ KEMÖL Tolnai Gábor XXV 4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 B 676/ 1957 58 o.

⁷¹⁵ u. o. 14/a o.

⁷¹⁶ u. o. 13 o.

Tolnainak annyit sikerült elérnie, hogy tanúként meghallgatták Lévárdi Ferenc trösztigazgatót. Lévárdi tanúvallomásában nagyon óvatosan foglalkozott, de kiemelte, hogy Tolnai „*rendes ember és többször is szót emelt a munka felvétele mellett.*”⁷¹⁷

Tolnait első fokon 2 év 4 hónapra ítélték. Ezt enyhítették aztán 1958 nyarán 1 év 3 hónapra. Az ekkor már gyomorfekélyes, idült májgyulladásban szenvedő Tolnai forradalom alatti tevékenységét az ítélet sajátos módon összegzi:

„*Terhelt a bányákat a szocialista társadalom számára kívánta menteni, de oly módon, amely a szocializmus politikai alapját ásta alá.*”⁷¹⁸

6.3.2. A csolnoki rabbányák volt foglyainak perei

A volt csolnoki rabok forradalomalatti tevékenysége kapcsán több per is indult.⁷¹⁹ A legismertebb csolnoki rabok a Széna téri bányászbrigád tagjai voltak. Ellenük két per is folyt.

1957. július 29-én hoztak ítéletet Rusznyák László és társai ügyében.⁷²⁰ A 17 vádlottból 5 embert kivégeztek: Rusznyák Lászlót, Czimmer Tibort, Laurinyecz Andrást, Bán Róbertet és Ekrem Kemált. Életfogytiglanra ítélték Neubrand Rezsőt. Hugyecz Pált és Ábri Benjámint Györgyöt 20-20 évre ítélték. A többi vádlottat 15 évtől 1 év 6 hónap közti büntetéssel sújtották.⁷²¹ Az összes Széna-téri felkelőkhöz kapcsolódó per közül az ebben a perben hozott ítéletek voltak a legsúlyosabbak.⁷²²

1960. július 12-én ítélték el Tóth Jánost és társait. Ebbe a perbe a bányászbrigád korábban el nem ítélt tagjai kerültek. Tóth Jánost első fokon 15 évre, majd másod fokon életfogytiglanra ítélték.⁷²³ 13 társát pedig 8 év és 3 év 6 hónap közötti börtönbüntetéssel sújtották.

⁷¹⁷ KEMÖL Tolnai Gábor XXV 4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 B 676/ 1957 55 o.

⁷¹⁸ u. o. 46a o.

⁷¹⁹ A Nyugati pályaudvarhoz szállított, volt rabok további történetének nem sikerült nyomára bukkannunk. Marschal Adrienn most is folyó kutatásai remélhetőleg itt is új forrásokkal szolgálnak.

⁷²⁰ ÁBTL V-146379/2 sz. dosszié, Rusznyák László és tsai. 9-10 o.

⁷²¹ u. o. 9-10 o.

⁷²² Vö.: Eörsi László pergyűjteményét. Eörsi (2004) 342-361 o.

⁷²³ ÁBTL V-146 048sz. dosszié, Tóth János és tsai. 359 o.

6.3.3. A kesztölci forradalmárok pere: Kertész Ferenc és társai

A dorogi szénmedencéhez köthető megtorló perek közül a legtöbb embert érintő a „Kesztölci Köztársaság” legendájának elhíresztelésével országos ismertséget szerzett per a kesztölciiek elleni volt. Amint azt már korábban már leírtuk, a kesztölciiek igaz, hogy egyre fogyó lelkesedéssel, de egészen december 15-ig kitartottak. Ekkor karhatalmisták érkeztek a faluba. Kihirdették a néhány nappal korábban meghozott, a fegyverek kötelező beszolgáltatásáról szóló rendeletet. Annak ellenére, hogy a felszólításra fegyvereiket beszolgáltatták, a Minczér testvéreket statáriális bíróság elé állították. A bíróság Minczér Józsefet halálra, Minczér Károlyt pedig 10 év börtönre ítélte. Minczér József kegyelmi kérvényét az Elnöki Tanács elutasította így december 20-án kivégezték.⁷²⁴ Ugyanekkor tartóztatták le Dudik Aladárt is fegyverrejtegetésért.⁷²⁵

A nemzetőrök, kímélendő a falut, nem tanúsítottak ellenállást. Az ekkora már végképp üzemanyag nélkül maradt tankot sem használták. A faluból körülbelül 10 embert internáltak.

A kesztölci forradalmárok elleni eljárás 1957 augusztusában vette kezdetét. A vádak alapját a kesztölci kommunisták vallomásai jelentették. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy ezeket a vallomásokat összeférhetlenség miatt figyelmen kívül kellett volna hagyni a per során az eljáró bírónak. A forradalom alatt sérelmet szenvedett kommunisták vallomásait ugyanis a szintén sérelmet szenvedett Kara Imre vette fel, aki ekkor rendőr századosként működött.⁷²⁶ A tárgyaláson mindez ki is derült, ugyanis nem egyeztek a vizsgálat során felvett írásbeli és a tárgyaláson szóban elhangzott vallomások. A bíró kérdésére, miszerint: miért különbözik a kettő, a tanúk azt felelték, hogy az írásbeli vallomásokat Kara Imre készítette, hozzájuk már csak aláírni hozta el a papírokat. A többi kommunistát biztosította arról, hogy a vallomásokat felesleges átolvasni, minden úgy szerepel bennük, ahogy lenniük kell (!).⁷²⁷

Nebehaj Lajos, Pavelka Mihály és Kara Imre a szovjet csapatok bevonulása után csatlakozott a karhatalomhoz.⁷²⁸ Hármójuk közül Kara Imre volt a legaktívabb. Nemcsak a vallomásokat vette fel, hanem jelentést is készített a kesztölci eseményekről (amikről

⁷²⁴ 1956 kézikönyve III.(1996) 21 o. Fekete Mihály - a kesztölci nemzetőrség volt parancsnoka - szerint Minczér József a nemzetőrség vezetőhelyettese volt. Fekete feltételezése szerint eredetileg őt keresték, de mivel nem találták, mint második embert fogták el és végezték ki Minczért.

⁷²⁵ Ezen eseményekről számolt be a Népakarat.

⁷²⁶ „A vallomásomat Kara Imre r. szds.-nak mint volt községi MDP titkárnak önkéntesen teszem meg.”
ÁBTL Kertész Ferenc és tsai. V-144-731/1 156 o.

⁷²⁷ Minczér Bernát visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁷²⁸ ÁBTL V-144-731/1sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 334 o.

viszont személyesen nem lehetett tudomása, mivel elhagyta a falut).⁷²⁹ Ebben nem is annyira az eseményeket írta le, hanem a résztvevőket minősíti: „*volt nyilasok, naplopók, kulákok, volt kisgazdapárti vezetők, volt disszidált kísérletezők (sic!), a klérus bizalmas emberei, a nyugati államok vigasztalója, a község legnagyobb kulákja*”⁷³⁰

A forradalmárok közt olyanokat is felsorol, akik nem is voltak a faluban a forradalom ideje alatt.

A kesztölciek a per során megpróbálták minél jelentéktelenebbnek feltüntetni saját szerepüket, illetve arra hivatkoztak, hogy a buszközlekedés leállása után a pincékben italoztak. Tetteiket is alkohol hatása alatt követték el.⁷³¹ Ez utóbbi védekezésben még lehetett is valamiféle igazságtartalom, de az biztos, hogy nem volt általános az alkoholos befolyásoltság alatt elkövetett forradalmi tevékenység.⁷³² Sokkal inkább igaz az, hogy a per során menteni próbálták magukat, ahogy lehetett.

A per elsőrendű vádlottja a Nemzeti Bizottság vezetője, Kertész Ferenc lett. Kertész a kihallgatások során nem mentette tetteit. Az 1957. október 18-i kihallgatásán az eddigi vallomásaihoz azt is hozzáfűzte, hogy nem érzi magát bűnösnek, mivel 1956. október 27-én az akkori kormány felszólította az ország lakosságát, hogy mindenhol alakítsák meg a nemzeti bizottságokat és vegyék át az irányítást. „*Ennek a kormánynak a tagjai közül többen ma is kormánytagok*”⁷³³ - zárta vallomását.

Az Esztergom Városi Bíróság 1958. február 5-én hirdetett ítélete szerint⁷³⁴ 16 kesztölcit ítélték el. Bár az eljárásba bevonták, mivel azonban a tanácsháza előtti tüntetésen kívül semmiben nem vett részt, Farsang Andrásné felmentették. Farsang Andrásné még ekkor is reménykedett abban, hogy férje él, ezért október 26-án számon kérte a tanácsházán tartózkodó vezetőktől férje hollétét.

A legszigorúbb ítéletet nem az elsőrendű vádlott Kertész Ferenc kapta, hanem a másodrendű vádlott, az ekkor szökésben lévő Fekete Mihály, volt nemzetőr parancsnok. Fekete december végén hagyta el az országot, mivel többen is megfenyegették. 1957 nyarán már lehetett tudni, hogy nincs az országban mégis 10 évre ítélték.

Kertész Ferenc 5 év börtönbüntetést kapott. A többi vádlottat 3 évtől 7 hónapig terjedő büntetéssel sújtották. A per XIV. rendű vádlottjaként a nemzetőrparancsnokkal azonos nevet viselő, de vele rokoni kapcsolatban nem álló Fekete Mihályt 2 év börtönre

⁷²⁹ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié Kertész Ferenc és tsai. .328 o.

⁷³⁰ u. o.

⁷³¹ ÁBTL V-144-731 sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 133 o.

⁷³² Minczér Bernát visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁷³³ ÁBTL V-144-731 sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 58 o.

⁷³⁴ u. o. 300 o.

ítélték. Pedig ez a Fekete a forradalom alatt nem is tartózkodott a faluban. Mint az az 1957. szeptember 7-én kelt tanúvallomásából kiderül, október végén már Dorogon lakott, ahol a tüntetéseken részt vett, majd november 4-én elütötte egy autót, ami miatt kórházba került.⁷³⁵ A perbe való beemelése talányos. Lehetséges, hogy személyes bosszú áll a háttérben.⁷³⁶

1958. december 16-án került sor a II. fokú tárgyalásra. Ezen Kertész Ferenc büntetését 3 évre enyhítették a VII. rendű vádlott Minczér Sándor büntetését pedig 1 év 2 hónapra növelték.⁷³⁷

A kesztölci per kapcsán még egy levélről kell megemlékeznünk. Ezt a levelet 1957. május 6-án készítette a kesztölci MSZMP Intéző Bizottsága.⁷³⁸ Amellett, hogy megpróbálja összefoglalni a forradalomalatti eseményeket, minden mendemondát és féligazságot tartalmaz. A levél ezekkel a sorokkal zárul:

„A kesztölci MSZMP egész tagsága nevében, valamint a község becsületes dolgozói véleményét nyilvánítva reméljük, hogy az állami szervek eltérően a Dorogi Járási Rendőrkapitányság liberális intézkedéseitől, konkrét intézkedéseket tesznek mindazon ellenforradalmárokkal szemben, akik vezető szerepet játszottak az 50 napig fennálló „ellenforradalmi köztársaságban”, (...) Továbbá kérjük, hogy vizsgálják felül a Járási Kapitányság összetételét s annak a liberalizmusnak (sic!) az okát, amit ez ideig tanúsítottak a kesztölci eseményekkel kapcsolatban.”⁷³⁹

A nagyobb nyomaték kedvéért Kara Imre, mint rendőr hadnagy, BM Budapesti Karhatalmi Forradalmi ezred tagjaként írta alá a levelet. Ennek a levélnek a hatására született meg egy újabb levél május 14-én amelyben Bédi Ferenc r. ny. alezredes kérte, hogy a Pártbizottság - a kesztölci kommunistáktól szerzett információk birtokában - „hasson oda”, hogy a Politikai Nyomozó Főosztály vonja felelősségre a bűnösöket (!).⁷⁴⁰

A kesztölci kommunisták nem elégedtek meg a statáriális úton kivégzettel és az internáltakkal. Igaz, hogy náluk volt előbb fegyver és ők bántalmaztak egy esztergomi lakost. Az is igaz, hogy a forradalom alatt nem esett bántódásuk, és amikor valóban veszélyben érezhették magukat, akkor Kertész Ferenc személyesen szabadította ki őket. Mégis megtorlást követeltek, és el is érték céljukat.

⁷³⁵ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 95-96 o.

⁷³⁶ Vö.: Spiró György: Tavaszí tárlat c. regénye, Magvető, 2010

⁷³⁷ ÁBTL V-144-731 sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 317 o.

⁷³⁸ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 397 o.

⁷³⁹ u. o.. 397 o.

⁷⁴⁰ ÁBTL V-144-731/1 sz. dosszié, Kertész Ferenc és tsai. 387 o.

Az egyetlen igazán komoly ügyben, Kara Imre házában felrobbantásában érintett Simonek Lukácsot azonban nem sikerült elítéltetni. Simonek ugyanis illegalitásba vonult. 1956. december 15-én két karhatalmista őrizetbe vette és hazakísérte, hogy át tudjon öltözni. Tőlük azonban megszökött és ettől kezdve bujkált.⁷⁴¹

Elfogató parancsot csak viszonylag későn, 1957. október 15-én állítottak ki ellene. Ezt megelőzően azonban más módon is megpróbálták a nyomára akadni. Előbb egy „Buzás” fedőnevű hálózati személy beszélt vele 1957 márciusában,⁷⁴² majd „Tölgyesi” (szintén hálózati személy) „önszorgalomból” (!) járt Keszthelyre „*lefigyelést alkalmazni*”.⁷⁴³ Elfogni mégsem sikerült.

Simonek újból majd csak 1963-ban bukkant fel, Csehszlovákiában. Itt fogta el a csehszlovák rendőrség és adta át a magyar hatóságoknak.

Mint az Simonek Lukács vizsgálati dossziéjából kiderül,⁷⁴⁴ Simonek 1956 és 1963 között saját házában konyhájában bujkált egy földbe vájt üregben, mely a tűzhely alatt volt kialakítva.⁷⁴⁵ Itt, habár többször is tartottak házkutatást, nem találták meg a nyomozók. 1963-ban azonban már nem bírta tovább a rejtőzködést és ezért Csehszlovákiába szökött, ahol azonnal elfogták.

A korszak abszurditását mutatja, hogy Simoneket nem ítélték el. Kihallgatták 1956-os tevékenységéről és bujkálásáról, de az 1963-as amnesztiarendelet miatt közkegyelemben részesítették.⁷⁴⁶ Így Simonek szabad emberként térhetett haza. Kara Imre, aki ekkor a dorogi XV. akna személyzeti vezetője volt, 1964 elején még írt egy levelet az MSZMP Központi Vezetőségének, amelyben kérte Simonek felelősségre vonását. Kérését azonban elutasították a közkegyelemre való hivatkozással.⁷⁴⁷

6.3.4. Peren kívüli megtorlások Dorog környékén

A forradalom leverése után a dorogi szénmedence településeit és gyárait nem csak perek sújtották. Kollektív büntetésként sorozatos elbocsátások és lefokozások követték egymást. 1957. január 15-i hatállyal 16 településen helyezték át vagy bocsátották el a v. b. elnököket, elnökhelyetteseket, titkárokat.

⁷⁴¹ ÁBTL V-147 852sz. dosszié, Simonek Lukács 109 o.

⁷⁴² u. o. 52 o.

⁷⁴³ u. o. 57 o.

⁷⁴⁴ u. o.

⁷⁴⁵ u. o. 29 o.

⁷⁴⁶ u. o. 119 o.

⁷⁴⁷ u. o. 320 o.

Így „*racionalizálták*” Piliscséven Újházi Istvánt, aki a forradalom alatt mindent megtett az események elfajulása ellen.⁷⁴⁸

Kesztölcéről elhelyezték Paróczai Imre v. b. elnököt, aki annak ellenére, hogy október 26-án a tüntető tömeg egyik fő céltáblája volt, később mégsem tartozott azok közé a kommunisták közé, akik mindent megtettek a forradalmárok elítéléséért.

Az új elnök Szabó Imre lett. A községi tanács 1957. február 13.-i ülésén értékelte a forradalmi eseményeket a faluban. Természetesen a Kádár rendszer szemléletmódjának megfelelően. Véleménye szerint az ellenforradalom eseményei nem voltak véletlenek, visszanyúlnak egészen 1952-ig. A helyi eseményeket „*deklaszált elemek*” vezették. A Nagy Imre kormány jobbra tolódása tette szükségessé a szovjet csapatok beavatkozását. Szabó a beszámolóban kitért a forradalom vagy ellenforradalom kérdésére is. A korszaknak megfelelő szavait érdemes szó szerint is idézni:

„*Forradalomnak, a munkásosztálynak csak olyan fegyveres ténykedése számítható, amely haladottabb társadalmi rendszer elérésére törekszik.*”⁷⁴⁹

Az új elnök sokkal megbízhatóbb volt, mint a gyengekezű, a falusiak szemében a 16 pont felolvasásával tekintélyét veszített Paróczai.

Sárisápról is elbocsátották a kevésbé megbízható v. b. elnökhelyettest. Úgy látszik a helyi kommunisták bizalma megingott személyében.

Talán a legegyszerűsebben Burány István, Csolnok v. b. elnöke viselkedett. A forradalom alatt végig együttműködött a Nemzeti Tanáccsal.⁷⁵⁰ Novemberben kijelentette, hogy ő tovább nem lesz a Kádár kormány tanácselnöke. Ezek után nem véletlen, hogy a tanács tagjai 1957 januárjában úgy határoztak, hogy nem hajlandók vele dolgozni.⁷⁵¹ Sőt 1957 májusában kilakoltatták, és arra kötelezték, hogy nyolc napon belül hagyja el a települést.⁷⁵²

A korszak hangulatát jól jellemzi egy Sárisáp közigazgatásához tartozó aprócska település Ebszönybánya egyik lakójának, „*Bandi bácsinak*” levele.⁷⁵³ A levél írója szerint az ellenforradalmárokkal szemben még nem végeztek megfelelő tisztogató munkát. Igaz, hogy elfogtak embereket, de el is engedték, pedig „*Bandi bácsi*” fejbe lőtte volna őket.

⁷⁴⁸ Fakász (2000) 224 o.

⁷⁴⁹ KEMÖL Kesztölc községi tanács v. b. 1957 734/A 163 o.

⁷⁵⁰ KEMÖL MSZMP. Dorog Járási Bizottság Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond 2 leltár 1957 év 17 ö. e. 6 o.

⁷⁵¹ u. o.

⁷⁵² KEMÖL Csolnok Községi Tanács V. B 1957 23 fond 720/A 1957 85.o

⁷⁵³ KEMÖL MSZMP. Dorog Járási Bizottság Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond 2 leltár 1957 év 17 ö. e. 14 o.

Ebszönybányáról ketten még Kéthly Annát is felkeresték a forradalom alatt, aki pedig „nem egészen becsületben megőszült hajadon.” Ezt a két férfit sem ítélték el. Levelét a következő mondattal zárta:

„Ha tudná sok ember, hogy ezen a kis településen meg semlincselnék (sic!) októberi gaztettei miatt mind idejönnének”

El kell, mondani, hogy Ebszönybányán a Nemzeti Tanács és a Munkástanács teljesen békés megalakításán kívül nem történt semmi említésre méltó. Az álnév mögé bújó levélíró mégis keményebb fellépést sürget.

Mindenesetre a levélben leírtaknak utánajártak. Bár mint kiderült, nem voltak igazak a feljelentő állításai, illetve nem lehetett őket bizonyítani.⁷⁵⁴

Más feljelentések azonban elérték céljukat. Szintén Ebszönybányán Szakács Józsefnét a település körzeti ápolónőjét hurcolták meg egy helyi pártvezető személyes bosszúja miatt.⁷⁵⁵

A feljelentés szerint az ápolónő az „ellenforradalom legvéresebb agitátora volt.” Élelmiszerrel és lakhatással támogatta az ebszönybányai forradalmi erőket és a szovjet páncélosok elleni harcra buzdított.⁷⁵⁶ Ezen állítások alapján kérte Kui János, a helyi MSZMP szervezet titkára, hogy Szakács Józsefnét távolítsák el a településről.

A vizsgálat során meghallgatták az ápolónőt is. Ő elmondta, hogy a forradalom első napjaiban egy este, nyolc óra tájékában bekopogott hozzá három férfi és egy nő. Tisztálkodni szerettek volna. Vallomása szerint megijedt tőlük, ezért engedett nekik. Később a disznóölésből maradt tepertővel is megkínálta őket. Ezt elfogadták, majd folytatták útjukat.⁷⁵⁷ Mindehhez azt is hozzáfűzte, hogy november elején a karhatalmi egységben szolgáló Paska tizedes édesanyjának egy hétig szállást biztosított. A feljelentésben leírt élelmiszeradás és lakhatás biztosítás valóban megtörtént, csak hogy előbbit a forradalmároknak utóbbit a megtorlás végrehajtóinak biztosította (ha közvetetten is).

Az ügyben tanúkat is meghallgattak. A vallomásokból kivehető, hogy Rónai Árpád, egy helybeli pártfunkcionárius áll a feljelentés mögött. A vizsgálat lefolytatói is érzékelték, hogy valamifajta személyes bosszú áll a feljelentés háttérében. Mindezek

⁷⁵⁴KEMÖL MSZMP. Dorog Járási Bizottság Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond 2 leltár 1957 év 17 ö. e 14/a o.

⁷⁵⁵ u. o. 41 o.

⁷⁵⁶ u. o 33 o.

⁷⁵⁷ u. o.

ellenére írásbeli megrovást indítványoztak Szakácsné ügyében.⁷⁵⁸ Később sem zárták le véglegesen az ügyet. 1957. szeptember 24-én a Járási MSZMP Bizottságának írt levélből kiderül, hogy továbbra is megfigyelés alatt tartották a körzeti védőnőt, amellet, hogy figyelmeztetésben is részesítették. Eszerint, ha nem változtat magatartásán, akkor eltávolítják a településről.⁷⁵⁹

A Dorogi Szénbányászati Trösztöt is elérte a megtorlás, fegyelmi eljárások útján.⁷⁶⁰ 1957 februárjában 78 dolgozót bocsátottak el a vállalattól.⁷⁶¹ Az elbocsátások fő mozgató rugója Teigler István a tröszt személyzeti osztályvezetője volt. Teiglert a forradalom alatt elmozdították pozíciójából és fizikai munkára osztották be. Amint azt egy 1959 májusában róla készült jellemzésből megtudhatjuk: *„Az ellenforradalom alatt elvű maradt, figyelemmel kísérte a tröszt munkástanács tevékenységét.”*⁷⁶²

A forradalom leverése után visszakerült korábbi pozíciójába és élére állt a tisztogatásnak. Azonban szándékát nem tudta maradéktalanul végrehajtani. Lévárdi Ferencnek ugyanis más szándékai voltak. Mint azt Teiglernek Lévárdiról készített feljegyzéséből megtudhatjuk Lévárdi már *„jóval a forradalom előtt túlzottan is az értelmiség mellett tette le a garast.”*⁷⁶³ A forradalom alatt mindent megtett, hogy a munka tovább folyjék, és nehogy elússzon a bánya. A munkástanács távol tartotta magát tőle, de Tolnai Gáborral végig jó viszonyt ápolt. Januárban az átszervezések előtt kikérte az újonnan felálló MSZMP pártszervezet véleményét, amelybe maga is átigazolt, de az elbocsátásokat addig késleltette, amíg - Teigler szerint- konszolidálódott a helyzet és nem volt szükség nagyobb elbocsátásokra.⁷⁶⁴

Az biztos, hogy Lévárdi jó szakember volt. A munkások is megbíztak benne, ezért sem távolították el a forradalom alatt. Mindig a bánya biztonságos működését tartotta szem előtt. Így azzal is tisztában volt, hogy a forradalom alatt és után több mint 400 fő távozott nyugatra a vállalattól.⁷⁶⁵ Közük Csanádi László, a tröszt főmérnöke is. Az eltávozottakat pótolni kellett, és mint azt korábban már leírtuk szakképzett bányászt nem volt könnyű találni.

⁷⁵⁸ KEMÖL MSZMP. Dorog Járási Bizottság Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond 2 leltár 1957 év 17 ő. e. 39 o.

⁷⁵⁹ u. o 44 o.

⁷⁶⁰ A fegyelmi eljárások törvényi háttéréhez, a büntetések fokozataihoz lásd. Germuska (2006b) 110 o.

⁷⁶¹ Fakász (2000) 243 o.

⁷⁶² MOL XXIX-F-102-c Felmentések, áthelyezések. 1957

⁷⁶³ MOL XXIX-F-102-x 279- doboz Személyzeti feljegyzések

⁷⁶⁴ u. o.

⁷⁶⁵ MOL XXIX-F-102-x 279- doboz Személyzeti feljegyzések

A forradalom alatt sérelmet szenvedett kommunisták minél nagyobb arányú megtorlást akartak. Így került sor 1957 februárjában a mérsékelt létszámú elbocsátásokra. Az elbocsátottak között voltak, akik levelet írtak sérelmeik miatt. Ki a miniszternek írt, ki a Népszabadság szerkesztőinek bizonygatta ártatlanságát.⁷⁶⁶

Az igazgató nem sokáig maradt a vállalat élén. Amint azt a kesztölci események kapcsán már megismert *Dunamente* című lap 1958. február elsején utcára került számából megtudhatjuk, kinevezték a nehézipari miniszter első helyettesévé. Az, hogy a kinevezés annak volt köszönhető, hogy egy kiemelkedő szakembert kívántak a minisztériumba, vagy Teigler „elvtársnak” sikerült felfelé buktatnia az igazgatót nem tudható. Annyi azonban bizonyos, hogy a Komárom Megyei Dolgozók Lapja 1958. szeptember 6- i számában így írt Lévárdi: „*S kinek ne szorulna ökölbe a keze, ha arra gondol, hogy ezeket az eseményeket, ezeket a vívmányokat akarta megsemmisíteni az 1956 évi ellenforradalom. (...) Ugyanakkor, történelmi érdeme munkásosztályunknak, a forradalmi munkás- paraszt kormányának, hogy erélyes kézzel teremtett rendet, (...) s kérlelhetetlen harcot indított a nép ellenségeivel szemben.*”

A forradalom alatti tevékenységének, amint azt már említettük, ténylegesen az motiválhatta, hogy folyamatosan biztosítsa a bánya működését. Azt azonban nem mondhatjuk, hogy támogatta volna az erőskezü megtorlást. Ebben a kérdésben is a bánya érdekeit tartotta szem előtt gyakran ellentétben a hivatalos politikával. Talán nem túlzás, ha azt feltételezzük, hogy cikkének záró gondolatai sokkal inkább adódtak pozíciójából, mint személyes meggyőződéséből.

7. A bányászat és a bányászok helyzete a Kádár-korszakban

7.1. A bányászok életkörülményeinek javulása

Kádár János tanult Rákosiék hibáiból, így a kezdeti megtorlás után konszolidált. Első lépésként hitelkérelemmel fordul a baráti országok felé. A kérésnek megfelelően kötötték meg 1957. március 21. és 28. között a Szovjetunióval és a szocialista tömb többi országával a szerződést. E szerint Magyarország a Szovjetuniótól több mint 100

⁷⁶⁶ KEMÖL MSZMP. Dorog Járási Bizottság Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk levelek. 3 fond 2 leltár 1957 év 17 ő. e. 21 o.

millió rubel értékű ellenszolgáltatás nélküli nyersanyag és élelmiszersegélyt kapott a 750 millió rubeles hosszúlejáratú hitel mellett.⁷⁶⁷ Csehszlovákia 90 millió korona, az NDK 22 millió márka, Jugoszlávia 150 millió dinár, Lengyelország pedig 100 millió zlotyi értékű árusegélyt nyújtott.⁷⁶⁸ 1957 folyamán a Szovjetunió újabb áruval és hosszúlejáratú kölcsönrel támogatta Magyarországot. Még Kína is 100 millió rubeles hosszú lejáratú hitelt adott. A hitelek legnagyobb részét a kormány nem gazdasági átalakításokra, hanem szociális juttatásokra fordította.⁷⁶⁹ Ettől kezdve az életszínvonal szinten tartása, de legalábbis szerény emelkedése a Kádár rendszer egyik alapvető fundamentuma volt.

A bányász bérek korábban csak szavakban létező kiemelése megvalósult. Már 1956. november 10-én 12%-kal emelték a bányászati dolgozók bérét.⁷⁷⁰ Ugyanezen év december 22.-ig háromhavi hűségjutalmat fizettek ki azoknak, akik legkésőbb december 15-ig felvették a munkát.⁷⁷¹ Ez a két lépés még a sztrájk megtörését szolgálta, de a bányászat konszolidálása tovább folyt.

A bérrendszert több lépésben növelték. Meghagyták illetve megemelték a pótlékokat (földalatti pótlék, túlóra, különlegességi pótlék) és a juttatásokat (illetményszén, hűségjutalom). Bányászlakás-építési program indult, ami most már nem csak papíron létező ígéret maradt.

Ezen intézkedések nyomán a Dorogi Bányavállalatnál is konszolidálódott a helyzet. Már nem csak elvárták a maximális termelést, hanem fejlesztettek is.

A Kádár korszak gazdaságpolitikája sok változást hozott, de a nehézipari beruházások továbbra is elsőbbséget élveztek. Ennek következtében továbbra is nagy volt a gazdaság nyersanyagszükséglete. A széntermelés 1950 és 1963 között 13 millió tonnáról 31,5 millió tonnára emelkedett.⁷⁷² Az 1960-as évek elején a hazai energiafelhasználás 70%-át a szén adta.

Az ötvenes évek végére megvalósuló lakásépítési program a hatvanas években újraindult. *A magyar szénbányák részére 1957-ben 10 ezer lakás épült* című propaganda album adatai szerint Dorogon 40, Esztergomban 90, Táton pedig 516 lakás épült.⁷⁷³ Ha figyelembe vesszük a korábbi évek sokszor megígért és hosszú ideig elhúzódó

---

⁷⁶⁷ Ivicz (2008) 5 o.

⁷⁶⁸ u. o

⁷⁶⁹ u. o 16 o.

⁷⁷⁰ Schuller (2006) 277 o.

⁷⁷¹ u. o. 280

⁷⁷² Romsics (2000) 430 o.

⁷⁷³ Idézi: Schuller 284 o.

építkezéseit, akkor ez a rövid időn belül megvalósult program jelentős előrelépést jelentett.

Dorogon az elkövetkező években is folytatódott a lakásépítés. Ekkoriban épültek a települést a mai napig is meghatározó lakótelepek. A szénbányászat is ekkor érte fénykorát évi 1,2- 2,1 millió tonna szénkitermeléssel.⁷⁷⁴ A foglalkoztatottak száma folyamatosan 11 ezer fő körül alakult.⁷⁷⁵

A szénbányászatban is változások történtek. Új frontfejtési technológiát vezettek be.⁷⁷⁶ Az eddigi kizárólag fával biztosított frontfejtéseken előbb acélszerkezetek vezettek be, majd hidraulikus szerkezeteket. Komplex gépesítés is beindult, ami a gépi termelés mellett gépi biztosítást is jelentett. A gépeket kezdetben importálták, majd kooperáció révén itthon gyártották.⁷⁷⁷

A bányászoknál nem csak a munkakörülmények és a lakásviszonyok változtak. Rövid időn belül a mindennapi életükben is változások történtek. A hatvanas évek közepére - csakúgy, mint az ország többi társadalmi rétegénél - egyre kisebb nehézséget jelentett a napi létfenntartási cikkek beszerzése. (Noha tartós hiánycikkek továbbra is voltak.) A hetvenes évektől pedig megindult a vagyonosodás. A háztartásokban elterjedtek a különböző háztartási cikkek. Elsőként a hűtők, majd a mosógépek. A televíziók státuszszimbólummá váltak csakúgy, mint a hiánycikkeknek tekinthető, mégis egyre jobban elterjedő gépkocsik. A bányászok is úgy érezhették, hogy az elmúlt évtizedekhez képest egyre jobban élnek.

Az emberek pedig a szerény mértékű jólét növekedéséért „lemondhattak” a közösségi politizálás jogáról. Ha nem fessegették a fennálló rend alapjait és a politikát ráhagyták a politikusokra, akkor szerényen, de jól élhettek ellentétben a Rákosi-rendszernek az egész életet átható politikai terrorjától és gazdasági nyomorától. Nem szabad azonban megfeledkezni a viszonylagos jólét eléréséhez szükséges önkizsákmányoló munka társadalomromboló hatásáról.

Valuch Tibor mutat rá tanulmányában a Kádár-rendszer furcsa kettőségére, ami hosszú távon ugyanolyan rendszerbomlasztó hatású volt, mint gazdasági összeomlás.⁷⁷⁸ A fennálló rend politikai ideológiájának alapját adó marxista-leninista eszmerendszer egyenlőségeszménye élesen szemben állt a jövedelmi különbségek kialakulásával.

---

⁷⁷⁴ Tóth (1981) 27 o.

⁷⁷⁵ Martényi 15 o.

⁷⁷⁶ Széles frontfejtés az eddigi keskeny helyett. Simon (2001) 5 o.

⁷⁷⁷ Simon (2001) 5 o.

⁷⁷⁸ Valuch (2003)

Hivatalosan elítélték a kispolgárságot, a túlzott fogyasztói igényeket, a felhalmozási vágyat. A gyakorlati politika viszont mindezeket lehetővé tette. Ha volt is olyan ember, aki kezdetben őszintén lelkesedett a kommunista eszmerendszerért, a gyakorlatban megtanulhatta, hogy a világ másként működik.

7. 2. Az államvédelem újrászerveződése a Dorogi bányavállalatnál és a környék településein

A lecsendesült felszín alatt az átalakult és újjászervezett államvédelem is folytatta tevékenységét.

Feltérképeztek minden olyan személyt, aki érintve volt a forradalomban, attól függetlenül, hogy indult-e ellenük eljárás. Egy 1959. május 5-én az államvédelem által készített *Kimutatás* szerint Komárom megye területén 1468 fő vett részt forradalmi eseményekben. Megoszlásuk szerint:

Nemzetőr: 739 fő

Nemzeti Tanács tag: 945 fő

Munkástanács tag: 1370 fő

Fegyveres csoport tagja: 78 fő

Ellenséges tevékenységet kifejtő: 230 fő⁷⁷⁹

A résztvevőket „társadalmi kategóriák” szerint is osztályozták (csendőőr, SS-katona, Horthysta hivatásos katonatiszt, nyilas, kulák, egyéb osztályidegen). Ez megfelelt a Rákosi- korszakban megszokott csoportosításnak és a Kádár-kormány által megnevezet, az (ellen) forradalmat kiváltó csoportoknak.

Nem csak ilyen átfogó, statisztikus jelentések készültek. A Komárom megyei forradalmi eseményeket tárgyaló monográfia az események ismertetésére kevésbé tér ki, sokkal inkább nevek gyűjteménye, akikről rövid jellemzéseket is tartalmaz.⁷⁸⁰ Így mások mellett itt „kapott helyet” Hajdú Sándor, Dorog volt Nemzeti Bizottsági elnöke is.⁷⁸¹

⁷⁷⁹ ÁBTL V-150372 Komárom megyei monográfia I-II.

⁷⁸⁰ u. o.

⁷⁸¹ u. o. 125 o.

Hajdú ellen a forradalom leverése után nem indult eljárás. Majd csak 1960-ban kezdenek el utána nyomozni, de akkor is inkább a II. világháború alatti illetve a forradalom leverése utáni tevékenységét vizsgálták.⁷⁸²

Az 1913-ban Lónyán született Hajdú fiatalkorában a bányában balesetet szenvedett. Két lába részlegesen megbénult. Élete végéig csak lábmerevítővel, két botra támaszkodva tudott csak járni. Magánúton illetve autodidakta módon tanult, majd saját házában tanított. 1943-ban verseskötete jelent meg *Bányász és költő* címmel. A Rákosi-korszakban visszahúzódozó életet élt. Mozgáskorlátozottsága ellenére környezetében tekintéllyel rendelkezett. A forradalom alatt a Nemzeti Bizottság elnökévé választották. A forradalom leverése után folytatta költő-író tevékenységét.

Ez sodorta bajba is. Az 1960. augusztus 27-én kelt nyomozást elrendelő határozat szerint izgató tartalmú leveleket írt nyugatra dr. Karl Steinernek, akit Steiner Károlyként telepítettek ki Nyugat-Németországba még a II. világháború után.⁷⁸³ A nyomozás során megvizsgálták 1945 előtti tevékenységét is. Így kiderült, hogy versei nyilas érzelmű lapokban is megjelentek.⁷⁸⁴

A forradalom alatti tevékenységét nem nagyon kutatták. Legnagyobb hibája a Komárom megyei monográfia szerint az volt, hogy *„állandóan bent tartózkodott a nemzeti tanácsnál”*.⁷⁸⁵

Perének iratanyaga nem maradt ránk. Vizsgálati dossziéjából annyi derül ki, hogy 5 hónap börtönre ítélték, amit rabkórházban töltött le.⁷⁸⁶ 1965-ben pedig 200 Ft pénzbüntetésre ítélték *„zugírászatért”*.⁷⁸⁷

A Dorogi Szénbányászati Tröszttről készült jelentést vizsgálva megtudhatjuk, hogy 7 évvel a forradalom leverése után, 1963-ban 101 fő szerepelt operatív nyilvántartásban. Ebből:

Csendőr: 17 fő

Volt SS: 13 fő

Ellenforradalmár: 8 fő

Horthysta tiszt: 11 fő

Politikai bűncselekményben elítélt: 50 fő

VKF/2- es személy: 1 fő

⁷⁸² ÁBTL V-147468 sz. dosszié, Hajdú Sándor

⁷⁸³ u. o. 20 o.

⁷⁸⁴ u. o 9 o.

⁷⁸⁵ ÁBTL V-150372 Komárom megyei monográfia 125 o.

⁷⁸⁶ ÁBTL V-147468 sz. dosszié, Hajdú Sándor 20 o.

⁷⁸⁷ u. o.

Volksbundista: 1 fő

*És 7 fő kutató nyilvántartásba tartozó nyilas.*⁷⁸⁸

A csoportosítás mikéntjére illetve a személyek megnevezésére ebben az objektum dossziében nem találunk adatot. Érdeemes lett volna pedig megtudni, hogy miért csak egy főt sorolnak volksbundistának, holott Csolnokon biztos, hogy több személyt is lehetett volna ebbe a kategóriába sorolni. A „VKF/2-es személy” kilétéről sincs semmilyen információ. Korábban nem szerepelt ez a kategória. Egy ilyen, a rendszer számára különösen is fontos személyről nem maradt ránk több adat.

A forradalom leverése után a korábbi ügynökhálózatot is megpróbálták újjászervezni, illetve új személyeket is bevonni. Egy 1964. október 21-én kelt összefoglaló jelentés szerint 6 fős ügynöki hálózattal rendelkezett az államvédelem a tröszt üzemeiben. A jelentést készítő tartótiszt szerint szabotázs elhárítására vannak ráállítva, illetve „V” személyek ellenőrzésére.⁷⁸⁹

Az ügynökhálózat valódi méretéről nem maradt ránk forrás. A jelentést készítő tiszt szerint ugyanis vannak még más ügynökök is, de ezek számáról nem ad bővebb felvilágosítást.

1957 júniusában reaktiválták „Farkas Gábort” aki a tröszt egyik bányamérnöke volt. Őt még 1955-ben szervezték be szabotázs elhárításra használva.⁷⁹⁰

Első forradalom utáni beszámolójában az annavölgyi eseményekről számol be.⁷⁹¹ Nem ismerjük, hogy „Farkas Gábor” milyen úton lett korábban az államvédelem ügynöke, ma már kideríthetetlen az is, hogy milyen emberi kapcsolatok voltak az annavölgyi bányában. Így első jelentéseit is nehezen lehet értékelni. A bányában történt események leírásakor ugyanis mindent megtesz Sárdi Lajosnak a bánya főmérnökének a befeketítéséért. Habár Sárdi csak a munkástanács titkára volt „Farkas Gábor” szerint „Sárdi mint üzemvezető eleve a vezető szerepet vitte.”⁷⁹² A munkástanács is teljesen a befolyása alá került. November 4. után Sárdi betegállományba vonult. „Farkas Gábor” szerint Sárdi jó szakember, csak nem híve a fennálló rendszernek. Egy későbbi jelentésében ehhez azért még hozzáteszi, hogy Sárdi az ötvenes években milyen rosszul

⁷⁸⁸ ÁBTL O-14260/1-a sz. dosszié, Tatabányai Szénbányák Vállalat 55 o.

⁷⁸⁹ ÁBTL O-14263sz. dosszié, Dorogi szénbányák vállalat 1964 II.25- 1971 VII.31, 88 o.

⁷⁹⁰ ÁBTL M-20140 sz. dosszié, „Farkas Gábor”

⁷⁹¹ u. o 59 o.

⁷⁹² u. o.

termeltette ki az annavölgyi bányát.⁷⁹³ Még 1958 novemberében is fájjalja, hogy Sárdi „*behízelt modora, és szolgálatkés magatartása révén, ami elég jó műszaki érzékkel párosul, hamar kapaszkodik fel a ranglétrán.*”⁷⁹⁴

A hatvanas évek elején „Farkas Gábor” az annavölgyi bányától felkerült a tröszt központjába. Ettől kezdve már nem annyira személyeskedő, mint inkább bányaszakmai jelentéseket ír. Feltételezhetően megbízás alapján jellemzi Tettamanti Tibor főmérnököt és az újra bányamérnökként dolgozó Tolnai Gábort.

Előbbi kiváló szakembernek tartja, akit többször is vizsgáltak a forradalom alatti megnyilvánulásaiért. „Farkas” szerint ezért is lett nagyon visszahúzó.⁷⁹⁵

Tolnai Gáborról egy 1966. május 13-án készült jelentése maradt ránk.⁷⁹⁶ Ebből megtudhatjuk, Tolnai becsületesen dolgozik, szorgalmas és hozzáértő. Mivel hosszú ideig volt fizikai munkás ő is nagyon visszahúzó lett. Nem beszél sem a börtönben eltöltött időről, sem az 1956-os tevékenységéről.

„Farkas Gábor” hatvanas években készült jelentéseiben, ahogy az korábban már említettük inkább a termelésről, vízbetörésről, vízmentesítésről ír. Még javaslatokat is megfogalmaz. Szükségesnek tartja, hogy szakemberekből külön csoportot hozzanak létre, amely kielemezi, és tudományos alapon kutatja a vízveszélyes bányák jövőbeni kitermelésének lehetőségeit.⁷⁹⁷ Jelentéseivel meg vannak elégedve. Az évek előrehaladtával egyre inkább úgy kezelik, mint a bányavezetőség belső szakmai kontrolját, akivel ellenőriztetni lehet a döntéseket.

„Farkas Gábor” egészen 1968-ig aktív maradt. Ekkor szüneteltetni kellett vele a kapcsolatot, mivel felesége számára gyanússá váltak férjének tartótisztjével való találkozásai. A féltékeny feleség azt feltételezte, hogy férje esetleg félrelép, ezért szabadidejében mindenhova követni kezdte férjét. Azt, hogy ez valóban így történt, vagy csak „Farkas Gábor” szeretett volna megszabadulni az államvédelem ölelő karjaiból, nem tudjuk. Mindenesetre tartótisztje elfogadta az indokot és megszakította vele a kapcsolatot.

⁷⁹³ ÁBTL M-20140 sz. dosszié, „Farkas Gábor” 69 o.

⁷⁹⁴ u. o. 109 o.

⁷⁹⁵ ÁBTL M-25092sz. dosszié, „Farkas Gábor” 87 o.

⁷⁹⁶ ÁBTL M-27854 sz. dosszié, „Farkas Gábor” 37 o.

⁷⁹⁷ ÁBTL M-25092sz. dosszié, „Farkas Gábor” 68 o.

Aktívan újra majd csak 1977-től használják, amikor is vállalati megbízásból többször járt az NSZK-ban, Ausztriában és Franciaországban.⁷⁹⁸ Jelentéseit ezek után egészen 1985-ig írta.⁷⁹⁹

A volt csolnoki rabok későbbi életútját is figyelemmel kísérték. Reaktiválták „Tóth Vince” ügynököt, aki már a forradalom előtt is jelentett.

„Tóth Vince” életútjáról keveset tudunk. Az biztos, hogy már 1951-ben is börtönben ült a Margit körúti katonai fegyházban, ahol is megakadályozta dr. Oláh András őrnagy szökési kísérletét.⁸⁰⁰ Azt, hogy miért került börtönbe és mikortól töltötte büntetését, sajnos nem tudjuk, mint ahogy azt sem, hogy mikor került kapcsolatba az államvédelemmel.

Az ötvenes évek folyamán „Tóth Vincét” zárkaügynökként alkalmazták. Nem lehet tudni, hogy mikor került Csolnokra, és ott pontosan milyen feladatot hajtott végre. Saját bevallása alapján 1956-ban a rabszabadítás során szabadult.⁸⁰¹ A forradalom alatt megszakadt vele a kapcsolat. 1957. február 24-én került újra börtönbe, majd 1958 januárjában vette fel vele újra a kapcsolatot a tartótisztje. Börtönévei alatt újra csak zárkaügynökként alkalmazták. 1960- ban, szabadulása után az Evőeszköz és Acélgyárban dolgozott.⁸⁰² Jelentései alapján a valamilyen oknál fogva megsértett „Tóth Vince” nem az államvédelem esetleges zsarolása miatt írta jelentéseit, hanem önös érdekből. Gonosz és számító beszámolókat tett volt csolnoki rabtársairól, akikkel feltehetően tartótisztjének megbízásából továbbra is tartotta a kapcsolatot. Legalább ötven emberről adott információt 1963-ig.

Későbbi tevékenységéről nem rendelkezünk információval. Majd csak 1987-ben az alábbiakban ismertetett „Gárdista” ügyben bukkan fel újra, mint kizárt hálózati személy, aki továbbra is készsleges információforrás. Rabtársai nevének kiadása mellett az ügyben keresett „Gárdista” azonosításáért is mindent megtesz.⁸⁰³

---

⁷⁹⁸ ÁBTL M-40974sz. dosszié „Farkas Gábor”

⁷⁹⁹ ÁBTL M-40974/1 sz. dosszié, „Farkas Gábor”

⁸⁰⁰ ÁBTL M-18442 sz. dosszié, „Tóth Vince” 226 o.

⁸⁰¹ u. o. 228 o.

⁸⁰² u. o. 199 o.

⁸⁰³ ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista”, 52 o.

7.3. Egy felderítetlen ügy: az államvédelem kutatása a „Gárdista” után

A volt csolnoki rabok talányos személyisége volt „Gárdista”. Jóval a tábor bezárása után a Kádár rendszer végső stádiumában 1986. október 27. és november 12. között egy ismeretlen levélíró négy levelet adott fel a Szabad Európa Rádió müncheni címére. A leveleket kiemelték a postaforgalomból, lemásolták, majd továbbították az eredeti címzettnek.

A levelek tartalma nagyon zavaros, keveredik bennük a múlt és a jelen. Az államvédelem figyelmét főleg a levélíró által emlegetett, állítása szerint fegyverekkel is rendelkező „Árpád csoport” és „Fekete Gárda” keltette fel.⁸⁰⁴

1986. december 8-án nyomozást rendeltek el az ismeretlen levélíró kilétének felderítésére. Ekkor kapta az ügy a „Gárdista” nevet is.⁸⁰⁵ A levelekből kitűnt, hogy az író egy volt csolnoki rab, aki a világháború alatt repülőtiszt volt. Később járt külföldön is, majd az 50-es években elítélték. Ezek után került Csolnokra. Innen a szabadítás után Budapestre távozott, ahol is részt vett a harcokban. Saját bevallása szerint koreai diákokkal küzdött együtt.⁸⁰⁶ A forradalom után újra elítélték.

Az azonosítás több mint egy évi nyomozás után sem járt sikerrel. Az ügyet 1988. június 8-án lezárták. Lehetséges, hogy az államvédelem csak „aktagyártás” miatt foglalkozott az ügygel a rendszerváltás hajnalán. Mindenesetre egy volt csolnoki rabnak még ekkor is sikerült megmozgatnia a diktatúra gépezetét.⁸⁰⁷

Az ügy kivizsgálásakor előkerült egy másik kizárt volt ügynök, „Dániel Géza” is. Ő 1954-től kezdve volt ügynök. Csolnokon raboskodott, majd a Széna-téri bányász brigádhoz csatlakozott. Tóth János és társai ügyében ítélték el. Szabadulása után újra felvette vele a kapcsolatot az államvédelem. Egészen 1974-ig jelentett, ekkor kizárták a hálózatból, mivel feladatát nem végezte el.⁸⁰⁸

A „Gárdista” ügy kapcsán őt is beidézték. Vallomásaiban csak a csolnoki rabtáborban történt eseményeket igazolta, nem tesz rosszindulatú jelentést úgy, mint „Tóth Vince”.

⁸⁰⁴ ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista”, 28 sz. boríték 2 o.

⁸⁰⁵ u. o. 19 o.

⁸⁰⁶ u. o. 28 sz. boríték 17-18 o.

⁸⁰⁷ Meghaladja dolgozatunk kereteit, de meg kell, hogy említsük, hogy 1991-ben, az akkori Nemzet Biztonsági Hivatal Alkotmányvédelmi Igazgatóságának hadnagya betekintett a dossziéba és fotómásolatot is készített a szűrő, kutató munka elrendeléséről. ÁBTL O-19529sz. dosszié, „Gárdista”

⁸⁰⁸ ÁBTL V-146048 sz. dosszié, Tóth János és tsai. 33 o.

7.4. Kesztlőc és Csolnok az Államvédelem látókörében

A forradalom leverése után kiemelt területnek számított Kesztlőc és Csolnok is. Ez utóbbi helyen lévő bányában „működött” „Forgó János” 1963-tól.

„Forgó János” az 1950- es évek elején lezajlott Szalai féle összeesküvés tagjairól jelentett, illetve a bányaművelés problémáiról és a közhangulatról.⁸⁰⁹ A jelentéseket felülvizsgáló tiszt azonban nagyon gyakran megállapítja, hogy a jelentések gyengék, kár volt őket legépeltetni. Nagy valószínűséggel „Forgó János” működésére csak azért volt szükség, hogy tartótisztje elmondhassa, hogy milyen kiterjedt ügynökhálózatot működtet és még Csolnokon is van ügynöke.

Kesztlőcre nagyobb figyelem jutott, bár az eredmény itt sem lett túl sok. Az 1952-es és 1956-os események résztvevőiről figyelő dossziét nyitottak.⁸¹⁰ „Lajos László” ügynök Csolnokról szabadult, ekkor rabtársai révén jutott el Kesztlőcre, majd december közepe táján visszatért a faluba. Itt provokációs szándékkal barátaitól érdeklődött fegyverek után, de nem járt sikerrel.⁸¹¹ Jelentéseit nem is használták fel a megtorló perben.

Sajátos történet Kesztlőcön Kara Vilmosé. Kara tagja volt a nemzetőrségnek. Decemberben az első letartóztatottak közt volt a faluban.⁸¹² Saját szavai szerint: *„délután odajött egy civil ÁVO-s és sokat beszélt nekem, hogy dolgozzak nekik. Ha igen akkor nem visznek statáriális bíróság elé. (...) rábeszélte arra, hogy dolgozzak a Kádár rezsimnek. (...) Én egyszer el is mentem a találkára, vittem a névsort, hogy kinél volt fegyver, ezt követelték tőlem. Persze egy párat (írtam le) akik már rég disszidáltak. (...) Én akkora már el voltam szánva a szökésre, a második találkozóra már nem mentem.”*⁸¹³

Az első találkozón ugyanis újabb megbízást kapott. Fekete Mihály és Simonek Lukács hollétééről kellett volna információval szolgálnia. Erre már végképp nem volt hajlandó. 1956 szilveszterén - anélkül, hogy családjának szólt volna- elhagyta az országot. Egy másik kesztőlci férfival nem a nyugati határ felé, hanem délre indultak. Vonattal érkeztek Szegedre, majd éjjel gyalog indultak a déli határ felé. Ezen átjutva, Jugoszláviában jelentkeztek a rendőrségen. Nyolc hónapig voltak különböző táborokban, majd Olaszországba szállították őket. Innen öt hónap után hajón jutott el Venezuelába.

⁸⁰⁹ ÁBTL M-25093 sz. dosszié, „Forgó János”

⁸¹⁰ ÁBTL V-102 010/1sz. dosszié, Dudik Aladár és tsai Kitépelt lapok 10-24.

⁸¹¹ ÁBTL O-14894sz. dosszié, Kochnyák József, 9 o.

⁸¹² Kara Vilmos visszaemlékezései, Fejér- Vasvári (2002) 700 o.

⁸¹³ u. o.

Szaktanásként helyezkedett el. Majd csak hét év után sikerült feleségét is kihoznia. Felesége nem jött egyedül, hét éves kislányukat is magával hozta, aki akkor született, amikor Kara Jugoszláviában volt. A jó anyagi körülmények ellenére a honvágyat nem tudták kezelni, így hosszú típródás után 1976-ban visszatelepültek Magyarországra. Ekkorra az állambiztonság számára már nem volt érdekes Kara 1956-os szerepe és baráti kapcsolatai.⁸¹⁴

A helyi kommunista vezetőket leszámítva egy informátorról tudunk Keszölcön. 1963-ban „Végvári István” fedőnevű ügynököt 1956-os tevékenységével zsarolták meg.⁸¹⁵ A tartóaszt kezdeti lelkesedése az évek folyamán elmúlt, amint arra a kiértékelő tiszttel rámutatott, a jelentések semmitmondóak, az ügynök gyakran nem jelenik meg a találkozásokon, bár mindent megígér.⁸¹⁶ A kérdésre, hogy hány volt politikai elítéltet ismer három 1952-ben elítéltet és négy az 1956-os ügyekben érintett személy nevét sorolta fel. Érdeklő információt azonban nem közölt róluk. Tudnunk kell, hogy „Végvári István” részt vett az 1956-os eseményekben, internálták, majd elítélték. Biztos, hogy több információval rendelkezett sorstársai életéről. Ennek oka, hogy mégis ragaszkodtak ügynökként való szerepeltetéséhez ugyan az lehetett, mint a csolnoki „Forgó Jánosnál”

Érdekes megemlíteni, hogy a Dorogon az újonnan megalakult munkásőrséget a nem sokkal korábban elhunyt kesztölczi Pavelka Mihályról nevezték el. Indoklasként, mint azt a Komárom Megyei Dolgozók Lapjának 1969. augusztus 27-i számából megtudhatjuk- ismertették Pavelka életútját, küzdelmeit, harcait. Kiemelve azt, hogy még 1956-ban is fegyvert fogott a kommunizmus vívmányainak megvédéséért.

Keszölcön az évek előrehaladtával a forradalmi hevület elmúlt. Csak a legenda maradt és a kádári kiegyezés.

A forradalmi tevékenységért elítélteket szabadulásuk után is továbbra is megfigyelték. Nem csak rendőri úton tartották nyilván őket. A bányavállalathoz visszatérőket a legrosszabb munkahelyekre tették. Bármiféle kiemelésről, vagy jutalomról szó sem lehetett, bármilyen jó munkaerőnek is számítottak. Családjuk mindennapi életét is megnehezítették.

⁸¹⁴ Kara Vilmos visszaemlékezése. Forrás ld.: 492 sz. lábjegyzet

⁸¹⁵ ÁBTL M-26469 sz. dosszié, „Végvári István”

⁸¹⁶ ÁBTL M-26469 sz. dosszié, „Végvári István” 38 o.

7.5. A '60-as évektől a '90-es évek végéig: a szénbányászat vége

A szénmedencében a 60-as évek végén még tartott a lendület, de már gyülekeztek a viharfelhők.

1966-ban még új és modern szénosztályozó épült Tokodon. A vízveszélyesség azonban továbbra is fennállt. 1967-ben a szénmedencében kiemelt vízmennyiség több hónapon át elérte a 138m³/perc értéket.⁸¹⁷ Az évtized végére sorozatos vízbetörések történtek. Az aknákat sorban be kellett zárni.

A csolnoki rabtábort a forradalom leverése után már nem nyitották meg újra. A barakkokból szükséglakások lettek. A 70-es évek elmúltával a falu lakossága elhordta a használható építőanyagot.⁸¹⁸

1969-ben bezárták a XIV- es aknát, majd egy évvel később a IX-es aknát. Csolnokon a szénbányászat 1975- ben szűnt meg végleg a XII-es akna bezárásával.⁸¹⁹ 1971-ben bezárták a Tokodi bányát, 1974-ben Annavölgyet, 1978-ban Sárisápot.⁸²⁰

Új fejlesztések is indultak. 1971-ben megkezdték a Kesztlőc melletti Lencsehegyi I.- es bánya létesítését, illetve az Új- Ebszönybányai bánya kitermelését.⁸²¹ Ezek létesítésével a szénbányászat, habár nagy nehézségek árán is, de továbbra is biztosítható volt. A széntermelés azonban a hatvanas évek végéhez képest a 70-es évek elejére megfeleződött, majd a nyolcvanas évek elejére ez is a felére csökkent.⁸²²

1973-ban bekövetkezett az első olajárrobbanás. Néhány év alatt ötszörösére növekedett az olaj világpiaci ára. A nyugati tömb országai a helyzetre a bérek befagyasztásával, megszorításokkal, az energiaigényes ágazatok leépítésével és fejlesztésekkel reagáltak.

A Kádár-rendszer számára mindezek a lépések elfogadhatatlanok voltak. A politikai vezetők hittek a KGST „védőernyőjében”. Úgy vélték, hogy nem lesznek hatással a magyar gazdaságra a magas energiaárak. A világgazdaság azonban nem így működött.

---

⁸¹⁷ Martényi 15 o.

⁸¹⁸ Marschal (2010) 53 o.

⁸¹⁹ Tóth (1981) 137 o.

⁸²⁰ u. o.

⁸²¹ Martényi 15 o.

⁸²² u. o.

Végül Kádáréknak reagálniuk kellett. Legfontosabb lépés a nagyarányú kölcsönfelvétel volt a 1970-es évek közepétől. Szintén a válság kezeléséhez volt kapcsolható a gazdaságtalan szénbányászat visszafejlesztésének lelassítása. 1975 és 1980 között az ország széntermelése újra növekedésnek indult.⁸²³ Megpróbálták minél inkább kiváltani a megnövekedett árú szénhidrogéneket.⁸²⁴

Új bányászati programokat indítottak 1976-ban. A Liász- és Eocén- program az energiainport nagyarányú csökkentését célozta.⁸²⁵

A Liász-programot a mecseki kokszolható szén termelésére dolgozták ki. Az import kokszolható szénkoncentrátum azonban minőségileg jobb volt, és olcsóbb volt a beszerzési ára is. Új kokszoló üzem sem épült. Így hét évvel az eredeti és közben többször is átdolgozott terv elfogadása után minden eredmény nélkül lezárták a Liász – programot.

Az Eocén-program ettől több eredményt tudott felmutatni. A programban négy bánya (Márkushegy, Nagyegyháza, Mány, Lencsehegy II.) építését és két bánya (Dudar, Balinka) újraindítását jelentette. A program szerint a bányák 8 millió tonna szenet termeltek volna évente.⁸²⁶ A nagy beruházási költségek ellenére a gyenge minőségű szénbányászat veszteséges volt. A program azonban lehetővé tette a Dorogi Bányavállalat továbbélését.

1982-ben vállalati hitelből megépült a Lencsehegyi II.-es bánya, amely rövid időre továbbra is stabilizálta a bányavállalat helyzetét.⁸²⁷ 1985-ben szintén hitelből új, korszerű brikettgyár épült Tokodaltárón. 1987-ben a XXI-es aknán és a Lencsehegyi I.-es bányában leállt a termelés. 1989-ben az Új-Ebszönybányai bánya állt le, majd 1992-ben a bajnai külfejtés.⁸²⁸ Ekkorra már kizárólag csak a Lencsehegyi II- es bánya üzemelt.

1990. július 27-től a Lencsehegyi II-es bánya és a Tokodaltárói Brikettgyár felépítésére felvett hitelek miatt a bányavállalat fizetéseképtelenné vált.⁸²⁹ A még működőképes részek önállósultak (szolgáltató üzem, bányagépgyár, szénfeldolgozó).

⁸²³ Simon (2001) 6 o.

⁸²⁴ Ehhez kapcsolódik a Paksi atomerőmű megépítése is.

⁸²⁵ Romsics (2000) 451 o.

⁸²⁶ Simon (2001) 7 o.

⁸²⁷ A Lencsehegy II. bánya beruházás presztízis jellegét jól jellemzi Marek Vilmos személyes beszámolója. Marek ott volt az új bánya megnyitóján. Problémát az jelentett, hogy nem készült el időre a beruházás, ezért először más bányából kellett szenet a bányába leszállítani, amit azután a Kapolyi László miniszter által beindított szállítószalag hozott újra a felszínre.

⁸²⁸ Martényi- Sziklai- Vadász 15 o.

⁸²⁹ u. o

A nagyvállalat felszámolása során felmerült a kérdés, hogy a lencsehegyi bányauzemben fenntartható-e továbbra is a működés, vagy a karsztvíz veszélyeire való tekintettel ezt az üzemet is be kell-e zárni. Különböző szakértői vélemények alapján biztossá vált, hogy be kell zárni, de néhány évig még működtetni lehetne. Ezt főleg a még ekkor is 2000 fő foglalkoztatása tette indokolttá. A felszámolás elhúzódása mellett végül 2004-ben indult meg a végelszámolás az addigra egyedülként még működő Lencsehegyi Szénbánya kft ellen.⁸³⁰ Ezzel több, mint 200 év után megszűnt a szénbányászat a dorogi szénmedencében.

8. Összegzés és új eredmények

Összegzésképp elmondható, hogy a dorogi szénmedence története jól illusztrálja a történelmi gyökerekből kinövő II. világháború utáni Magyarország történetét. 1956 fényében sajátosságait a szénbányászathoz köthető adottságai adják. Az országos eseményeket időben kissé elcsúsztatva követő forradalmi események is az 26-ára virradó éjjel kirobbanó sztrájk nyomán veszik kezdetüket. A helyi kommunista vezetők minden településen megkísérlik korlátok közt tartani az eseményeket vagy legalábbis az élükre állni. Ez a tevékenységük Sárisáp kivételével sehol sem sikerült. Ez utóbbi településen pedig többször is majdnem tragédiához vezetett.

A különböző nemzeti tanácsok tevékenysége is országos tendenciákat követ és a későbbi kádári híresztelésekkel szemben valódi demokráciát követett. A munkástanácsok tevékenysége és követelése is hasonlóak voltak az ország más részein létrejövő társaikéhoz. Tevékenységük súlyát az adja, hogy a korszakban a szénkitermelés stratégiai iparágának számított Magyarországon így országos szinten is figyelembe kellett venni követeléseiket. Ez a magyarázata annak is, hogy később miért tekintették olyan veszélyes szervezetnek a Dunamenti Központi Munkástanácsot.

November 4 után is az országos tendencia szerint folytak az események Dorogon, eltérést a sportoló nemzetőrség jelentett, amely december közepéig jelentett kiutat.

Csolnokon a rabtábor léte adott különös hangsúlyt a forradalmi eseményeknek. A rabbanymában majd egy nappal hamarabb robban ki egy földalatti sztrájk mint a régió más

---

⁸³⁰ Martényi- Sziklai- Vadász 16 o. A bányavállalat privatizációját és többszöri eladását kérdések kísérték ennek bemutatása azonban meghaladja dolgozatunk kereteit.

részein. Ez vezet végül több napos alkudozás során, a felszínen lövöldözéssel kísérve a rabok szabadulásához.

Kesztölchöz hasonlóan sok magyar falu szenvedett nagy személyi és anyagi kárt a II. Világháború végén. Az ötvenes évek elején létrejövő, majd 1952-ben felszámolt ellenálló csoport azonban kiemeli sorstársai közül. A Kesztölci Köztársaság legendája pedig országosan is ismerté tette.

Az események leírásakor nem törekedtünk teljességre. Amint azt a bevezetőben ismertettük egy olyan történelmi leírást kívántunk adni, amelynek csúcspontját az 1956-os események jelentik.

Az 1945 utáni időszakot tekintve egy korszakot átfogó munkát Fakász Tibor készített, melyben bemutatta a dorogi járás történetét 1956-ban. A dolgozat ezt a művet kiegészítve, pontosítva mutatja be a régió történetét. A forradalom alatti dorogi események leírásában támaszkodik az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható anyagokra is, melyeket Fakász nem használt.

A csolnoki rabtábor történetének ismertetésekor a dolgozat rámutat arra, hogy az ötvenes évek elején nem csak az államhatalomnak volt szándéka rabtábor létrehozására, hanem a bányavállalatnak is megvolt a maga sajátos „hagyománya” rabmunka alkalmazására, melynek gyökerét még a világháború előtti időben kell keresnünk. Új adalékot ad a tábor történetéhez a Magyar Országos Levéltárban megtalálható iratanyag is melyből kiderül, hogy milyenek tervezték a tábort. Szintén az itt található iratokból ismerhetjük meg azt, hogy kezdetben milyen viták voltak az ÁVH és a bányavállalat között a tábor létrehozásakor.

Kesztölci 1945 utáni történetének bemutatása teljes mértékben levéltári forrásokra és személyes visszaemlékezésekre támaszkodik. Habár Barsi Szabó Gergely tollából 2006-ban megjelent egy munka, ez inkább a bulvár újságíráshoz áll közelebb valódi levéltári kutatások nélkül, mivel a faluhoz köthető kádári legendát alaptalanul tovább élteti, ezért teljesen mellőztük felhasználását. A dolgozat bemutatja a falunak a II. világháború végéhez köthető meghurcolását, az 1952-es bányászpart és választ kínál a Kesztölci Köztársaság legendájának történetére is.

Hasonlóan Kesztölchöz Sárisáp 1945 utáni történetét is eddig még nem publikált levéltári források alapján mutattuk be. A faluban lejátszódó események, sajátos, az országos tendenciáktól eltérő utat járnak be.

A kádári megtorlás, majd a helyi állambiztonsági hálózat 60-as 70-es évekbeni működését bemutató rész szintén az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában

megtalálható anyagok alapján készült . Új szempontból kiegészítve a szénmedence eddigi, inkább bányászszakmai szempontú bemutatását.

9. Zárszó

Az 1956-os forradalomról annak leverése után csak és kizárólagosan az uralkodó párt és szellemi köre fejthette ki véleményét hivatalosan. A „*komoly, megfontolt, jövőért aggódó*” leírásokban a legjobb esetben is csak félrevezetett emberek lehettek. A nagy többség nyugatról pénzelt, rosszindulatú „*kétes elem*”, akik meg akarták dönteni a kis hibákkal küszködő, de alapjában virágzásnak indult rendszert. Kádár rákényszerítette az országra a maga kiegyezését. Ennek a kiegyezésnek nagy ára volt. Egyik az, hogy nem lehetett beszélni 1956-ról. Amikor ezt az 1980-as évektől mégis egyre többen és egyre gyakrabban megtették, az a Kádár- rendszer bukásához vezetett.⁸³¹

Az évek múlása arra volt jó, hogy a tanulmányunkban bemutatott bányászlét a bányász-émlékezetben, mint jóléti Kádár-korszak képe kristályosodjon ki, a forradalmárokról pedig elfeledkezzenek, vagy pedig olyan torz legendák maradjanak meg a köztudatban, mint a *Kesztölci Köztársaságé*. Pedig identitását veszített és ezzel együtt új alapokat kereső országunkban nagyon is fontos támasz lehetne 1956.

A forradalom egyik csodája, hogy az országra felülről rákényszerített tanácsrendszert nagyon rövid idő alatt lebontotta és valódi, alulról szerveződő demokráciát állított a helyébe⁸³² valódi demokratákkal. A nép ugyanis olyan embereket választott vezetőknek, akik kiérdemelték bizalmát. Ezek az emberek próbáltak rendet teremteni és felette örködni. A mindennapi életet újra megszervezni, mindezt úgy, hogy a központi hatalom összeomlott. Valójában csak magukra számíthattak a települések.

Ha megnézzük a dorogi szénmedence településeinek történetét a forradalom alatt, az utólag terjesztett rágalomokkal ellentétben pont a helyi kommunista vezetők voltak azok, akik felelőtlenül próbáltak fegyvert használni, agresszívan, provokálva fellépni (Dorogi pártház, Kesztölc, Sárísáp).

Velük szemben a helyi demokraták voltak azok, akik lehűtötték a kedélyeket, és igen gyakran megmentették a kommunisták életét (Jalsovsky, Papp Albert, Kertész Ferenc, Szalay Ferenc és a többi újonnan megválasztott vezető). November 4. után a

⁸³¹ Vö.: Kahler-M. Kiss (1997) 326 o.

⁸³² M. Kiss (2006) 358 o.

fegyveres harcban résztvevők mellett ezek a „kovász emberek” voltak azok, akiket letartóztattak és elítéltek.⁸³³ Tőlük tartott leginkább a Kádár rendszer.

A megtorlás és elhallgatás annyira sikeres volt, hogy már-már kezdünk megfélekedezni a nép igazi hőseiről. Nagy Imre mellett még sok ember van, aki 1956 mártírja volt. Ezeket az embereket újra és újra fel kell fedezni, beszélni kell róluk.⁸³⁴

---

⁸³³ U. o.

⁸³⁴ Vö. M. Kiss (2011) 309 o.

9.Felhasznált források és bibliográfia

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- ÁBTL M-18442 „Tóth Vince”
- ÁBTL M-25093 „Forgó János”
- ÁBTL M-26469 „Végvári István”
- ÁBTL M-20140 „Farkas Gábor”
- ÁBTL M-25092 „Farkas Gábor”
- ÁBTL M-27854 „Farkas Gábor”
- ÁBTL M-40974 „Farkas Gábor”
- ÁBTL M-40974/1 „Farkas Gábor”
- ÁBTL O-19529 „Gárdista”
- ÁBTL O-14263 Dorogi szénbányák vállalat 1964II.25- 1971 VII.31
- ÁBTL O-14260/1-a. Tatabányai Szénbányák Vállalat
- ÁBTL O-14894 Kochnyák József
- ÁBTL V-116-994 Ernszt Ervin
- ÁBTL V-141338 Glummercz Imre
- ÁBTL V-1445 Jalsovszky Géza
- ÁBTL V-147-849 Nemesi Béla és társai
- ÁBTL V-110208/35 Varga Béla és társai
- ÁBTL V-144248 Vikor Géza
- ÁBTL V-152834 Kocsis László és társa.
- ÁBTL V-146048 Tóth János és társai.
- ÁBTL V-146379 Rusznyák László és társai.
- ÁBTL V-150372 Komárom megyei monográfia I-II.
- ÁBTL V-147468 Hajdú Sándor
- ÁBTL V-146061 Meszes István és társai
- ÁBTL V-103542 Szalai Ferenc
- ÁBTL V-102 010/1 Dudik Aladár és társai
- ÁBTL V-102 010/2 Dudik Aladár és társai
- ÁBTL V-102 010/3 Dudik Aladár és társai
- ÁBTL V-102 010/4 Dudik Aladár és társai
- ÁBTL V-51-827 Weingartner Béla és társai
- ÁBTL V-144-731 Kertész Ferenc(né) és társai
- ÁBTL V-144-731/1 Kertész Ferenc(né) és társai
- ÁBTL V-147 852 Simonek Lukács

Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára

- KEMÖL Kesztlőc község képviseleti jegyzőkönyve 1947 évi január hó 1-től 1950 évi július hó 31-ig.
- KEMÖL XXIII.374 b. Kesztlőc községi tanács V.B. 34-15/1954
- KEMÖL XXV4 Esztergom Megyei Bíróság 1956, B 675/1957 Tolnai Gábor
- KEMÖL Kesztlőc Községi Tanács V.B 1957 734/A 1957
- KEMÖL XXV4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 359/1958 Jalsovszky Géza
- KEMÖL XXV4 Esztergom Megyei Bíróság 1956 B 732/1957 Szalai Ferenc és társai
- KEMÖL MDP Dorogi Járási Bizottság, 33 fond, 4 fondcs.,1951-1955 év 68 őrző egység, MDP Sárissápi helyi szervezetének egységes és összevont taggyűlési jegyzőkönyvei. 1951 január 25-1955 szeptember 20, Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei 1951 február-1952 december 8
- KEMÖL Csolnok Községi Tanács V.B 1957 23 fond, 720/A
- KEMÖL MSZMP Dorog Járási Bizottság, Egyes személyek ellenforradalmi magatartásával kapcsolatos kivizsgálások, erre vonatkozó feljegyzések, információk, levelek. 3 fond, 2 leltár 1957 év, 17 őrző egység
- KEMÖL Dorogi Járás 1956-os beszámoló XXXV.41 A/89
- KEMÖL MDP Járási Bizottság Dorog. 33 fond, 3 fondcs. 1954-1955 év 54 őrző egység, MDP Bányász – Pártbizottság, Dorog, Munkahelyi Parancsnokság, ill. Csolnoki Munkahely Parancsnokság, ill. IX-es akna üzemi pártszervezetének iratai: - Taggyűlési jegyzőkönyvek, 1954 január 6-1955 január 28, - Vezetőségi ülések: 1955 március 16-1955 augusztus 9
- KEMÖL MDP Dorogi Járási Bizottság 33. fond 2 fondcs. 1956 év, 43 őrző egység
- KEMÖL MDP Járási Bizottság Dorog, 33 fond 3 fondcs., 1955 év, 53 őrző egység
- KEMÖL Dorogi Járási Bizottság, 33 fond 4 fondcs., 1950-55 év, 45 őrző egység, Kesztlőc Termelőszövetkezeti Csoport/neve később: Jó szerencsét TSZCS/ pártalapszervezetének taggyűlési jegyzőkönyvei, 1950 április 25-1955 április 25
- KEMÖL MDP Járási Bizottság 33 fond. 4 fondcs., 1951-55, 44 őrző egység, Kesztlőc község pártalapszervezeti iratai:- Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei 1951 január 21-1953 május 26, - Taggyűlési jegyzőkönyvek 1951 január 12- 1955 december 9
- KEMÖL XXIII. 734 b. Kesztlőc Községi tanács V.B, Bizalmas iratok (1954-1956)
- KEMÖL Dorog Községi Tanács Végrehajtó Bizottság, október 24., 23 fond. 723/A 1956

- KEMÖL XXV 10 a.1 Komárom Megyei Főügyészség, Igazgatási iratok 1957 Ig. III/1 8 doboz
- KEMÖL XXV 4 Esztergom megyei Bíróság 1956, B 195/1958

Magyar Országos Levéltár

- MOL XXIX-F-102 –X III/ 112 doboz, IX-XIII aknai Kömi 28 lakásépítési terület kisajátítás
- MOL XXIX-F-102-C, Felmentések áthelyezések 1957
- MOL XXIX-F-102 –X III/291 doboz, III. számú dorogi bányászkerület 3 éves terve 1947-50
- MOL XXIX-F-102–X III sorozat 189 doboz, A szénbányászat első öt éves tervjelentése.
- MOL XXIX-F-102–X I. sorozat 165 doboz 9 tétel 1952, Kömi rabmunkára vonatkozó iratok.
- MOL XXIX-F-102–X 163 doboz 1 tétel, Személyzeti leírások
- MOL XXIX-F-102–X 279 doboz, Személyzeti feljegyzések

Bibliográfia

- 1956 kézikönyve III.(1996)**, Megtorlás és megemlékezés, főszerk.: Hegedűs B. András, 1956-os intézet, Budapest
- 1956 sajtója (1989)**, október 23-november 4, szerk. Szalay Hanna. Magyar Krónika.
- A 96-os német lövész hadosztály története 1944-1945 (Dorog környéki események)*, Dorogi Füzetek 15, Dorog, 1998
- Bálint István (2006)**: *Munkástanácsok az 1956-os magyar forradalomban*. Létünk 2006/3, 36 évf. 47-67 o.
- Bányász ellenállók 1939-1945*, Antifasiszta Füzetek, összeállította: Döme Piroska, Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége, 2000
- Beráné Nemes Éva- Kajári Erzsébet(1992)**: *A Munkástanácsok és a szakszervezetek (1956-57)*, Múltunk 1992,2-3 sz.
- Dr. Csiffáry Nándor (1998)**: *Életrajzi töredék 1944-1945-ből*.Dorogi Füzetek, 15, Dorog
- Cseszka Éva (2011)**: *Esztergom 1956*, Komárom-Esztergom Megyei önkormányzat Levéltára, Esztergom,

Csicsmann János, Gurin Julianna, Kurinyecz Imre (1997): *Sárisáp múltja és néprajza*, Sárisáp

Csolnok története. Világhálón:

http://www.csolnok.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=23 , 2011, augusztus 14

Eörsi László (2004): *Széna tériek 1956*, Budapest, 1956-os Intézet–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára,

Fakász Tibor (2000): *A dorogi járás 1956-ban*, Dorogi Füzetek 23. Dorog

Fejér Dénes- Vasvári Vilmos (szerk.) (2002): *Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen*, Milleniumi számadás I-III., Magyar Politikai Foglyok Szövetsége,

Fűrészné Molnár Anikó (1991): *A dorogi bányamunkásság lakáshelyzetének alakulása a XX. század első felében*, in.. Komárom-Esztergom megyei múzeumok közleményei 4. Tata,75-81 o.

Gergely Jenő (1991): *A keresztényszocialista bányamunkás- mozgalom 1919-1944 (Különös tekintettel Esztergom és Komárom vármegyékére)*, Limes 1991/1sz. 5-22 o.

Germuska Pál(2001):A szocialista iparosítás Magyarországon 1947-53 között. Évkönyv IX. 1956-os intézet,Budapest 147-172 o. világhálón:

<http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/evkonyv01/germuska>, 20011, augusztus 10

Germuska Pál (2002): *Szocialista városok létrehozása*, Századvég,2002,24sz., 49-78 o., világhálón:

http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmányok/1945_56/szoc_varosok, 2011, augusztus 10

Germuska Pál (2006 a) *Komárom megye*,in.: A vidék forradalma, 1956 III.kötet, szerk.. Szakolcai Attila, 1956-os intézet- Fővárosi Levéltár, Budapest, 211- 256o.

Germuska Pál (2006b): *Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban*, in.: Bányászok és bányavárosok forradalma, szerk.: Bicher Erzsébet, Schuller Balázs, Központi Bányászati Múzeum Közleményei 5. 73-116 o.

Ivics Mihály (2008): *Kontinuitás, diszkontinuitás: Új utak felkutatásának szükségessége az 1956-os forradalom és szabadságharc után*. in.: Alap és felépítmény, Gazdaságpolitika a Kádár rendszerben, Heller farkas füzetek, VI. évfolyam, 4- 28 o.

Kahler Frigyes-M. Kiss Sándor (1997): *Kinek a forradalma?* Püski-Kortárs, Budapest,

Kahler Frigyes(1993): *Joghalál Magyarországon*,Zrínyi, Budapest

Kemény István- Bill Lomax (1986) szerk.: *Magyar Munkástanácsok 1956-ban*. Magyar Füzetek, Párizs,

Kis József (2006): *A borsodi bányászság az 1956-os forradalom és szabadságharcban*. in.: Bányászok és bányavárosok forradalma, szerk.:

Bicher Erzsébet, Schuller Balázs, Központi Bányászati Múzeum
Közleményei 5. 116-169 o.

Kmetty István (1999): *Szénbányászat Dorogon*, Dorogi Füzetek, 17, Dorog

Kovács Lajos: *Dorog várostörténet*, világhálón:

<http://www.dorog.hu/index.php?oldal=73> 2011, augusztus 18

Kovács Lajos (2001): A mecénás és szociálisan érzékeny Schmidt Sándor életművéről. Új Forrás, 2001/3 sz., világhálón:

<http://www.jamk.hu/ujforras/index.htm> 2011, augusztus 18

M. Kiss Sándor (2003): *Az internálás kérdése Nagy Imre 1953-as parlamenti beszéde után*, Magyar Napló, 2003/6 46-50 o.

M. Kiss Sándor (2006): *Utak 56-hoz, utak 56 után*. Válogatott cikkek, esszék, tanulmányok (1981-2005), Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006

M. Kiss Sándor (2011): *Közelítések 1956*, Tanulmányok, esszék, előadások, Kairosz,

Marschal Adrienn (2010): *A csolnoki munkatábor* (szakdolgozat), Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK.,

Martényi Árpád- Sziklai Ede- Vadász Endre: *Volt egyszer egy...Dorogi Szénbányák*, in.: Bányászati és Kohászati Lapok-Bányászat 137 évf. 1 sz.

Miklós Tamás (2009): *Világháborús harcesemények Csolnokon 1944-1945* (kézirat)

Munkáshatalomért(1980), szerk.: Gecsényi Lajos, Szabó József, Tóth Istvánné Komárom megye forradalmi munkásmozgalmának harcosai, Életrajzi gyűjtemény, Tatabánya

Munkásmozgalmunk harcosai (1970), Komárom megyei biográfia, Tatabánya

Nagy Balázs(1996): *A Nagybudapesti Központi Munkástanács megalakulása 1956-ban*. Múltunk, 1996/3

Ortutay András(1992): *Szlovák lakosságcsere Keszölcön*, Limes, 1992/2, 20-27 o.

Radovics Istvánné(szerk.) (2001) : *Keszölc története, forrásfeldolgozás*, Keszölc.

Romsics Ignác (2000) : *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest,

Rozs András (2006): *Baranya megyei üzemek és bányász települések az 1956-os forradalomban*. in.: Bányászok és bányavárosok forradalma, szerk.: Bicher Erzsébet, Schuller Balázs, Központi Bányászati Múzeum Közleményei 5. 7-73 o.

Schuller Balázs (2006): *Példaképek lázadása*. In.: Bányászok és bányavárosok forradalma, szerk.: Bicher Erzsébet, Schuller Balázs, Központi Bányászati Múzeum Közleményei 5.

Schmidt Sándor (1932) : *Az esztergomi szénmedence bányászatának ismertetése*, Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.

Simon Kálmán (2001): *A magyar szénbányászat a 20. század második felében*, Magyar Tudomány, 2001/6

Tisovszky Zsuzsanna (1992): *A dorogi németek kitelepítése*, Limes 1992/2 sz. 65-74 o.

Tóth Tibor (1981): *Szénbányászat a dorogi medencében.1781-1981*, Budapest.

Valuch Tibor (2003): *A bőséges ínségtől az ínséges bőségig. A fogyasztáspolitikai és a fogyasztói magatartás változásai Magyarországon az 1956 utáni évtizedekben*. Évkönyv X. I – 2003. Magyarország a jelenkorban. Budapest, 2003, 1956-os Intézet, világhálón:

<http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/kiadvanyok/evkonyv03/valuch>

Zsembery Dezső (1999): *Dorog és környéke egészségügyének és bányakórházának története*, Dorogi Füzetek, 17,